

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA
Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Proměny partnerského soužití v současné rodině

(Changes of current partner cohabitation habits in family)

LUCIE PEŠKOVÁ

Praha 2010

vedoucí diplomové práce:
PhDr. Jitka Lorenzová, Ph.D.

Děkuji PhDr. Jitce Lorenzové, Ph.D. za její cenné rady a připomínky a za odborné vedení mé diplomové práce.

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato diplomová práce byla používána ke studijním účelům.

Praha 29. června 2010

Lucie Pešková

ANOTACE

Diplomová práce na téma *Proměny partnerského soužití v současné rodině* je teoretické povahy. Jejím záměrem je transdisciplinární zmapování současných forem partnerského soužití s důrazem na jejich výchovný potenciál. Práce je rozdělena do sedmi kapitol, které jsou dále strukturovány. První kapitola obsahuje krátké představení současné doby s důrazem na její postmoderní aspekt. Druhá kapitola se věnuje vymezení pojmu rodina v jeho základních souvislostech (základní etapy vývoje rodiny po druhé světové válce, definice rodiny, rodina a základní pojmy, charakteristické znaky současné rodiny, funkce nukleární rodiny, význam rodiny pro dítě). Třetí kapitola se zabývá výchovou dítěte v rodině (výchovné styly, proměny role otce ve výchově dítěte) a socializací dítěte. Na konci této kapitoly jsou uvedeny základní potřeby dítěte. Kapitola čtvrtá se zabývá současnými alternativami partnerského soužití s důrazem na jejich legislativní aspekt. Po této kapitole jsou zařazeny tři kapitoly, které se zabývají výchovou dítěte v neúplné rodině, výchovou dítěte v homoparentální rodině a výchovou dítěte v doplněné rodině a nejvýraznějšími atributy takovýchto rodin.

KLÍČOVÁ SLOVA

tradiční rodina, alternativní formy partnerského soužití, neúplná rodina, homoparentální rodina, doplněná rodina, singles, výchova dítěte, socializace, homosexualita, rozvod, opakované manželství, podpora rodičů.

ANNOTATION

Thesis on the theme *Changes of current partner cohabitation habits in family* is desk study. Its goal is to transdisciplinary map the current forms of life of couples, with emphasis on their educational potential. The work is divided into seven chapters, which are subdivided. The first chapter contains a brief introduction of the contemporaneousness with emphasis on its post-modern aspect. The second chapter follows the definition of family in the elementary context (basic stages of the family evolution after the Second World War, the definition of family, the family and the basic notions, characteristics of contemporary family, functions a nuclear family, the importance of family for the child). The third chapter is dealt with the education of the child en famille (educational styles, changes of the father role in child care) and child socialization. At the end of this chapter, the basic needs of the child are presented. The fourth chapter treats of the current alternatives of partner cohabitation and it is focused on the legislative aspect. Three chapters, which are dealing with the child education in an incomplete family, bringing up a child in homoparental family and child education in the supplemented family and by more obvious attributes such families, are included after fourth chapter.

KEY WORDS

traditional family, alternative forms of partner cohabitation, incomplete family, homoparental family, supplemented family, singles, child care, socialization, homosexuality, divorce, multiple marriage, parents support

Obsah

OBSAH.....	6
SEZNAM ZKRATEK	8
ÚVOD	9
1 STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA SOUČASNÉ DOBY	10
1.1 POSTMODERNA.....	10
2 VYMEZENÍ POJMU RODINA V ZÁKLADNÍCH SOUVISLOSTECH	13
2.1 ZÁKLADNÍ ETAPY VÝVOJE RODINY PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE	13
2.1.1 <i>Změny ovlivňující podobu rodiny.....</i>	<i>16</i>
2.2 DEFINICE RODINY.....	17
2.3 RODINA A ZÁKLADNÍ POJMY	18
2.3.1 <i>Rozdělení rodiny podle její funkčnosti</i>	<i>19</i>
2.4 CHARAKTERISTICKÉ ZNAKY SOUČASNÉ RODINY	20
2.5 FUNKCE NUKLEÁRNÍ RODINY	22
2.5.1 <i>Biologicko-reprodukční funkce.....</i>	<i>23</i>
2.5.2 <i>Sociálně-ekonomická funkce</i>	<i>23</i>
2.5.3 <i>Socializačně-výchovná funkce</i>	<i>23</i>
2.5.4 <i>Sociálně-psychologická funkce.....</i>	<i>23</i>
2.6 VÝZNAM RODINY PRO DÍTĚ	24
3 VÝCHOVA DÍTĚTE V RODINĚ	26
3.1 VÝCHOVNÉ STYLY V RODINĚ	27
3.2 PROMĚNY ROLE OTCE VE VÝCHOVĚ DÍTĚTE	29
3.3 VÝCHOVA JAKO PROSTŘEDEK SOCIALIZACE	32
3.3.1 <i>Fáze socializace</i>	<i>33</i>
3.3.2 <i>Osm věků člověka.....</i>	<i>34</i>
3.4 ZÁKLADNÍ POTŘEBY DÍTĚTE	35
3.4.1 <i>Základní biologické potřeby</i>	<i>36</i>
3.4.2 <i>Základní psychické potřeby</i>	<i>36</i>
3.4.3 <i>Základní sociální potřeby</i>	<i>39</i>
3.4.4 <i>Základní vývojové potřeby</i>	<i>39</i>
4 SOUČASNÉ ALTERNATIVY PARTNERSKÉHO SOUŽITÍ	41
4.1 MANŽELSTVÍ.....	42
4.2 NESEZDANÉ SOUŽITÍ.....	44
4.2.1 <i>Singles</i>	<i>47</i>

4.3	REGISTROVANÉ PARTNERSTVÍ	50
4.4	NEÚPLNÉ RODINY	54
4.4.1	<i>Neprovdané matky</i>	55
5	DÍTĚ V NEÚPLNÉ RODINĚ.....	58
5.1	MATKA V ČELE NEÚPLNÉ RODINY	59
5.2	OTEC V ČELE NEÚPLNÉ RODINY	60
5.3	SPOLEČNÁ A STŘÍDAVÁ PÉČE	63
5.4	NÁROKY NA OSAMĚLÉHO RODIČE	66
5.5	MOŽNÁ RIZIKA OSAMĚLÉHO RODIČOVSTVÍ	66
5.6	USPOKOJOVÁNÍ PSYCHICKÝCH POTŘEB DÍTĚTE V NEÚPLNÉ RODINĚ	68
5.7	PODPORA OSAMĚLÝCH RODIČŮ	72
6	DÍTĚ V HOMOPARENTÁLNÍ RODINĚ.....	74
6.1	HOMOSEXUALITA	75
6.1.1	<i>Etiologie homosexuality</i>	77
6.2	GAY A LESBICKÉ VZTAHY	80
6.3	HOMOPARENTÁLNÍ RODIČOVSTVÍ.....	83
6.4	VÝCHOVA DÍTĚTE V HOMOPARENTÁLNÍ RODINĚ	87
6.4.1	<i>Argumenty týkající se homoparentálního rodičovství</i>	92
6.4.2	<i>Homoparentální rodina jako systém</i>	95
6.5	PODPORA HOMOPARENTÁLNÍCH RODIN	96
7	DÍTĚ V DOPLNĚNÉ RODINĚ	99
7.1	OPAKOVANÁ MANŽELSTVÍ	100
7.2	MÝTY A PŘEDSUDKY O NEVLASTNÍM RODIČOVSTVÍ.....	102
7.3	RODIČOVSTVÍ V NEVLASTNÍCH RODINÁCH	103
7.3.1	<i>Výchova nevlastního dítěte</i>	107
7.4	DOPLNĚNÁ RODINA JAKO SYSTÉM	110
7.4.1	<i>Nevlastní sourozenci</i>	112
7.5	PODPORA DOPLNĚNÝCH RODIN	113
	ZÁVĚR.....	116
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ODBORNÝCH PRAMENŮ	119
	PŘÍLOHY	125
	PŘÍLOHA Č. I: ALTERNATIVNÍ VZTAHY MLADÝCH LIDÍ NA POČÁTKU 21. STOLETÍ	125
	PŘÍLOHA Č. II: DOTAZNÍK K REGISTROVANÉMU PARTNERSTVÍ	127
	PŘÍLOHA Č. III: SROVNÁNÍ PRÁV A POVINNOSTÍ MANŽELŮ A REGISTROVANÝCH PÁRŮ	129

Seznam zkratek

AIDS	z angl. <i>Acquired Immunodeficiency Syndrome</i> , česky <i>Syndrom získaného selhání organismu</i>
apod.	a podobně
angl.	angličtina
č.	číslo
ČR	Česká republika
ČSÚ	Český statistický úřad
ed.	editoval
LAT	z angl. <i>Living Apart Together</i> , česky <i>žijící spolu, ale odděleně</i>
např.	například
resp.	respektive
roč.	ročník
s.	strana
Sb.	Sbírka
Syndrom PAS	z angl. <i>Parental Alienation Syndrome</i> , česky <i>Syndrom odcizeného rodiče</i>
tzv.	takzvaně
vs.	versus

ÚVOD

Pro svoji diplomovou práci jsem si vybrala téma *Proměny partnerského soužití v současné rodině*. Tato diplomová práce je teoretické povahy, přičemž jejím hlavním cílem je nahlédnout na problematiku proměn partnerského soužití transdisciplinárně, přiblížit důležité momenty jejich vzniku a především se zamyslet nad jejich výchovným potenciálem.

Podoba rodiny byla dlouhou dobu téměř neměnná, jistým mezníkem se stává až konec druhé světové války, kdy dochází k jejím značným proměnám. Přesto můžeme říci, že ačkoliv je stále častěji skloňován pojem krize rodiny, je to stále rodina, kdo ponejvíce ovlivňuje směřování i budoucí vývoj dětí. Předmětem této diplomové práce není tradiční rodina, ale především alternativy, které jsou od ní více či méně odvozeny.

Ze sociologických studií a demografických ukazatelů je patrné postupné *snižování počtu uzavřených sňatků* a naopak *zvýšení rozvodovosti*, také vzrůstá počet *dětí narozených mimo manželství*, stále obvyklejší je existence *dlouhodobého soužití muže a ženy bez úmyslu uzavřít manželství*. Od července roku 2007 je v našich podmínkách legitimní možnost uzavřít registrované partnerství. Právě všechny tyto skutečnosti se podílejí na tom, že je stále méně pravděpodobné, že se v dnešní generaci teenegarů a dvacátníků setkáme s jedincem, který vyrostl v tradiční rodině s oběma vlastními, sezdanými, dříve nerozvedenými rodiči a s pouze vlastními sourozenci.¹ V našich myslích zažitá představa tradiční rodiny jako otce, matky a jejich společných dětí ztrácí na začátku třetího tisíciletí své výlučné postavení. Mnozí odborníci se brání označit nově vznikající alternativy partnerského soužití za rodinu s odvoláním na to, že nesplňují jedno či více kritérií, která jsou obsažena v klasické definici tradiční rodiny. Možným řešením je tedy zachovat představu tradiční rodiny a nerozšiřovat její definici tak, aby obsáhla všechny současné možnosti, avšak jen za předpokladu, že alternativní rodinná soužití budou jejím jistým, mnohdy zcela rovnocenným, doplňkem. Diskuze o tom, jak alternativní rodinná soužití nazývat, dle mého názoru ale pozbývá smyslu, pokud se na ně podíváme z hlediska dětí v nich vyrůstajících. Jsem přesvědčena, že tyto děti, nezatíženy akademickými úvahami, s největší pravděpodobností nepochybují o tom, že vyrůstají v rodině (byť více či méně obvyklé).

¹ TOMÁŠEK, 2007, s. 13

1 STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA SOUČASNÉ DOBY

Současná doba, ve které žijeme, ať už ji nazýváme *postmodernou* (J. Derrida, J.-F. Lyotard), *dobou pozdní* (A. Giddens) či *reflexivní modernitou* (U. Beck), je v mnohých směrech zcela odlišná od doby předešlé. Kritický rozum, který stál u zrodu moderny, se stal zdrojem úzkosti. Všeprůstupující relativismus zkomplikoval základní orientaci ve světě a v životě. Globalizující tendence se začaly promítat do většiny oblastí života, zároveň však vyvstala potřeba zvýšeného ohledu k jedinečnému a zvláštnímu. Hledání rovnováhy a orientace v těchto procesech je důležitý úkol každého člověka v současné době.²

Dalším znakem současné doby je její proměnlivost, kterou můžeme sledovat prakticky kdekoli. Jsme součástí neutuchajících změn. Nemalou roli v těchto změnách sehrává obrovský rozvoj veškerých technologií. Technologií, jejichž ovládání se stalo součástí gramotnosti a které si každodenně, přinejmenším ve vyspělých zemích, vynucují plný respekt téměř všech lidí. Tím se dostáváme k dalšímu podstatnému rysu současné doby, kterým je to, že řadu jevů dnešní doby nemáme možnost pochopit. Příčinou není jen nedostatek času v dnešní urychlené době, ale také nemožnost rozumově je všechny pojmut. Neporozumění věcem nám neumožní vtisknout jim význam, což může vést k určitému zvláštnímu typu lhostejnosti a k novým typům odcizení, která mohou komplikovat pocit životní pohody.³

1.1 Postmoderna

Cílem této podkapitoly bude nastínit obecná teoretická východiska postmoderny, tedy doby, ve které žijeme.

Termín postmoderna se objevil nejprve v architektuře. Postmoderna jakožto filosofický směr má své kořeny ve Francii, především pak po roce 1975. Za klíčové dílo, jež podnítilo širokou diskuzi o postmoderně, lze označit (dle A. Anzenbachera) *La condition postmoderne* (česky Postmoderní situace) od J.-F. Lyotarda. Lyotard označuje jako postmoderní to, co vyjadřuje nedůvěru k metanarativním příběhům, tzv. *velkému vyprávění*. M. Foucault přichází s poznatkem, že ani věda ani filosofie si dosud neuvědomovaly problém *epistémy*. Nyní již bezpečně víme, že náš pohled na svět je zcela odkázán na určitý typ epistémy. Žádný pohled

² Více LORENZOVÁ, 2001, s. 292-293

³ LORENZOVÁ, in KRAUS, POLÁČKOVÁ et al., 2001, s. 176

na svět tedy nemůže být jediný a univerzální. Tím zaniká právo prosazovat své pravdy a relativismus, který je pro postmodernu tak typický, zapouští své kořeny.

Termín postmoderna má široký význam, jak potvrzuje následující definice „*Slovem postmoderna se charakterizuje široký vývojový jev společnosti, který pozorujeme v tendencích společnosti a umění (např. architektura), a také ve filosofii. Základní postmoderní motiv, který se projevuje v nejrůznějších oblastech, lze shrnout takto: Velké univerzální koncepty moderny se odmítají. Jejich široký nárok na výlučnou platnost se popírá. Na jejich místo postmoderna klade radikální pluralismus, pluralitu tvůrčích, experimentujících projektů (výrazových forem života, společnosti, poznání a umění), jež koexistují vedle sebe bez nároku na výlučnost.*“⁴ Z. Bauman v této souvislosti hovoří o náhlé popularitě plurálu, o projektech (nikoliv již projektu), které podlehly *privatizaci, deregulaci a fragmentaci*. „*Postmodernita je vlastně totéž co zánik projektu – super-projektu, takového projektu, který neznal plurál.*“⁵

Ch. Taylor ve své knize Etika autenticity upozorňuje na skutečnost, že doba od konce druhé světové války, ale dle některých názorů již celá moderní doba od sedmnáctého století, je často vnímána jako úpadek. I přes obrovský rozvoj v mnoha oblastech lidé vnímají určité ochuzení. Tyto stesky mají dle Ch. Taylora společná tři hlavní témata, která nazývá *neduhy moderny*. Jedná se o *individualismus, primát instrumentálního rozumu a ztrátu svobody*. „*Stále znovu se vynořuje znepokojení, že jedinec ztrácí s rozsáhlejšími společenskými a vesmírnými horizonty jednání něco důležitého. Někteří o této otázce píšou jako o ztrátě heroického rozměru života. Lidem prý chybí smysl pro vyšší účel, tedy něco, pro co by stálo za to zemřít.*“⁶ Při čtení tohoto úryvku se nabízí úvaha, zda by pro západní civilizaci nemohla být tímto vyšším účelem alespoň rodina. Dle Ch. Taylora byla naše svoboda vydobytá oproštěním se od starších morálních horizontů. Horizonty dle autora představují určitou srozumitelnost, pozadí našeho rozhodování. Vzhledem ke ztrátě širších perspektiv se lidé stále více zaměřují na své individuální životy. Individualismus, který je mnohými považován za nejobjektivnější vymoženost moderní civilizace, tak odkrývá i svou stinnou stránku, a to přehnanou koncentrací na jáství, čímž dochází ke *zploštění a zúžení* našich životů. I Ch. Taylor předkládá, že v souvislosti s individualismem se ke slovu dostává relativismus

⁴ ANZENBACHER, 2004, s. 185

⁵ BAUMAN, 1995, s. 13

⁶ TAYLOR, 2001, s. 11

jako určité východisko této doby. Především proto, že relativismus je částečně založen na principu vzájemného respektu.⁷

Moderní rozum, který přinesl „odkouzlení“ světa, nás dle Ch. Taylora vystavuje trojí separaci: *v sobě, mezi sebou a od přirozeného okolního světa*. „*Primát instrumentálního rozumu je zřetelný rovněž v tom, jaká vážnost a svatozář obklopuje technologii a nutí nás věřit, že bychom měli hledat technologická řešení i tehdy, když je vlastně požadováno něco zcela odlišného.*“⁸ Tato „nejvhodnější“ řešení pronikají do všech oblastí, například v medicíně je nemoc pacienta často vnímána jako technický problém, namísto celé osoby pacienta, který má svůj vlastní životní příběh a tomu odpovídající zkušenosti.

Ona ztráta svobody je stav, kdy: „*Lidé raději zůstanou doma a budou se těšit z uspokojení v soukromém životě, dokud jim bude výkonná moc k tomuto uspokojení nabízet potřebné prostředky a široce jim je distribuovat.*“⁹ Jedinci, kteří jsou „*uzavřeni v osamělosti vlastních srdcí*“, se nebudou chtít podílet na vládě, což může od základu ohrozit celý demokratický systém. Nebezpečí se ukrývá také ve fragmentaci, která způsobuje, že lidé přestávají být schopni stanovit společný cíl a dospět k němu. „*Tato fragmentace se odehrává z části prostřednictvím oslabování vztahů naší náklonnosti k druhým lidem, z části samovolně úpadkem demokratické iniciativy samé.*“¹⁰

Současnou kulturu můžeme dle Ch. Taylora nazvat kulturou sebeuskutečnění, postavenou na vzájemném respektu. Důležité je zmínit, že právě toto sebeuskutečnění může vést ke ztrátě zájmu o záležitosti, které člověka přesahují.

Podle mého názoru život člověka v postmoderní době výstižně charakterizuje J. Lorenzová, která uvádí, že život v takzvané postmoderně je již svou podstatou pro spoustu z nás náročnou životní situací¹¹, což dokládám následující citací: „*Sám název jako by signalizoval, že vše důležité, závazné a inspirující už tady bylo. Žít 'po něčem' může naznačovat, že úsilí okcidentální civilizace o ovládnutí světa rozumem se vyčerpalo, že modernita ztratila svou energii, a že se proto nalézáme v momentě rozpačitého přešlapování, kdy mimořádného významu opět nabývají prastaré biblické otázky 'kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme'.*“¹²

⁷ TAYLOR, 2001, s. 19

⁸ TAYLOR, 2001, s. 13

⁹ TAYLOR, 2001, s. 16

¹⁰ TAYLOR, 2001, s. 104

¹¹ LORENZOVÁ, in KRAUS, POLÁČKOVÁ et al., 2001, s. 174

¹² LORENZOVÁ, 2001, s. 293

2 VYMEZENÍ POJMU RODINA V ZÁKLADNÍCH SOUVISLOSTECH

Druhá kapitola diplomové práce si klade za cíl představit pojem rodina v celistvé podobě (její funkce, charakteristické znaky současné rodiny, význam rodiny pro dítě) s přihlédnutím k historickému vývoji od konce druhé světové války.

2.1 Základní etapy vývoje rodiny po druhé světové válce

Počátky lidské párové rodiny můžeme najít již milion let před naším letopočtem. Důvodem pro vznik rodiny byla nejen silná sexuální vazba heterosexuálních párů, ale také, vzhledem k dlouhému období nesamostatnosti a závislosti lidských potomků na rodičích v porovnání s ostatními živočišnými druhy, nutnost spolupráce při výchově a zabezpečení dětí.¹³

S přihlédnutím ke skutečnosti, že cílem této práce není podrobný popis historických změn, dovolím si přistoupit rovnou k změnám, které ovlivnily rodinu dvacátého a jednadvacátého století. Mnozí autoři se shodují, že přinejmenším od konce první světové války se rodina, tedy instituce, která byla považována za nejstabilnější výtvar naší civilizace, permanentně mění.

E. Sullerotová ve své knize *Krise rodiny* rozlišuje ve vývoji rodiny po druhé světové válce tři etapy, tzv. *dějství*.

První *dějství* je ohraničeno roky 1945–1964. Rodina je v těchto letech dle E. Sullerotové silná a uzavřená.¹⁴ Nelehké bytové podmínky, ve kterých jsou rodiny nuceny pobývat, jsou vykompenzovány pocitem, že mohou být se svými blízkými. Atmosféru tohoto období dokládá následující citace „*Každý se náramně rychle naučí nedělat plány a žít ze dne na den v solidaritě za přežití, 'hlavně když zůstaneme pohromadě'.* Pak přicházejí nádherné i dramatické měsíce, během nichž evropské rodiny čekají, hledají své zmizelé a shromažďují své rozprášené příslušníky. Miliony dvojic se po pěti letech násilného odloučení setkávají a pokoušejí se začít znovu, nebo spíše jinak. Desetitisíce párů se rozpadnou, což se v okolním

¹³ MOŽNÝ, 2006, s. 17

¹⁴ SULLEROTOVÁ, 1998, s. 8

zmatku ztratí.“¹⁵ První etapa je fáze, kdy se rodina stává základní hodnotou a jistotou, ze které během těžkých let války mnozí čerpali touhu a sílu přežít. Po konci druhé světové války dochází k prudkému navyšování počtu sňatků. Snižuje se průměrný věk, kdy se manželství uzavírá. Strmý je také nárůst porodnosti (tzv. baby-boom), především u velmi mladých manželství. Autorka spatřuje příčiny tohoto jevu zejména ve snaze cítit vzájemnou blízkost, důvěru, cit, ale i radost z dětí, ze vzniku nového života. Uvádí, že rodina plozením dětí nemohla nic ztratit, vzhledem k tomu, že mladé rodiny nic neměly.¹⁶ F. De Singly postoj k dítěti v tuto dobu shrnul slovy „*dítě je králem*“. Materiální zabezpečení či starost o věno nejsou v této době prioritou, naopak je na ně nahlíženo jako na nepatřičné až znesvěcující.

Druhé dějství, tj. období po konci druhé světové války, se odehrává v rozmezí let 1964-1984. Životní úroveň postupně stoupá, avšak lidé přestávají být optimističtí, dle E. Sullerotové se již nikdo nedozví proč.¹⁷ Z. Helus tento fakt komentuje jako přirozený důsledek, který byl vyvolán nastoupeným trendem, jež vyvolal přesycení a únavu z toho, co přinesl.¹⁸ Nárůst významu ekonomického zabezpečení ovlivňuje také počet narozených dětí, který v této době začíná klesat. Zaměstnanost žen je nejenom řešením, jak zvládat zvyšující se finanční nároky, ale zároveň také napomáhá emancipaci ženy a zrovnoprávnění obou pohlaví. E. Sullerotová shledává hlavní příčinu zlomu, ke kterému došlo v roce 1964, a jeho pokračování, v hluboké změně hodnot a společenské morálky, což dokládá její tvrzení: „*Základní buňkou společnosti už není rodina, ale jednotlivec. Jednotlivec se stává 'právním' subjektem.*“¹⁹ L. Rabušic upozorňuje na skutečnost, že E. Sullerotová se ve své knize *Krise rodiny* neodkazuje na van de Kaa, ačkoliv pojednává o stejných jevech.²⁰ D. van de Kaa přichází s pojmem *druhá demografická tranzice*, jež se dle něho vyznačuje logickou sekvencí následných fází, ve kterých dochází k proměně jednotlivých demografických jevů, které nakonec vyústí do demografického individualismu. Druhá demografická tranzice dle něho počíná rokem 1965 a trvá do současnosti. „*Rysem těchto fází je jejich posun od jedné kvality ke kvalitě nové: 1. posun od manželství k nesezdanému soužití, 2. posun od antikoncepce jako prostředku ochrany před nechtěným těhotenstvím k antikoncepci, která umožňuje sebenaplňující volbu, zda dítě vůbec mít a kdy ho mít, 3. posun od éry, v níž dítě bylo*

¹⁵ SULLEROTOVÁ, 1998, s. 9

¹⁶ SULLEROTOVÁ, 1998, s. 20

¹⁷ SULLEROTOVÁ, 1998, s. 34

¹⁸ HELUS, 2007, s. 141

¹⁹ SULLEROTOVÁ, 1998, s. 40

²⁰ RABUŠIC, 2001, s. 177

*středobodem života rodičů (king-child with parents), k éře, kdy středobodem života je pár a jeho dítě (king-pair with a child), a konečně 4. posun od uniformních rodin a domácností k pluralitním formám rodin a domácností.*²¹

I. Možný hovoří o neobyčejné síle a sebevědomí mladých lidí, kteří v šedesátých letech vstupují do společnosti. Padesátá léta dvacátého století, ve kterých byli vychováváni, „byla jakýmsi retročasem: rodina jakoby se pokusila obnovit své centrální postavení ve společnosti i svou tradiční harmonii, pevnou hierarchii a funkční uspořádanost, která žila ve společnosti jako norma, i když v realitě snad ani nikdy neexistovala.“²² Tato generace, narozená těsně po konci druhé světové války, však nehodlala přehlížet rozpory, od kterých její rodiče odvraceli tvář. „V sociální rétorice, v reklamě (a nakonec i v sociologické teorii) vládla tehdy skutečně představa o rozkvětu pevné, šťastné dvougenerační rodiny, manželského páru v rodinném domku na předměstí, s funkčně (tradičně) oddělenými a vzájemně se doplňujícími rolmi muže a ženy a s alespoň třemi dětmi.“²³ Předkládaná představa tehdejší rodiny však neodpovídala realitě. Právě na konci padesátých let můžeme totiž vysledovat začátek trendu snižování počtu dětí v rodině a zvyšování počtu rozvodů. Vystávaly otázky po samém smyslu tradiční rodiny. V Dánsku, Nizozemí, Anglii, Belgii a Německu zakládají někteří mladí lidé, vymezující se proti biologickým poutům rodiny a konzumní společnosti, tzv. komuny, kde je vše (včetně dětí) společné. E. Sullerotová uvádí, že i mnozí uznávaní sociologové viděli v komunách budoucnost a předpovídali rodině zánik. Tento trend se nakonec ukázal jako dočasný a spíše výjimečný. Převažovat naopak začíná individualismus. Západní Evropou a Spojenými státy se šířila vlna sociálních nepokojů, což napomohlo radikálním hnutím a podpoře velkých ideologií. I. Možný tvrdí, že pod vlivem marxismu a feminismu byla tradiční rodina označena za utlačující a ideologický koncept. E. Sullerotová dodává, že na konci šedesátých let je manželství napadáno jako instituce, jež přináší nepříjemné omezování člověka a neposkytuje rovnoprávnost ženě.

Třetí a poslední období současné rodiny trvá od roku 1984 až do dnešních dnů. E. Sullerotová poukazuje na skutečnost, že dosud poměrně hojně zastoupená generace sezdaných prarodičů patrně bude nahrazena prarodiči osamělými, rozvedenými či žijícími v nových partnerstvích. Jejich komplikovaná osobní minulost bude překážkou v možnosti poskytovat mladším generacím domov, kde by se celá rodina měla možnost neměně se

²¹ RABUŠIC, 2001, s. 178

²² MOŽNÝ, 2006, s. 20

²³ MOŽNÝ, 2006, s. 20

scházet při různých oslavách.²⁴ Z. Helus upozorňuje, že plné rozvinutí této etapy nás zřejmě čeká a přinese sebou řadu problémů, které poznamenají celou naši západní kulturu. Dodává také, že stávající rodinné svazky či alternativy k nim budou zřejmě otevřenější vůči sociálnímu okolí. *„Větší roli bude hrát svět známých, přátel, kolegyň a kolegů, lidí vzájemně si vypomáhajících, skýtajících si oporu tam, kde tradiční opora rodinného zázemí už neexistuje.“*²⁵

2.1.1 Změny ovlivňující podobu rodiny

V následujícím textu předkládám nejdůležitější změny, které podobu rodiny ovlivnily, jak je uvádí I. Možný v knize Rodina a společnost. Ačkoli tyto změny mají své hluboké kořeny v minulosti, právě ve druhé polovině dvacátého století nabývají na významu.

- S odkazem na křesťanskou tradici měla rodina po staletí monopol na legitimní sex. S všeobecným přijetím legitimacy předmanželského sexu tento monopol padl.
- Poprvé v dějinách lidstva byla postavena spolehlivá bariéra mezi sexuální akt a početí. Pokrok v lékařství přinesl hormonální antikoncepci, nitroděložní tělísko či vasektomii. Během krátké doby se tyto možnosti, jak zabránit početí, staly snadno dostupnými. Zajímavá je i změna terminologie, nejprve se hovořilo o „regulaci porodů“, poté o „plánovaném rodičovství“ a nyní jen o „antikoncepci“. Z tohoto je patrný posun od sociálního problému k problému individuálnímu.²⁶ Od počátku sedmdesátých let tak mizí i další monopol rodiny, reprodukční akt.
- Ve všech společnostech našeho kulturního okruhu je zřejmé prudké navýšení počtu dětí narozených mimo manželství.
- Stabilita rodiny je ohrožena tím, že výběr partnera je volbou těch, kteří rodinu zakládají. Dřívější důraz rodičů budoucích manželů na ekonomické postavení partnera oslabily nejen obě světové války a světová krize mezi nimi, ale v našich poměrech také komunistický puč.

²⁴ SULLEROTOVÁ, 1998, s. 59

²⁵ HELUS, 2007, s. 143

²⁶ SULLEROTOVÁ, 1998, s. 30

- Pojetí manželství jako občanské smlouvy, která může být kdykoli vypovězena kteroukoli ze zúčastněných stran, narušilo tradiční koncepci, kdy za trvalost rodiny ručila náboženská víra.
- Prohlubující se dělba práce a rozmach speciálních institucí odejmuly rodině řadu jejích tradičních funkcí (viz podkapitola 2.5 *Funkce nukleární rodiny*). Prvopočátkem bylo oddělení bydliště a pracoviště. L. Stašová hovoří o poklesu autority otce v rodině, avšak zdůrazňuje jeho úlohu „*představitele vnějšího světa a vyšších nároků a požadavků, které v tomto světě na dítě čekají.*“²⁷ To vyplývá ze situace, kdy ve většině případů otec pracuje mimo domov a je tedy nucen podstatnou část dne trávit mimo rodinu.
- Hlavním smyslem rodiny byla vždy především výchova dětí. Jak bylo uvedeno výše, dnešní rodina již nemá monopol na rození dětí, často se v ní děti nerodí vůbec. Stoupá počet nejen nedobrovolně bezdětných párů, ale i párů, které se nemít děti rozhodnou svobodně.
- Změna povahy práce, která je v současnosti „*stále více manipulací se symboly než s předměty*“²⁸, napomáhá uplatnění žen v zaměstnání. Od konce padesátých let dvacátého století začalo docházet k rapidnímu nárůstu počtu žen, které nastupovaly do zaměstnání. Nebylo to způsobeno jenom hospodářskou a ekonomickou situací po druhé světové válce či množstvím mužů padlých či těžce raněných ve válečných bojích, ale i tím, že počet dětí v rodině se snížil a ženy začaly hledat svoji seberealizaci i v jiné oblasti než v rodině. „*Několik let věnovaných mateřství se mění z celoživotního údělu ve významnou, ale v prodlužujícím se životě už jen poměrně krátkou epizodu.*“²⁹

2.2 Definice rodiny

V úvodu této podkapitoly by mělo zaznít, že existuje nespočet definic, které se snaží vymezit pojem rodina. Jejich rozličnost se odvíjí od perspektivy, ze které na rodinu pohlíží. Každý z oborů, jež se svým způsobem k rodině vztahuje (sociologie, demografie, právo,

²⁷ STAŠOVÁ, in KRAUS, POLÁČKOVÁ et al., 2001, s. 81

²⁸ MOŽNÝ, 2006, s. 23

²⁹ MOŽNÝ, 2006, s. 23

psychologie, pedagogika, ekonomie a zajisté i mnohé další), zdůrazňuje jiný aspekt. Odborníci, kteří se tematikou rodiny zabývají (I. Sobotková, J. Dunovský ad.), se shodují v tom, že vzhledem k nesmírné složitosti jevu, který nazýváme rodinou, je dnes prakticky nemožné dosáhnout jednotné a obecně přijímané definice.

V systému sociálního zabezpečení České republiky se za rodinu považuje soužití rodičů a nezaopatřených dětí. Právní řád však definici rodiny neuvádí, což je zřejmě způsobeno tím, že rodina sama o sobě není subjektem právních vztahů.

Pro potřebu této práce se zdá nejvhodnější definice H. Ch. Kramera, která je uvedena v knize Psychologie rodiny: „*Rodina je skupina lidí se společnou historií, současnou realitou a budoucím očekáváním vzájemně propojených transakčních vztahů. Členové jsou často (ale ne nutně) vázáni hereditou, legálními manželskými svazky, adopcí nebo společenským uspořádáním života v určitém úseku jejich životní cesty. Kdykoli mezi blízkými lidmi existují intenzivní a kontinuální psychologické a emocionální vazby, může být užíván pojem rodina, i když jde o nesezdaný pár, o náhradní rodinu atd.*“³⁰

2.3 Rodina a základní pojmy

Cílem této podkapitoly je uvést základní pojmy, které jsou v souvislosti s rodinou často užívány. Rodina není jen primární skupinou, ve které se člověk ocitá a ve které probíhá socializace (viz podkapitola 3.3 *Výchova jako prostředek socializace*), ale zároveň také institucí, která má vlastní závazný systém uspořádání pravidel a soužití.

Systém a pravidla rodiny, do které se narodíme, tedy **rodiny orientační**, na nás mají dle odborníků nesporný vliv. Jak je zřejmé z označení orientační rodina, mělo by jít o rodinu, která je pro člověka výchozím bodem, ve kterém by měl mít možnost se zorientovat a který by později mohl opustit s jistotou, že se do něho může kdykoliv vrátit. Ačkoli význam orientační rodiny v průběhu lidského života přirozeně klesá, především pak založením rodiny vlastní, nové, tzv. **reprodukční** čili **prokreační rodiny**, nemělo by dojít k přetrhání vazeb s rodinou orientační. Bohužel ne vždy je toto uskutečnitelné.

V souvislosti s rodinou a jejím působením na dítě se často hovoří o důležitosti tzv. **nukleární rodiny**. Termín nukleární rodina označuje dvougenerační soužití rodičů a dětí. Rodina, ve které žijí pohromadě více než dvě generace, se nazývá **rozšířenou**.

³⁰ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 24

Z hlediska přítomnosti členů rodiny můžeme hovořit o rodině **úplné** či **neúplné**. O neúplné rodině hovoříme, pokud chybí otec nebo matka. V současných podmínkách je častější absence otce.

Rodina, která vznikla po druhém (či dalším) sňatku alespoň jednoho z rodičů, se označuje jako **nevlastní**. Z. Matějček pro rodinu nevlastní užívá termín **doplňená**.³¹

2.3.1 Rozdělení rodiny podle její funkčnosti

Stanovení funkčnosti rodiny je odvislé od zvolených kritérií, která nejsou jednotná. I. Sobotková poukazuje na skutečnost, že výzkumnému šetření jsou přístupné spíše rodiny náhradní, především pak pěstounské. Biologické rodiny bez větších problémů nejsou v našich společenských podmínkách tolik otevřené.

J. Dunovský vypracoval a ověřil *Dotazník funkčnosti rodiny*, ve kterém lze dosáhnout jednoho ze čtyř pásem funkčnosti: rodina **eufunkční**, **problémová**, **dysfunkční** a **afunkční**. Z takto nastavených pásem funkčnosti, z nichž tři z celkových čtyř leží v pásmu snížené funkčnosti, lze usuzovat na přístup zaměřený především na poruchy rodiny. Odlišný přístup reprezentuje W. R. Beavers, který dle funkčnosti rozlišuje rodiny na **optimální**, **adekvátní**, **průměrné** a **dysfunkční**. Rodiny, jejichž funkčnost odpovídá hodnocení optimální či adekvátní, zastřešuje pojmem **zdravá rodina**. Její podmínkou není „jen“ uspokojivý zdravotní stav jednotlivých členů, jak by se snad z názvu dalo usuzovat, ale i další, níže uvedené znaky:

- *„Vysoký stupeň soudržnosti a spolupráce v rodině a to mezi všemi členy navzájem.*
- *Emočně pozitivní vztahy, vztahy, které umožňují poskytování i přijímání vzájemné sociální opory a z toho plynoucí životní jistotu.*
- *Otevřenou, upřímnou a srozumitelnou komunikaci mezi členy rodiny.*
- *Vzájemný respekt všech členů navzájem.*
- *Proměnlivou dělbu rolí, při které se respektuje zralost i zájmy jednotlivých členů.*
- *Dynamiku vztahů, která se projevuje v postupných změnách rolí i postojů, plynoucích z vývoje dětí. Snižuje se riziko adolescentních krizí a konfliktů, které mnohdy narušují stabilitu rodin.*

³¹ MATĚJČEK, 1992, s. 171

- *Schopnost i dovednost rodiny překonávat zátěžové a konfliktní situace.*
- *Opora rodiny v širším sociálním zázemí (širší rodina, přátelské vazby s jinými rodinami aj.).*³²

J. Dunovský podotýká, že podobně se dá uvažovat o zdravé obci či celé společnosti. Termín zdravá rodina se v mnohém překrývá s pojmem **resilience rodiny**. Dle Sobotkové rodinná resilience představuje rodinné procesy, které pomáhají udržovat či obnovovat harmonii a rovnováhu v rodinném soužití.³³ Společně s I. Sobotkovou se domnívám, že funkční rodina neznamenaá absenci problémů, ale účinný způsob jejich zvládnutí.³⁴

Na tomto místě je příhodné uvést a osvětlit termín, kterým O. Matoušek označuje závažné případy v souvislosti s nepříznivým klimatem rodiny, tzv. „**klinické rodiny**“. Klinickou rodinou označuje „*rodinu, která se díky svým problémům dostala do styku s poradenstvím nebo terapeutickým zařízením*“.³⁵ V praxi může jít o rodiny se zanedbávaným, případně týraným dítětem, rodiny mladistvých delikventů, svobodných matek ad.

2.4 Charakteristické znaky současné rodiny

Přehled níže uvedených charakteristických znaků současné rodiny vychází z prací B. Krause³⁶ a L. Stašové³⁷.

- **Demokratizace uvnitř rodiny.** Můžeme pozorovat oslabení tradiční role muže jakožto autority. Ženě přibylo práv i povinností. Celkový přístup obou rodičů k dětem je partnerský.
- **Izolovanost.** Především ve velkých městech klesá význam sousedských vztahů. B. Kraus hovoří o snaze „*uniknout záplavě podnětů dnešního přetechnizovaného a medializovaného života do pomyslného klidu rodiny*“.³⁸
- **Zmenšení.** Narůstá počet osob, které žijí v jednočlenné domácnosti (tzv. singles) a osamělých matek žijících s dětmi. V kombinaci s výše uvedenou

³² DUNOVSKÝ A KOL., 1999, s. 30

³³ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 107

³⁴ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 76

³⁵ MATOUŠEK, 1997, s. 140

³⁶ KRAUS, 2008, s. 83-86

³⁷ STAŠOVÁ, in KRAUS, POLÁČKOVÁ et al., 2001, s. 83-84

³⁸ KRAUS, 2008, s. 84

izolovaností tento stav vede k ohrožení stability rodiny, a může, bez vnějšího ukotvení v širších společenských vazbách, vyústit v rozvrat.

- **Dezintegrace.** Rodinní příslušníci si nevytvářejí příležitosti ke společnému setkání, jehož obsahem by bylo probrat zážitky, radosti i starosti, které zažívají. Nemalou úlohu v této skutečnosti sehrávají masmédia, která pohlcují značnou část volného času jedinců. Kraus v této souvislosti hovoří o atomizaci života v rodině.
- **Zatížení rodičů pracovními aktivitami.** Vzhledem k (v současnosti) obvyklému modelu, kdy je většina rodin tzv. **dvoukariérových**, nemají rodiče dostatek času a mnohdy ani sil na relaxaci a plánování či uskutečňování společných aktivit. Tuto skutečnost rodiče nezřídka kompenzují nadměrným přísunem materiálních prostředků.
- **Rozvodovost.** Ve srovnání s evropskými zeměmi patří Česká republika mezi země s nadprůměrnou intenzitou rozvodovosti. Ačkoli společenské stigma z rozvodu se v současné době u dětí prakticky již nevyskytuje, jsou přesto absencí jednoho z rodičů (většinou otce) znevýhodněny. Nepřítomnost jednoho z nich se může odrážet jak v chybějící mužské či ženské roli, tak i v sociálních podmínkách.
- **Diferencovanost rodiny dle socioekonomické úrovně.** V současné době dochází k nárůstu diferenciací mezi rodinami na základě socioekonomické úrovně. Na jedné straně nacházíme rodiny, které nemusí řešit problémy s penězi, mohou svým dětem dopřát nejen luxusní zázemí, ale i další možnosti s tím spojené. Na druhé straně této stupnice se nacházejí rodiny, které se denně potýkají s problémem, co dříve zaplatit. Není pravidlem, že děti z bohatých rodin musí automaticky prožívat lepší život, ale každopádně mají v některých oblastech do něho usnadněn vstup. Bohužel, někdy bývá tato výhoda vykoupena příliš draze: nedostatkem času rodičů, osamoceností apod.
- **Oslabení rituálů.** Pro zdravý vývoj rodiny je nezbytné mít svoje rituály. Je lhostejné, zda se jedná o společné oslavy různých svátků, dodržování tradic či zda si rodina vytvoří zvyklosti zcela vlastní. Tyto rituály představují i pro malé

dítě nezbytnou jistotu, ze které může ve svém dalším životě těžit a ke které se může vracet i v dospělosti. Některé zvyklosti si často pak přenáší dál do své vlastní rodiny.

- **Základní funkce rodiny.** Sociální instituce a masmédia přebírají některé z funkcí, které dříve příslušely rodině. Více o funkcích rodiny viz podkapitola *2.5 Funkce nukleární rodiny*.
- **Prodlužování délky života.** Vzhledem k rozvoji zdravotní péče, celkové osvěty a zlepšujícímu se životnímu prostředí se prodlužuje střední délka života. Delší je tedy nejen doba, kterou rodiče společně žijí po odchodu dětí, ale také doba, kdy děti žijí s rodiči ve společné domácnosti.
- **Organizace rodinného cyklu.** Vyšší věk při zakládání rodiny je ovlivněn skutečností, že mladí lidé se před založením rodiny zpravidla věnují studiu, poznávání cizích zemí, budování kariéry nebo bydlení. Zatímco jejich rodiče se většinou „brát museli“, mnohdy po velmi krátké známosti, dnešní dvojice uzavírá manželství nebo se rozhoduje pro početí dítěte z odlišných důvodů, často dlouho dopředu plánovaných. S rozšířením dostupnosti antikoncepce ubývá „nechtěných“ těhotenství. Postoj veřejnosti k interrupci je liberální. Prarodiči se tak sice stávají osoby ve starším věku, ale i ty, vzhledem k posunutí hranice odchodu do důchodu, bývají ještě zapojeny do pracovního procesu.

2.5 Funkce nukleární rodiny

Vývoj společnosti se odráží ve vymezení funkcí rodiny. Změny společenských podmínek zapříčiňují, že některé funkce nabývají většího významu a jiné jsou upozaděny. Funkce, které rodina plnila ještě na začátku dvacátého století, jsou nyní v rukou specialistů a formálních institucí. Jen namátkou můžeme zmínit například kontinuální vzdělávání dětí, kterého se ujala škola, či péči o nemocné (a také umírající), kterou berou na svá bedra lékařská zařízení. I přestože je patrný trend kladení důrazu na vlastní odpovědnost jedince, je rodina v mnoha ohledech odkázána daleko méně sama na sebe.

Rodina si uchovala především dvě své funkce, a to prvotní socializaci dětí a emocionálně psychologickou stabilizaci osobnosti dospělých.³⁹

³⁹ STAŠOVÁ, in KRAUS, POLÁČKOVÁ et al., 2001, s. 79

V české literatuře (např. Dunovský, 1999; Langmeier, Krejčířová, 2006; Kraus, Poláčková et al., 2001; Havlík, Koťa, 2002) se nejčastěji uvádí čtyři základní funkce rodiny, o kterých se zmiňuji níže.

2.5.1 Biologicko-reprodukční funkce

Rodina jako základní jednotka společnosti je zodpovědná za existenci budoucích jedinců ve společnosti. Biologicko-reprodukční funkce proto nemá význam jen pro jednotlivce, kteří rodinu tvoří, ale i pro celou společnost jako celek. Stát se právě z těchto důvodů snaží podporovat péči o rodinu celou řadou sociálních opatření. Důležitost této funkce rodiny je pro jednotlivce často spatřována v uspokojování biologických a sexuálních potřeb, ale zároveň také v naplnění potřeby pokračování rodu. J. Langmeier a D. Krejčířová poukazují na skutečnost, že ve všech známých společnostech se děti rodí i mimo rodinu, avšak nikde nedochází k výslovnému schválení této illegitimity.⁴⁰

2.5.2 Sociálně-ekonomická funkce

Z tohoto pohledu je rodina vnímána jako podstatný prvek v rozvoji ekonomického systému společnosti. V rámci rodiny zpravidla existuje určité přerozdělování s prvky solidarity. V rodině, jak ji známe dnes, je zřejmá převaha spotřební složky nad výrobní, ale ani ta zcela nevymizela. Poruchy sociálně-ekonomické funkce se projevují v hmotném nedostatku rodiny, který může ovlivnit mnoho oblastí, mimo jiné i přístup ke vzdělání.

2.5.3 Socializačně-výchovná funkce

Bezpochyby je to rodina, kdo se ocitá v roli průvodce, který uvádí dítě do společnosti a do určité doby představuje prostředníka v komunikaci mezi ním a okolním světem. Rodinní příslušníci se navzájem učí základním způsobům společenského chování, jednotlivé generace si mezi sebou předávají základní kulturní statky společenství. Těžiště této funkce je v opravdovém zájmu o dítě, jeho výchově a kvalitní péči.

2.5.4 Sociálně-psychologická funkce

Podstatou této funkce je příslušnost k určité sociální skupině, v tomto případě k rodině. Jedinec má možnost prožívat pocit sounáležitosti a příležitost identifikovat se (v rámci rolí) se svým pohlavím a pochopit úlohu pohlaví druhého. Rodina dává svým členům pocit jistoty a bezpečí a zároveň je chrání před vlivy okolí. Rodina je základ pro každé dítě, a

⁴⁰ LANGMEIER, KREJČÍŘOVÁ, 2006, s. 183

pokud vztahy v rodině fungují tak, jak mají, odráží se to pozitivně na vývoji dítěte. L. Stašová v této souvislosti zmiňuje, že rodina vytváří tzv. rodinné klima, v němž je stěžejní právě citová složka a „udržování vědomí, že jsem akceptován, uznáván a hodnocen“.⁴¹ Upozorňuje také na fakt, že toto klima ovlivňuje nejen děti, ale všechny příslušníky rodiny, především pak nejstarší generaci. Hledání rovnováhy mezi citem, rozumem a zodpovědností je celoživotním úkolem příslušníků každé rodiny. Z výše uvedeného je patrné, že právě tato funkce je plně v kompetenci rodiny a přes sebelepší péči ji žádná sociální instituce není schopna plně saturovat. Toto tvrzení můžeme podložit citací I. Možného: „Rodině zůstal konzum, zábava a citové zabezpečení, z čehož jen v tom posledním je ještě nenahraditelná.“⁴²

2.6 Význam rodiny pro dítě

Význam rodiny pro dítě je neoddiskutovatelný. Odborníci se shodují, že již v prenatálním životě dítě od svých biologických rodičů získává nejen genetickou výbavu, ale i základ budoucích sociálních vazeb (např. nechtěné děti).

Rodina je místem, kde se uskutečňuje společenská adaptace, začleňování dítěte do společnosti. Vnitřní obraz světa si dítě utváří dle svých možností, pozorováním bezprostředního okolí a také zpracováním toho, jak je mu realita předkládána těmi nejbližšími. Rodina také určuje sociální status dítěte, od kterého se odvíjejí sociální prestiž a sociální sebeuvědomění.

Z. Matějček podotýká, že občasné konflikty a napětí v rodině nemají na dítě tak nepříznivý vliv, jak by se mohlo zdát, ovšem za předpokladu, že dítě má primární zážitek a poznaitek, že tito „jeho“ lidé patří k sobě a mají se rádi.⁴³

V rámci rodiny se dítě učí přizpůsobovat se, osvojovat si základní návyky a pravidla chování ve společnosti. Ústřední úlohu socializačního procesu v rodině spatřujeme tedy v přípravě „dětí“ na vstup do praktického života. Nelze si však představovat, že dítě je pasivním příjemcem, zcela jistě se zde uplatňují některé proměnné, jako jsou osobní zájmy dítěte, jeho vůle, temperament apod. Společenský význam socializace dokazuje následující citace: „Společenský význam rodinné socializace dětí je daný nejen tím, že vytváří jejich aktuální sociabilitu, tj. účast na sociálních činnostech a vztazích, ale hlavně tím, že klade základy této jejich schopnosti vstupovat do sociálních vztahů a vytvářet nové, které jsou

⁴¹ STAŠOVÁ, in KRAUS, POLÁČKOVÁ et al., 2001, s. 82

⁴² MOŽNÝ, 2006, s. 22

⁴³ MATĚJČEK, 1994, s. 17

rozhodující podmínkou produktivní sociální aktivity člověka v rozvojových procesech společnosti a tím i jeho vlastního sociálního rozvoje.“⁴⁴

Z. Matějček na základě výzkumů dospěl ke třem základním poznatkům o rodině z perspektivy dítěte:

1. vnější znaky rodiny nejsou příliš důležité (vlastní či nevlastní rodina);
2. dítě potřebuje vyrůstat v prostředí stálém a citově příznivém, vřelém, přijímajícím;
3. rodina není jedinou institucí, která má vliv na utváření osobnosti dítěte, ale na začátku jeho života má výsadní postavení.⁴⁵

Sociální vztahy v rodině, způsob výchovy, hodnoty i normy orientační rodiny jsou pro dítě předlohou, ze které bude vycházet, až bude zakládat reprodukční rodinu. Z. Matějček uvádí, že rodina by měla pro dítě znamenat základní životní jistotu.⁴⁶

⁴⁴ STAŠOVÁ, in KRAUS, POLÁČKOVÁ et al., 2001, s. 80

⁴⁵ MATĚJČEK, 1994, s. 16

⁴⁶ MATĚJČEK, 1994, s. 17

3 VÝCHOVA DÍTĚTE V RODINĚ

Společně se Z. Matějčkem chápeme výchovu v rodině jako interakci, která probíhá mezi vychovatelem a vychovávaným. „*Jeden vysílá a druhý přijímá, druhý vysílá a první přijímá - oba jsou ve vzájemném vztahu, a co udělá jeden, má vliv na druhého.*“⁴⁷

Základním atributem rodinného prostředí je fakt, že výchova v něm není omezena a zúčastnění jsou citově zaangažovaní na osudu dítěte. Funkce matky, otce (ale i dalších lidí, kteří jsou, jak píše Matějček, angažováni na osudu dítěte) nemá časové ani místní limity. Právě to činí rodinu rodinou.⁴⁸

Hlavní výchovnou zásadou je **respektování individuality dítěte**. Tentýž výchovný prostředek od stejného vychovatele má na jedno dítě pozitivní účinek, zatímco u druhého může vést k odlišnému výsledku. Každé dítě je jiné a proto i ve stejné rodině bývají sourozenci vychovávaní trochu odlišně. Z. Matějček uvádí základní vychovatelskou poučku: „*Máme-li s různými dětmi dosáhnout téhož cíle, jímž je zdravý harmonický vývoj celé osobnosti, pak musíme s každým jednat poněkud jinak, v souladu s jeho osobitými vývojovými rysy.*“⁴⁹

Neméně důležitou zásadou je **tzv. princip pravdy ve výchově**. Z. Matějček se přiklání k názoru, že pravdu je zásadně lepší říkat, než ji zatajovat: „*Pravda je někdy nemilá a trpká, ale je to prokazatelně nejlepší ochrana nového svazku. Platí o adopci, pěstounské péči, o rozvedech, o neprovdaných matkách, zkrátka obecně.*“⁵⁰ Spoléhat na to, že se dítě pravdu nedozví, je značně alibistické. Riskovat důvěru dítěte se zpravidla nevyplácí. Tím, že dítě má stejně nebo dokonce více informací o své rodině, než kolika disponuje jeho okolí, ho chráníme před často zraňujícím sdělením ostatních. Stejně tak můžeme zabránit zaskočení dítěte některými otázkami, které mu mohou jiní lidé pokládat. Samozřejmě je na místě zvolit formu a styl sdělení tak, aby pro dítě (vzhledem k jeho věku, zkušenostem, povaze) bylo adekvátní a nezraňující. Také je doporučováno nečekat, až se dítě samo začne ptát, ale začít při vhodné příležitosti sami od sebe.⁵¹

⁴⁷ MATĚJČEK, 1994, s. 40

⁴⁸ MATĚJČEK, 1994, s. 40

⁴⁹ MÁROVÁ, MATĚJČEK, RADVANOVÁ, 1975, s. 58

⁵⁰ MATĚJČEK, 1994, s. 63

⁵¹ MATĚJČEK, DYTRYCH, 2002, s. 62

Jako nevhodnou výchovu můžeme označit kteroukoli, která je rigidní a dovedena do krajností (např. výchova hypersenzitivní, repulsivní, merkantilní, perfekcionista, pedocentrická, laxní ad.) Blíže jsou konkretizovány tři typy nesprávné výchovy. Jde o výchovné působení: a) **s nadměrně hustou stimulací** (typickým příkladem je výchovný perfekcionalismus rodičů), b) **s vadnou stimulací** (příkladem mohou být zhýčkané děti) a za c) **s nadměrně řídkou stimulací** (např. zanedbávané děti). Pokud je takto výchovně na dítě působeno dlouhodobě, může být tato nesprávná výchova zdrojem odchylek osobnosti dítěte. Autor také upozorňuje, že v praxi se jen výjimečně setkáváme s jednoznačně vyhraněnými příklady selhání rodinné výchovy. Nejčastější chybami ve výchově, kterých se rodiče dopouštějí, jsou **nesoustavnost** (např. střídání období zvýšeného zájmu o dítě s obdobím lhostejnosti), **nejednotnost** (např. rozdílné názory rodičů, jak dítě potrestat), **nedůslednost** a **improvizace** (např. rodiče nekontrolují splnění požadavku, který dítěti zadali). Tyto výchovné chyby mohou být způsobeny jak nízkou informovaností rodičů o otázkách výchovy, tak i jejich časovou zaneprázdněností.⁵²

3.1 Výchovné styly v rodině

Styl výchovy v rodině bývá poměrně stabilní, ale na základě vnitřních (např. rozvod) či vnějších okolností (ztráta zaměstnání rodiče apod.) může dojít k jeho změně. Styl výchovy je velice individuální záležitostí, kterou ovlivňuje mnoho činitelů (např. velikost rodiny, vlastní zkušenosti z orientační rodiny, sociální postavení rodiny, zdravotní stav rodičů i dětí, sourozenecké vztahy ad.). Nezřídka se v něm neshodnou ani sami rodiče. Určití rodiče volí jeden typ výchovy, jiní preferují zcela odlišný. Stejně tak jeden typ výchovy vyhovuje určitým dětem, zatímco jiné se proti němu bouří. Z. Matějček konstatuje, že samo dítě rodičům nejčastěji naznačí, ukáže a svým způsobem řekne, jaký přístup potřebuje.⁵³ V případě, že je dítě vychováno způsobem, který mu z nejrůznějších důvodů nevyhovuje, se můžeme dle Z. Matějčka setkat se třemi základními reakcemi. Za prvé se u vychovávaného může projevit pocit odevzdanosti, či neurotické potíže, což je typické pro děti citlivé a úzkostně založené. V druhém případě se dítě bouří, dělá schválnosti, má pomstychtivé tendence. Tyto reakce (dle Z. Matějčka u tzv. „tvrdších“ dětí) mohou vyústit v předčasný odchod z domova či neplánované těhotenství. V této souvislosti je vhodné zmínit, že v dnešní době existuje nespočet nebezpečí, kterým jsou děti vystaveny, přičemž za největší riziko

⁵² STŘELEČEK, MARÁDOVÁ, MARHOUNOVÁ, ŘEHULKA, 1992, s. 138-139

⁵³ MATĚJČEK, 2000, s. 280

můžeme považovat nejrůznější návykové látky. Poslední možností je dle autora přístup, kdy se dítě nebouří ani nevzdává. Hledá vlastní cestu, jak se vyprostit. Způsoby, které volí, jsou vesměs nečestné: podvody, lhaní, tajné plány. I to je způsob, jak nabýt vlastních potřeb samostatnosti a svobody, i když nečestnou oklikou.⁵⁴

Tradičně je užíváno typologického modelu způsobu výchovy K. Lewina z třicátých let dvacátého století. Jedná se o tři základní způsoby výchovy:

- **autokratické (autoritativní, dominantní) vedení**, při němž vychovatel využívá své přesily, rozkazuje, trestá, příliš nehledí na potřeby a přání dětí;
- **slabé (liberální) vedení** je charakteristické tím, že vychovatel řídí děti málo nebo vůbec ne, pokud vysloví požadavek, nevyžaduje důsledné plnění, neprovádí kontrolu;
- **sociálně integrační (demokratické) vedení** je středním proudem mezi dvěma výše zmíněnými a v současnosti je přijímáno nejkladněji. Vychovatel působí spíše příkladem, podporuje vlastní iniciativu dítěte, udílí méně příkazů, ale splnění důsledně kontroluje, dítě se učí diskutovat. Tato výchova předznamenává příznivý vývoj dítěte, které si tímto osvojuje společensky akceptovatelné chování, samostatnost a aktivitu.⁵⁵

Výše zmíněné dělení je spíše didaktické, jelikož každý z uvedených modelů může nabývat mnoha odlišných podob. Jako příklad můžeme uvést výchovu úzkostného dítěte. Autoritativní vedení, které poskytuje dítěti oporu a jistotu a pomáhá mu v orientaci v často nepřehledném a chaotickém dění světa, je pro takové dítě žádoucí. Naopak autoritativní vedení, provedené do krajnosti, vzbuzující strach, může v úzkostném dítěti vyvolat pocit odevzdanosti či neurotické potíže.

Od devadesátých let dvacátého století se setkáváme s analyticko-syntetickým modelem (tzv. model devíti polí) J. Čápa. Kombinováním komponent v dimenzi emočního vztahu a výchovného řízení, které se projevují ve výchovných interakcích rodičů a dětí, můžeme vymezit devět forem či způsobů výchovy (viz *tabulka č. 1*)

⁵⁴ MATĚJČEK, 2000, s. 280

⁵⁵ ČÁP, MAREŠ, 2001, s. 304

EMOČNÍ VZTAH	ŘÍZENÍ			
	SILNÉ	STŘEDNÍ	SLABÉ	ROZPORNÉ
ZÁPORNÝ	Výchova autokratická, tradiční, patriarchální		Liberální výchova s nezájmem o dítě	Pesimální forma výchovy, rozporné řízení se záporným vztahem
ZÁPORNĚKLADNÝ	Výchova emočně rozporná, jeden z rodičů zavrhuje, druhý extrémně kladný nebo je s ním dítě v koalici			
KLADNÝ	Výchova přísná a přitom laskavá	Optimální forma výchovy se vzájemným porozuměním a přiměřeným řízením	Laskavá výchova bez požadavků a hranic	Rozporné řízení relativně vyvážené kladným emočním vztahem
EXTRÉMNĚ KLADNÝ			Kamarádský vztah, dobrovolné dodržování norem	

Tabulka č. 1 Model devíti polí způsobu výchovy

Zdroj: ČÁP, MAREŠ, 2001, str. 306

J. Langmeier provedl analýzu knih, zabývajících se výchovou dětí u nás za posledních sto let. Zprvu je psali teologové, pak pedagogové, méně často i lékaři, nyní jsou ponejvíce psány psychology. Ve druhé polovině devatenáctého století byl hlavní důraz ve výchově kladen především na poslušnost a kázeň. Ve dvacátých letech dvacátého století se do popředí zájmu výchovy dostávají správné návyky. Za určitý zlom autor považuje druhou světovou válku, po jejímž ukončení začíná být upřednostňována seberealizace dítěte a výchova k uspokojivým vztahům.⁵⁶ Můžeme si povšimnout posunu od výchovy autoritativní k liberální. V západních zemích má liberální výchova, často ve své krajní podobě, ještě hlubší kořeny. Dle Z. Matějčka se tak stalo pod vlivem psychoanalýzy a z ní pramenící obavy, aby děti pod autoritativním vedením netrpěly komplexy méněcennosti a mohly v dostatečné míře uplatnit své zdravé dětské tendence, prosadit a naplnit svůj individuální život individuálním smyslem a obsahem. V posledních letech je však patrný odklon od těchto mezních podob.⁵⁷

3.2 Proměny role otce ve výchově dítěte

Od sedmdesátých let dvacátého století se v západních společnostech v důsledku aktivit feministického hnutí do popředí více dostává role otce, který se má aktivně podílet na výchově a celkové péči o dítě, a ne jen zajišťovat materiální zázemí rodiny a vstupovat do výchovy pouze tehdy, když selže matčina autorita.

⁵⁶ MATĚJČEK, 2000, s. 278

⁵⁷ MATĚJČEK, 2000, s. 279

Výrazným protestem proti tzv. *kultu mateřství* byla práce M. Lamba (1975), ve které prokázal, že rodič (bez ohledu na pohlaví), který se nejvíc věnuje dítěti, se stává objektem přílnutí. Tento preferenční vztah však nevylučuje jiné vztahy.⁵⁸

Ještě v prvních dekádách devatenáctého století byl za hlavního vychovatele dítěte považován otec jakožto přirozený rodič. Obrovský důraz na otcovskou roli byl založen především na přesvědčení, že muž je schopen racionality a kontroly svých emocí. Otec také připravoval děti na odchod z rodiny. H. Havelková uvádí příklady, které stanovoval Všeobecný občanský zákoník z roku 1811 (tzv. Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch), který byl platný na našem území:

- manžel má povinnost svou manželku živit;
- manželce je umožněno požívat manželova stavu – po společenském žebříčku se tedy nepohybuje vlastní prací, ale sňatkem;
- na úřadech je manželka zastupována svým manželem;
- o výživě a výchově dětí rozhoduje otec;
- manželka je povinna podřizovat se manželovým příkazům;
- majetkovými právy disponuje pouze manžel;
- ve výjimečných případech, kdy došlo k rozluce, není ženě povoleno vychovávat chlapce staršího čtyř let či dívku starší sedmi let, děti od tohoto věku přecházejí do péče otce (kde se o ně, opět podle jeho příkazů, stará nějaká jiná žena);
- v případě úmrtí manžela nemůže být žena jedinou poručnicí dětí, je nutné ustanovit spoluporučníka.⁵⁹

Z výše uvedeného je patrné, že na ženy v tomto období bylo pohlíženo s jistým despektem. Matky dětí byly podřizeny otcům ve všech věcech týkajících se vedení dětí a samy byly v jisté izolaci od společnosti, což zpětně vyvolávalo jejich potřebu určité ochrany právě od mužů. Ostatně prvopočátky této nadřazenosti můžeme najít u Aristotela, který jako první odvodil z filosofického hlediska autoritu muže jakožto manžela a otce. Považoval za přirozené, že nejdokonalejší bytost přirozeně poroučí ostatním členům rodiny. V antickém Římě měli muži nad svými dětmi absolutní moc, v jejímž rámci je mohli prodat do otroctví či zabít. Práva matek prakticky neexistovala.⁶⁰

⁵⁸ CHMELÁŘOVÁ, in SEDLÁČEK, PLESKOVÁ ed., 2008, s. 32

⁵⁹ HAVELKOVÁ, in TESAŘOVÁ, LIŠKOVÁ ed., 2002, s. 10-11

⁶⁰ CHMELÁŘOVÁ, in SEDLÁČEK, PLESKOVÁ ed., 2008, s. 26

Pro úplnost uvádím, že tato nerovnost nebyla odvěká. Například ve feudálním zřízení se v rodině nevolníka od sebe práce muže a ženy příliš neodlišovala. Matka i otec společně pracovali v okolí domu a museli být schopni jeden druhého zastoupit, takže i ekonomicky měli prakticky stejné postavení. Podobně i politicky byli oba dva jakožto nevolníci zcela nevýznamní. O děti se starali ti, kteří nezvládali těžkou zemědělskou práci (starší děti či prarodiče). Těžko by se tedy hledal ostrý rozdíl mezi výchovnou rolí otce a matky.⁶¹

Z rodiny se otec vzdálil na počátku průmyslové společnosti, kdy došlo k oddělení pracovního a domácího prostředí. Domácí sféra, teda i výchova dětí a veškeré péče o ně, začala být doménou matky. Muži vzhledem pracovnímu a časovému vytížení ztratili vliv na výchovu dětí i kontakt s rodinou. Od konce devatenáctého století je patrné oslabování posvátného principu otcovské autority.

Dalším významným mezníkem, který se podílel na této změně, bylo rozšíření hormonální antikoncepce na přelomu 60. a 70. let. R. Radimská konstatuje: „*Tyto změny ústí v situaci, kdy muž jako by nebyl pro reprodukci a rodičovství nijak zásadně důležitý. Kvůli masovému rozšíření hormonální antikoncepce nemá žádný vliv na to, zda jeho dítě bude či nebude počato, kvůli svobodnému právu žen na interrupci nemůže rozhodovat o tom, zda se narodí či nenarodí.*“⁶² Monopol na reprodukci a výchovu dětí získaly ženy.

V současnosti můžeme hovořit o určitém návratu otce do rodiny. Dřívější institucionální otcovství je postupně nahrazováno otcovstvím vztahovým. M. Chmelařová konstatuje, že současný návrat muže do rodiny není lehký pro něj, stejně jako pro jeho partnerky a děti. Autorka popisuje tuto změnu následujícím způsobem: „*Hovoří se obecně o jiném muži, případně jiném otci či novém otci, který se od toho starého odlišuje především tím, že nemá potřebu definovat svou mužskou identitu v opozici vůči identitě ženské a bez obtíží přijímá pečovatelské úlohy, které přirozeně patří k rodičovství. Je stejně zaujat svými malými dětmi jako je angažovaný v placeném zaměstnání. Bylo by příliš optimistické tvrdit, že nový otec je prototypem, který v současnosti v západních společnostech převládá. Jde spíše o určitý vzorec, který se v čím dál tím větší míře začíná objevovat a který současné vědecké uvažování předkládá k posouzení, k porovnání s dosavadními formami otcovství.*“⁶³

Myslím si, že současná možnost, kdy otec může zcela legitimně s dítětem nastoupit na rodičovskou dovolenou, je zřetelným důkazem, že nastává určitá změna. A. Valouchová

⁶¹ HAVELKOVÁ, in TESAŘOVÁ, LIŠKOVÁ ed., 2002, s. 9-10

⁶² RADIMSKÁ, 2002, s. 2

⁶³ CHMELAŘOVÁ, in SEDLÁČEK, PLESKOVÁ ed., 2008, s. 34

k tomuto stavu dodává: „*Otec jako hlavní pečující osoba je v českém právu relativně nový koncept. Ještě v 90. letech směl jít muž na rodičovskou dovolenou jen výjimečně, konkrétně když rodičovskou roli nemohla zastat žena. Žena jako pečovatelka byla natolik důležitá, že v případě úmrtí matky měla přednostní právo pečovat o pozůstalé děti, tj. zůstat s nimi na rodičovské dovolené, partnerka biologického otce, muž směl s dětmi zůstat doma pouze pokud zůstal sám, bez ženy. Od té doby se mnohé změnilo a práva i povinnosti mužů a žen v péči o malé děti se postupně fakticky vyrovnaly.*“⁶⁴

3.3 Výchova jako prostředek socializace

Výchovu můžeme označit také za dynamický proces vědomé a řízené socializace. Výchova je určitým regulátorem, kterým je možné průběh socializace usměrnit tak, aby byl v souladu s požadovanými výchovnými cíli.⁶⁵

V. Poláčková vymezuje socializaci takto: „*Socializace je celoživotní proces, v jehož průběhu si jedinec osvojuje specificky lidské formy chování a jednání, jazyk, poznatky, hodnoty, kulturu a začleňuje se tak do společnosti.*“⁶⁶

Socializaci tedy můžeme chápat jako určité vrůstání jedince do společnosti, které sebou přináší především učení se vztahům. Jde o proces postupné přeměny člověka z biologické bytosti v bytost společenskou. Předpokladem pro tuto přeměnu je genetická dispozice, která umožňuje schopnost sociálně se učit (navazovat kontakty a vztahy s jinými lidmi, přebírat různé role, osvojovat si poznatky, napodobovat vzory ad.), tzv. sociabilita. B. Kraus zdůrazňuje, že socializace probíhá celoživotně, nahodile, a vždy v nějakém prostředí.⁶⁷

Žít jako společenská bytost znamená zohledňovat v každodenním jednání existenci druhých. Za cíl socializace můžeme považovat zvnitřnění kulturních norem a hodnot. Jde o stav, kdy je jedinec nevnímá pouze jako nátlak působící na něj zvnějšku, ale bere je za „své“. Socializace činí jednání druhých lidí do jisté míry předvídatelné pro jiné.

V případě nepříznivých vlivů a nežádoucích podnětů může dojít k narušení procesu socializace. Jde nejen o problém jedince, který je ohrožen sociálním vyloučením ze společnosti, ale také o problém celé společnosti (tzv. sociální deviace). Různé socializační činitele mohou vytvářet protichůdné socializační tlaky. Socializace se tedy odehrává v různých prostředích, která jsou v různých vztazích nejen vůči sobě navzájem, ale také i vůči

⁶⁴ VALOUCHOVÁ, in SEDLÁČEK, PLESKOVÁ ed., 2008, s. 38

⁶⁵ KRAUS, 2008, s. 64-65

⁶⁶ POLÁČKOVÁ, in KRAUS, POLÁČKOVÁ et al., 2001, s. 54

⁶⁷ KRAUS, 2008, s. 59

celé společnosti. Významným socializačním činitelem jsou v dnešní době masmédia. Ta představují problém ve stále dostupnějším zprostředkování násilí, ale také tím, že přispívají k pasivně trávenému volnému času jedinců.

Odchylky od obecně uznávaných norem z hlediska žádoucího rozvoje osobnosti způsobí desocializaci, deviantní socializaci. Proces, jehož cíl spočívá v nápravě tohoto jevu, se nazývá resocializace.

3.3.1 Fáze socializace

V sociologické literatuře se můžeme setkat se členěním procesu socializace do čtyř základních stádií dle jednotlivých životních etap: dětství, mládí, dospělost a stáří. Pro přehlednost zde uvedu jednodušší členění, které však koresponduje se sociologickým. B. Kraus rozlišuje dvě fáze socializace: **přípravnou** a **realizační**.

Během přípravné fáze dochází k osvojení řeči, postupnému zvnitřňování společenských hodnot a norem a přejímání základních sociálních rolí. Do této fáze spadá tzv. primární socializaci (do 3 let), kdy je jedinec nejprve pasivním příjemcem. Rodina má stěžejní vliv na jeho vývoj. Je průvodcem dítěte a tak ho učí orientaci v prostředí plném symbolů, společenských standardů. Zároveň také nastoluje hodnoty. Z toho pohledu můžeme na proces socializace nahlížet jako na stabilizační prvek, který napomáhá udržet kontinuitu v kulturně-společenském vývoji lidstva, ale zároveň umožňuje obohacení kulturního dědictví prostřednictvím hodnot a postojů dalších generací.⁶⁸ U dítěte postupně vzniká vědomí vlastní identity, která je odlišná a oddělená od ostatních lidí.

Na tuto fázi navazuje fáze realizační, během níž přebíráme a plníme další role a vykonáváme řadu činností v rámci jednotlivých životních drah:

- dráha rodinná, pro niž je v současnosti charakteristické odkládání založení rodiny, což může být způsobeno stále se zvyšujícími nároky na profesní přípravu. Vlna svobody se projevuje i tím, že mnozí lidé nechtějí založit rodinu vůbec;
- profesní dráha obnáší stále se zvyšující nároky i požadavky na přípravu pro budoucí zaměstnání i nutnost celoživotního kontinuálního vzdělávání;

⁶⁸ KRAUS, 2008, s. 60

- dráha společenská zahrnuje aktivity, které směřují ke společenské prospěšnosti a všeobecné užitečnosti, v současnosti je zřejmý nízký zájem o to se do ní aktivně zapojit.⁶⁹

Takové dělení odpovídá i dělení socializace do fází **sociability**, **personalizace**, **profesionalizace** a **společenské angažovanosti**. Během úvodní fáze, sociability, která se odehrává v rodině, dochází k formování základů osobnosti jedince. Fáze nazvaná personalizace přináší učení se základním sociálním rolím a utváření vlastního „já“. V průběhu třetí fáze, tzv. profesionalizace, dochází v období profesní přípravy k rozšiřování okruhu socializačních faktorů. Poslední fáze, označovaná jako společenská angažovanost, spočívá v plném začlenění do společnosti ve všech oblastech. V současnosti je pro společenskou životní dráhu nejvýraznějším znakem nízká angažovanost a celková neochota se v ní projevit, což můžeme přisuzovat individualizaci života.

3.3.2 Osm věků člověka

Z hlediska socializace je velmi nosná Eriksonova teorie psychosociálního vývoje. Lidský život je v tomto pojetí rozdělen do *osmi věků člověka*, přičemž v každém věku (stádiu) je jedinec nucen vyřešit určitý psychosociální konflikt. V případě, že se mu to podaří, může postoupit zdárně do dalšího stádia. Pokud jedinec nedosáhne uspokojivého vyřešení, je jeho vývoj ohrožen a pozdržen. E. H. Erikson byl žákem S. Freuda, proto je tato teorie zčásti ovlivněna Freudovou teorií psychosexuálního vývoje. Avšak na rozdíl od ní se neomezuje pouze na biologické maturační faktory. Zároveň prodlužuje vývojový pohled na celý lidský život. Blíže viz *tabulka č. 2 Eriksonova teorie psychosociálního vývoje*.⁷⁰

⁶⁹ KRAUS, 2008, s. 61

⁷⁰ LANGMEIER, KREJČÍŘOVÁ, 2006, s. 242-244

VĚK	PSYCHOSOCIÁLNÍ KONFLIKT	POPIS
Kojenectví 0 – 1 rok	Pocit základní důvěry proti pocitům nejistoty	Dítě se učí důvěře, že jeho potřeby budou naplněny a že svět je v podstatě dobrý, → jinak vzniká nedůvěra .
Rané dětství 1 – 3 roky	Pocit autonomie proti pocitu studu	Dítě musí zvládnout rozpor mezi vlastní autonomií a závislostí na ostatních osobách a jejich požadavcích, → jinak vzniká nejistota, nesamostatnost .
Předškolní věk 3 – 6 let	Iniciativa proti pocitu viny	Dítě se pouští do činností, osvojuje si sebekontrolu, účelnost i úspěšnost, → jinak cítí vinu za pokusy o nezávislost .
Školní věk 6 – 12 let	Pocit vlastní snaživosti proti pocitům méněcennosti	Dítě prožívá svou schopnost, chce se učit, → jinak cítí méněcennost , ztrácí chuť do úkolů.
Dospívání 12 – 20 let	Vlastní identita proti pocitům nejistoty o své vlastní roli	Jedinec se vnímá jako jedinečná bytost, s vlastními názory, → jinak zmatek , neví, co čekat od života.
Mladá dospělost 20 – 30 let	Intimita proti pocitu izolace	Jedinec je schopen dostat závazku k druhému člověku, → jinak izolace, pocit osamocení .
Dospělost 30 – 65 let	Pocit generativity proti pocitům stagnace	Jedinec je ochoten mít děti, pečovat o ně, věnovat se práci, usilovat o všeobecné dobro, → jinak sebestřednost a pasivita .
Zralý věk 65 a více	Osobní integrita proti strachu ze smrti	Jedinec reflektuje svůj život, vnímá smysluplnost, dokáže důstojně přijmout smrt, → jinak zoufalství z nedosažených cílů, pocit selhání a promarněného života .

Tabulka č. 2 Eriksonova teorie psychosociálního vývoje

3.4 Základní potřeby dítěte

Styl výchovy se odráží i v uspokojování základních potřeb dítěte. Jako základní potřeby dítěte označujeme ty, které jsou trvalé a neoddiskutovatelné pro jeho zdravý vývoj. J. Dunovský tvrdí, že míra neuspokojení těchto základních potřeb bývá i mírou narušení vývoje a celkového stavu dítěte. Podstatným faktorem je přitom věk dítěte. Čím mladší věk, tím těžší bývá závažnost vzhledem k poškození více struktur a funkcí organismu, který se v té

době rychle vyvíjí.⁷¹ Tato tvrzení korespondují s Matějčkovými a Langmeierovými výzkumy v souvislosti s deprivací a subdeprivací v dětském věku.

Pro přehlednost lze základní potřeby dítěte rozdělit do čtyř základních skupin. Takové rozdělení je přehledné, avšak nesmíme opomenout, že žádná potřeba nestojí sama o sobě, ale existují vzájemná propojení a podmínění.⁷²

3.4.1 Základní biologické potřeby

Základní biologické potřeby se podílejí především na zabezpečení všech nároků na náležitou výměnu látek a plynů (metabolizmu), a to z hlediska aktuálního i vývojového.⁷³ Z tohoto pohledu do této kategorie řadíme především výživu, základní hygienické požadavky, obranyschopnost organismu (přírozenou i uměle získanou) a stimulaci.

Naplnění biologických potřeb výrazně zasahuje do potřeb psychických a sociálních. Jako příklad můžeme uvést kojení, které je v dnešní době drtivou většinou odborníků doporučováno nejen jako ideální typ výživy z hlediska získání přirozené imunity pro budoucí život jedince (např. snížení rizika alergií), ale zároveň i jedinečnou příležitostí pro navázání a zintenzivnění vztahu mezi matkou a dítětem.

Ačkoliv potřeba zdravě se vyvíjet a v případě nemoci potřeba uzdravit se je garantována společností jako jedno ze základních práv člověka, záleží na přístupu každého jedince. Po roce 1989 se zodpovědnost za zdraví částečně přenáší ze strany státu na jednotlivé občany (např. pravidelné lékařské prohlídky dětí u stomatologů již neorganizuje škola, možnost domácí hospitalizace za podpory agentur domácí péče, jednodenní chirurgie, minimalizace délky pobytu v nemocnici po zákrocích, porody v domácím prostředí ad.). To souvisí s opouštěním tzv. paternalistického vztahu mezi lékařem a pacientem. Tzv. partnerský přístup, který ho nahrazuje, však klade na občany, potažmo rodinu, vyšší nároky především proto, že se od nich očekává převzetí spoluodpovědnosti a aktivní přístup.

3.4.2 Základní psychické potřeby

Základní psychické potřeby navazují na potřeby biologické a odvíjejí se od nich potřeby sociální. Uspokojování psychických potřeb je neopomenutelné především z hlediska adekvátního rozvoje v oblastech, jako je intelekt, cit, vůle, ale také chování, interakce s okolím, chápáním sebe a lidí, společenských hodnot a vůbec celého prostředí. Jde

⁷¹ DUNOVSKÝ, 1999, s. 49

⁷² DUNOVSKÝ, 1999, s. 50

⁷³ DUNOVSKÝ, 1999, s. 50

o celoživotní proces, který je odvislý od uspokojování duševních potřeb. Základní duševní potřeby nejsou výsadou dětského věku, ale provázejí jedince po celý život. Podobně jako rodiče uspokojují potřeby dítěte, uspokojuje dítě značnou část duševních potřeb rodičů.

Níže uvádím pět základních psychologických potřeb, které jsou odborníky (např. Z. Matějček, 2003; J. Dunovský, 1999 ad.) zmiňovány.

▪ **Potřeba náležitého přívodu podnětů**

Obecně by se tato potřeba dala shrnout jako potřeba stimulace v pravý čas, v přiměřeném množství a odpovídající kvalitě. Z. Matějček v této souvislosti píše: „*Její (myšlena potřeba náležitého přívodu podnětů) uspokojení umožňuje naladit organismus na určitou žádoucí úroveň aktivity.*“⁷⁴ Ono „naladění“ je podstatné pro správnou funkci centrálního nervového systému. Přirozená zvědavost dítěte má být uspokojována od začátku, tedy již prvních dní života dítěte. Dítě by se nemělo nudit ani být přetěžováno. Jedním z nejdůležitějších podnětů je dostatek „lidského“, které vyvolává a zároveň uspokojuje zájem o lidský svět okolo něj.⁷⁵

▪ **Potřeba smysluplnosti světa**

Druhá potřeba upravuje potřebu zmíněnou výše. Pro dítě je žádoucí, aby z množství podnětů, které se mu dostávají a které by se snadno mohly stát chaotické a obtížně zpracovatelné, se staly zkušenosti a pracovní strategie. Tím argumentuje Z. Matějček, když tuto potřebu označuje jako základní podmínku pro jakékoliv učení.⁷⁶ To potvrzuje i J. Dunovský: „*Jestliže jsou podněty dítěti pravidelně předkládány v určitém sledu, jestliže jeho svět zůstává stálý (což znamená, že se mu především 'jeho' lidé nemění a že se nepředvídatelně nemění ani jejich jednání), jestliže je žádoucí chování vždy 'odměněno' sympatickou pozorností vychovatelů, pak se proces učení rozvíjí celkem snadno jako životní samozřejmost.*“⁷⁷

⁷⁴ MATĚJČEK, DYTRYCH, 1994, s. 196

⁷⁵ DUNOVSKÝ, 1999, s. 51

⁷⁶ MATĚJČEK, 2003, s. 37

⁷⁷ DUNOVSKÝ, 1999, s. 51

- **Potřeba jistoty**

Třetí základní psychickou potřebou je potřeba jistoty. V raném věku dítěte se její uspokojení se nachází zejména v citových vztazích, které dítě sdílí se svými dospělými vychovateli a nejbližšími lidmi. Specifický vztah k tzv. mateřské osobě, který vzniká již okolo sedmého měsíce života dítěte, je ve vývojové psychologii označován jako jeden z hlavních předpokladů pro utváření dalších vztahů k lidem a mnohdy i celoživotní důvěry v nich. Takový jev je žádoucí z hlediska vnitřní integrace osobnosti.

- **Vědomí vlastní identity**

Dítě získává představu o své osobě podle toho, jak jej druzí přijímají. To znamená, jak ostatní hodnotí jeho projevy, co oceňují a co naopak odmítají. C. Rogers v souvislosti s touto potřebou přináší pojem primární kongruence. Tato shoda mezi vrozenými potřebami dítěte a jeho zkušenostmi je zásadní podmínkou duševního zdraví. Vědomí vlastní identity, které se zřetelně vymezuje ve druhém a třetím roce života dítěte, považuje Z. Matějček za hlavní předpoklad pro to, aby si jedinec mohl osvojit užitečné společenské role a stanovit hodnotné cíle svého životního snažení v dalších vývojových fázích.⁷⁸

- **Potřeba otevřené budoucnosti**

Za pátou a poslední základní psychickou potřebu je považována tzv. životní perspektiva. Z. Matějček ji staví ze všech zmíněných potřeb nejvýš: „*Její uspokojení dává lidskému životu časové rozpětí, což přeloženo do psychologické řeči znamená rozpětí mezi otevřeností a uzavřeností osudu, mezi nadějí a beznadějí, mezi životním rozletem a zoufalstvím.*“⁷⁹ Z. Matějček i J. Dunovský se shodují, že právě otevřená budoucnost udržuje naši životní aktivitu.⁸⁰ Tato potřeba je specificky lidská, existenciální a provází člověka po celý život. Pomocí ní je umožněno žít v čase, od minulosti do budoucnosti.

⁷⁸ MATĚJČEK, 2003, s. 38

⁷⁹ MATĚJČEK, 2003, s. 38

⁸⁰ DUNOVSKÝ, 1999, s. 51

J. Kolouchová a I. Sobotková se o této potřebě vyjadřují jako o nejcitlivějším ukazateli životní spokojenosti a zdraví v jeho nejširším pojetí.⁸¹

3.4.3 Základní sociální potřeby

J. Dunovský upozorňuje, že souvislost s psychickými potřebami je dle některých autorů natolik silná, že obě potřeby zahrnují pod jediný termín psychosociální potřeby.⁸² Naplnění základních sociálních potřeb je požadavkem optimální socializace (viz podkapitola 3.3 *Výchova jako prostředek socializace*). Nejvýznamnějším požadavkem v této oblasti je dle autora potřeba lásky a bezpečí poskytovaná jeho „vlastním“ člověkem. Od tohoto požadavku se odvíjí i potřeba být akceptován takový, jaký jsem. Stěžejní je i potřeba identifikace se s „vlastním člověkem“. Dítě se pozorováním svých blízkých učí, jakými strategiemi je možno překonávat nejrůznější životní potíže, tzv. coping strategie. Zásadní sociální potřebou, kterou je dle J. Dunovského nezbytné osvojit si od nejútlejšího dětství, je zdravý životní styl. Tato potřeba má opět přesah do dalších oblastí.

3.4.4 Základní vývojové potřeby

Vývojové potřeby jsou poněkud odlišné od potřeb, které jsou vyjmenovány výše. Jejich rozdílnost spočívá v tom, že funkce potřeb zmíněných dříve je především důležité udržovat na již dříve dosažené úrovni, pokud možno v optimálním stavu. Pokud nejsou dostatečně uspokojeny, projeví se v činnostech, které mají za cíl odstranit vzniklý nedostatek. Naopak vývojové potřeby směřují k činnostem, pomocí nichž se jedinec sám rozvíjí. Motivace k realizaci vnitřních potřeb se v průběhu ontogeneze zvyšuje, což vede k plnému sebeuvědomění jedince, který si vytváří vlastní plány a postupně se snaží o jejich realizaci.

Základní znaky vývojových potřeb dle J. Dunovského:

- aktualizace vývojových potřeb je podmíněna řádným uspokojováním všech základních potřeb;
- uspokojování vývojových potřeb má dlouhodobý charakter a zpravidla není jednorázově ukončeno;
- s rostoucím věkem jedince se zvyšuje i motivace k činnostem, které vyplývají z vývojových potřeb;
- motivace, která evokuje vývojové potřeby, je plastická a v čase proměnlivá;

⁸¹ KOLOUCHOVÁ, SOBOTKOVÁ, 2004, s. 13

⁸² DUNOVSKÝ, 1999, str. 52

- vývojové potřeby přivádějí jedince k vyhledávání nových a dosud nezvládnutých činností, přičemž ho přitahují ty, které vedou k získání nových poznatků i získání nových dovedností;
- charakter vývojových potřeb se neustále mění.⁸³

⁸³ DUNOVSKÝ, 1999, s. 52-53

4 SOUČASNÉ ALTERNATIVY PARTNERSKÉHO SOUŽITÍ

Čtvrtá kapitola si klade za cíl postihnout současné alternativy partnerského soužití s důrazem na jejich ukotvení v legislativě a předložit poznatky aktuálních výzkumů, které byly v této oblasti aplikovány.

Pro úpravu rodinně právních vztahů je stěžejní **zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů** (dále jen zákon o rodině). Tento zákon byl přijat před čtyřiceti sedmi lety, v novelizovaných podobách platí dodnes. První novelizace proběhla až v roce 1982, druhá o deset let později. Současnou legislativní situaci můžeme označit dle H. Nové za nepříznivou pro upevnění rodiny.⁸⁴ O nesystematické práci zákonodárců svědčí fakt, že například v jediném roce (2006) byl zákon o rodině novelizován pětikrát. Přes veškeré úsilí tento zákon dle mého názoru dostatečně nereaguje na změny, se kterými se rodina v současnosti potýká. Kupříkladu umožnění společné adopce pouze manželským pářům je jasným důkazem přehlížení současných trendů, jako je například nesezdané soužití, které ostatně není v celistvé podobě upraveno zákonem nikde (viz níže podkapitola 4.2 *Nesezdané soužití*). Celou situaci komplikuje nekomplexnost a roztříštěnost právního řádu. I základní institut zákona o rodině, samotné manželství, je řešen nejen v tomto zákoně, ale také v občanském zákoníku⁸⁵ (například společné jmění, společný nájem bytu manžely). Zvláštní situace nastává i v případě registrovaného partnerství, které podle mého mínění patří mezi rodinně právní vztahy, ale přitom je upraveno samostatným zákonem.

Z výzkumů zabývajících se alternativními formami partnerského soužití vyplývá, že nejméně konzervativní postoje obecně zaujímají respondenti, kteří jsou nejmladší, svobodní, bezdětní a jejich vzdělání je ukončeno maturitou nebo dosáhli ještě vyššího vzdělání.⁸⁶ Rostoucí tolerance těchto respondentů však neznamena, že oni sami dávají těmto netradičním formám přednost. Dle výzkumu ve vlastním životě volí lidé s vyšším vzděláním v České republice převážně konvenční formy rodinného uspořádání.⁸⁷ Instituce manželství neztrácí v dnešní době svou cenu, podle názoru většiny populace je uzavření sňatku vhodné především

⁸⁴ HOLUB, NOVÁ, SLADKÁ HYKLOVÁ, 2007, s. 7

⁸⁵ Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

⁸⁶ CHALOUPKOVÁ, SOUKUPOVÁ, in HAMPLOVÁ ed. et al., 2007, s. 47

⁸⁷ CHALOUPKOVÁ, ŠALAMOUNOVÁ, 2004, s. 58

tehdy, pokud lidé chtějí založit rodinu a vychovávat dítě.⁸⁸ V postkomunistických evropských zemích je možné vysledovat obecně vyšší hodnotu tradičního manželství, než je tomu v jiných zemích Evropy. Naproti tomu jsou dle výzkumu nejvíce nakloněni alternativním formám rodinného chování Švédové a Nizozemci.⁸⁹

4.1 Manželství

Manželství můžeme označit za stěžejní pojem rodinného práva. O důležitosti tohoto institutu svědčí, že zákon o rodině o něm pojednává již ve své první části.

Vymezením pojmu manželství se zabývá § 1 zákona o rodině, kde se uvádí, že „*manželství je trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem*, a za jeho hlavní účel se považuje *založení rodiny a řádná výchova dětí*“. Vzhledem k tomu, že pátá hlava zákona o rodině se zabývá rozvodem manželství, je zřejmé, že výše zmíněná trvalost je spíše pouze formálním prvkem, jak podpořit pocit zodpovědnosti u budoucích manželů. Stejně tak předpoklad *založení rodiny a řádné výchovy dětí* jako hlavní účel manželství se v současné době, kdy se jedna třetina dětí rodí mimo manželství a roste počet manželů, kteří se svobodně rozhodnou děti nemít, jeví jako velmi diskutabilní. Důležitým aspektem je, že právě takto vymezený účel manželství často slouží jako argument proti uznání registrovaného partnerství za právoplatný vztah. Za současných podmínek (viz podkapitola 4.3 *Registrované partnerství*) nemůže registrované partnerství tento účel legálně naplnit.

Manželství vzniká způsobem, který stanovuje zákon. Ten připouští dvě alternativy: *občanský* či *církevní sňatek*. Vždy je nutné svobodné souhlasné prohlášení snoubenců, které se odehrává slavnostním způsobem za přítomnosti přinejmenším dalších třech osob, tedy dvou svědků a oddávajícího.

Dle informací Českého statistického úřadu vstoupilo do manželství v roce 2008 celkem 52 457 párů. Největší podíl tvořily tradičně **protogamní sňatky**, které představovaly 62,6 % všech uzavřených manželství. Dlouhodobě druhou nejčetnější skupinou (15,4 %) jsou sňatky partnerů, kteří jsou **oba rozvedení**. Další skupina zahrnuje svazky, do nichž vstupuje jeden **partner svobodný a druhý rozvedený**, v roce 2008 šlo o 10 % rozvedených mužů a 9,6 % rozvedených žen. Nejméně často, prakticky ojediněle v řádech stovek případů za rok, vstupují

⁸⁸ CHALOUPKOVÁ, SOUKUPOVÁ, in HAMPLOVÁ ed. et al., 2007, s. 47

⁸⁹ CHALOUPKOVÁ, ŠALAMOUNOVÁ, 2004, s. 49

do manželství **ovdovělí**. Opakované sňatky tvoří v největší míře sňatky druhého pořadí (85 %), ve 14 % třetího a pouze ve 2 % čtvrtého či vyššího pořadí.⁹⁰

Muž a žena mají v manželství stejná práva a stejné povinnosti. Dle § 18 jsou manželé „*povinni spolu žít, být si věrni, navzájem respektovat svoji důstojnost, pomáhat si, společně pečovat o děti a vytvářet zdravé rodinné prostředí*“. Uzavřením manželství vzniká vzájemná vyživovací povinnost manželů. Muž a žena jsou si v manželství rovni. Až do 1. ledna 1950, kdy nabyl účinnosti zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, tomu tak nebylo, manžel byl nositelem moci otcovské nad dětmi i manželkou.

Ve vztahu k dětem je v právu zakotvena *rodičovská odpovědnost*, která je dle § 31 zákona o rodině chápána jako „*souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, při zastupování nezletilého dítěte a při správě jeho jmění*“. Důležité je, že rozvodem nezaniká ani pro jednoho rodiče rodičovská zodpovědnost.

Manželům je přiznána možnost společného osvojení dítěte a možnost společné pěstounské péče. V případě osvojení se nejedná pouze o možnost zažádat o společnou adopci cizího dítěte, ale také o možnost osvojit si dítě svého manžela či manželky. Osvojení je institut, který má v největší možné míře potenciál vytvořit vztahy, jaké jsou mezi rodiči a jejich vlastními dětmi, v situacích, kdy se přirozené podmínky pro rodičovský vztah nemohou v potřebné míře uplatnit. V této souvislosti je vhodné zmínit, že v současné době není žádné z těchto práv společně umožněno partnerům žijícím mimo manželství.

Manželství dle zákona zaniká smrtí, prohlášením jednoho z manželů za mrtvého nebo rozvodem. Zákon o rodině o rozvodu manželství pojednává v hlavě páté, § 24, kde se uvádí: „*Soud může manželství na návrh některého z manželů rozvést, jestliže je manželství tak hluboce a trvale rozvráceno, že nelze očekávat obnovení manželského soužití; bere přitom v úvahu příčiny rozvratu manželství*. Zároveň však existuje určitá ochrana dětí, zákon uvádí, že *mají-li manželé nezletilé děti, nemůže být manželství rozvedeno, bylo-li by to v rozporu se zájmem těchto dětí, daným zvláštními důvody*.“ Za zvláštní důvod soud považuje například dlouhodobý nepříznivý zdravotní stav dítěte apod.⁹¹ Nejméně komplikovaná situace nastává v případě, že se manželé dokážou dohodnout a zároveň splňují tři základní požadavky: manželství musí trvat alespoň jeden rok, manželé spolu již nejméně šest měsíců nežijí a k návrhu na rozvod se připojí oba manželé. V takovém případě (dle zákona o rodině, § 24a)

⁹⁰ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2009, s. 11

⁹¹ HOLUB, NOVÁ, SLADKÁ HYKLOVÁ, 2007, s. 50

„soud nezjišťuje příčiny rozvratu a manželství rozvede, jsou-li předloženy a) písemné smlouvy s úředně ověřenými podpisy účastníků upravující pro dobu po tomto rozvodu vypořádání vzájemných majetkových vztahů, práva a povinnosti společného bydlení a případnou vyživovací povinnost a b) pravomocné rozhodnutí soudu o schválení dohody o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu“. Jedná se o tzv. nesporný (smluvený) rozvod. O poznání složitější je varianta tzv. sporného rozvodu, kdy soud musí dokazováním zjišťovat míru rozvrácení manželství.

4.2 Nesezdané soužití

Nesezdané soužití (v sociologické terminologii kohabitace) je stále běžnější formou partnerského soužití. D. Hamplová předkládá zajímavý postřeh v souvislosti s touto problematikou: „*Liberální postoj vůči rození dětí v nesezdaných soužitích mezi vysokoškoláky navíc od poloviny devadesátých let posiluje, zatímco lidé se základním vzděláním 'konzervativnější' ve prospěch manželské rodiny.*“⁹² O to více je zajímavé, že vysokoškoláci patří z hlediska osobních preferencí k nejkonzervativnější skupině (viz níže oddíl 4.4.1 *Neprovdané matky*).

Nesezdané soužití je často chápáno jako individualizované, které je orientováno na seberealizaci každého z partnerů s dostatkem osobní svobody. L. Rabušic pro vymezení nesezdaného soužití nabízí definici: „*Jedná se o formu soužití dvou jedinců opačného pohlaví, kteří žijí ve svazku podobném manželství, to je mají spolu intimní sexuální vztahy, společně bydlí a společně hospodaří, avšak nejsou oficiálně sezdáni.*“⁹³

Při bližším zkoumání této problematiky jsem narazila na různá vymezení kohabitačního soužití (např. Možný; Hamplová; Bumpass, Sweet či Rabušic). Vzhledem k jejich podobnosti uvádím jen jedno dělení, a to L. Rabušice. L. Rabušic hovoří o čtyřech základních podobách nesezdaného soužití.⁹⁴ Pro přehlednost je tedy možné uvést základní podoby kohabitace:

- **Soužití porozvodové.** Jedná se o soužití jedinců, kteří prošli rozvodem, a jejich prioritou není uzavírat sňatek další.
- **Soužití snoubenecké.** Tento druh soužití je označován jako moderní varianta cesty do manželství. Partneři mají v úmyslu se v určitém časovém horizontu vzít.

⁹² HAMPLOVÁ, in HAMPLOVÁ ed. et al., 2007, s. 149

⁹³ RABUŠIC, 2001, s. 193

⁹⁴ RABUŠIC, 2001, s. 197

- **Soužití dočasné.** Tato podoba soužití může nastat v případě, kdy mladí lidé mají první vážné vztahy, ale na manželství ještě nepomýšlejí, nebo může vzniknout po rozvodu, kdy rozvedený či rozvedená nechce žít sám či sama, ale zároveň nepomýšlí na nové manželství. Toto soužití může končit uzavřením manželství, ale také rozpadem kohabitace a navázáním nové kohabitace.
- **Soužití namísto manželství.** Partneri v tomto typu soužití nemíní uzavřít sňatek, ale často se rozhodnou mít děti.

Český právní řád nedefinuje nesezdané soužití, nikde není upraven jeho vznik či zánik tak, jako je tomu v případě výše zmíněného manželství. Partneri, kteří v nesezdaném svazku žijí, se běžně označují jako druh a družka, ačkoliv tato označení nejsou právním pojmem. Legislativa, respektive občanský zákoník, v souvislosti s nesezdaným soužitím hovoří o *společné domácnosti* a *osobě blízké*. Dle § 115 tohoto zákoníku domácnost tvoří fyzické osoby, které spolu trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby. Osobu blízkou vymezuje § 116 ve dvou kategoriích. První kategorie označuje osoby blízké na základě příbuzenského nebo manželského poměru. Partnerů žijících v nesezdaném soužití se týká kategorie druhá, která říká, že blízkými osobami se jedinci stávají až na základě reálně existujících vzájemných poměrů. Jedná se tedy o osoby sobě navzájem blízké, kdy újmu, kterou by jedna z těchto osob utrpěla, by druhá důvodně pocítovala jako újmu vlastní.

Fakticky takové soužití vzniká založením společné domácnosti a sdílením finančních prostředků druhu a družky, ze kterých platí společné výdaje. Důležitým znakem je také trvalost tohoto svazku, dle judikatury nejméně jeden rok. O zániku nesezdaného soužití v praxi hovoříme v případě, kdy alespoň jedna ze skutečností, tedy společná domácnost či sdílení finančních prostředků, zanikne. Z výše uvedeného je zřejmé, že celá situace je odvislá především na tvrzení partnerů.

Zákon o rodině ani jiný předpis neupravuje osobní práva a povinnosti druhu a družky. Složitá situace často nastává v případě, kdy se partneři rozejdou, a není tedy možné uložit vyživovací povinnost. Pouze v případě neprovdaných matek lze nárokovat otce jejího dítěte. Dle § 95 odstavce 1 zákona o rodině je otec dítěte, za kterého není matka dítěte provdána, povinen matce přispívat přiměřeně na úhradu výživy po dobu dvou let, stejně tak i na úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a slehnutím. Důležitou skutečností je, že otcovství musí být potvrzeno souhlasným prohlášením obou rodičů nebo soudem. Počátek dvouleté lhůty není

striktně určen. Judikatura v této souvislosti uvádí, že její počátek může být dán nejdříve začátkem těhotenství a nejpozději okamžikem porodu.⁹⁵ Tímto se dostáváme k důležitému poznatku, že dítě narozené mimo manželství má dle zákona stejné postavení a je mu garantována stejná ochrana, jako kdyby se v manželství narodilo. Zákon o rodině důsledně dbá na rovnost dětí, bez ohledu na skutečnost, zda se narodí v manželství nebo mimo něj. Rodičovská odpovědnost taktéž není nijak omezena, mimo jiné i proto, že není podmíněna manželstvím. A i dítě je tak zavázáno respektovat práva a povinnosti vůči svým (byť nesezdaným) rodičům.

Do této chvíle jsem se zabývala situací, kdy rodiči dítěte jsou oba nesezdaní partneři. V případě, kdy žije druh a družka s dítětem, jehož rodičem je pouze jeden z nich, nemá druhý partner ze zákona povinnost podílet se na výchově dítěte, tak jako je tomu v případě manžela dle § 33 zákona o rodině. V případě rozchodu partnerů povoluje zákon o rodině dle komentáře umožnění styku s osobou, která se na výchově dítěte podílela a mezi ní a dítětem vznikly hluboké citové vztahy.

Ze šetření *Sociální a ekonomické podmínky mateřství 2006* vyplývá, že rodinný stav může být důležitějším faktorem než biologické otcovství. Toto tvrzení se zakládá na jednom ze závěrů šetření, kdy bylo zjištěno, že muži, kteří nejsou biologickým otcem dítěte (popř. všech dětí), ale uzavřeli s matkou dětí sňatek, se na péči o děti podílejí o polovinu častěji ve srovnání s muži, kteří žijí s partnerkou a svými vlastními dětmi v nesezdaném soužití.⁹⁶

Zajímavým zjištěním pro mne bylo, že od 1. června 2006, kdy nabyl platnost *zákon č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách a souvisejících činnostech a o změně některých souvisejících zákonů*, je dle české legislativy přípustné, aby asistovaná reprodukce byla poskytnuta i nesezdaným párům. Podmínkou provedení zákroku je písemný souhlas partnera, kterým stvrzuje, že bude otcem dítěte takto narozeného. Pro úplnost uvádím, že samotným ženám bez partnera tato alternativa zatím umožněna není, ačkoliv je stále diskutována. Ve vztahu k dětem již narozeným není umožněna nesezdaným partnerům možnost společného osvojení, což je pro mne vzhledem k výše zmíněnému těžko pochopitelné.

Orientace v právní úpravě vztahů druh a družka je obtížnou záležitostí především z toho důvodu, že jednotlivé skutečnosti se nevyskytují uceleně, ale jsou zahrnuty v různých

⁹⁵ LUŽNÁ, 2007, s. 5

⁹⁶ HAMPLOVÁ, in HAMPLOVÁ ed. et al., 2007, s. 141

právních odvětvích. Obecně se dá říci, že nesezdané soužití není ze strany zákona nijak privilegováno. Mnohá z práv, která mají manželé, jsou nesezdaným partnerům upírána či komplikována (např. společný nájem bytu, hrazení péče ze zdravotního pojištění manžela, možnost dědictví). Tímto tvrzením však nechci vyvolávat dojem, že tato skutečnost je dle mého názoru hodna nápravy. Pokud nesezdaní partneři požadují více práv (ale s tím je spojeno také více povinností), je pouze jejich volbou, zda se rozhodnou vstoupit do manželství, tudíž nejde o určitou formu znevýhodňování, jako tomu je v případě registrovaných partnerů (viz podkapitola 4.3 *Registrované partnerství*). Svou úlohu však může hrát fakt, že rozchod partnerů je (minimálně po právní stránce) podstatně snadnější záležitostí. České i zahraniční výzkumy se shodují v závěrech, že rodiny založené na nesezdaném svazku jsou obecně méně stabilní než rodiny manželské.⁹⁷ Pro úplnost uvádím, že někteří nesezdaní využívají neoprávněně možnost získat vyšší sociální dávky, a to označením sebe sama za osobu osamělou, kdy partnera popírají před úřady, tedy jednají nezákonným způsobem.

4.2.1 Singles

Samostatný oddíl si dle mého názoru zaslouží problematika mladých a nezadaných jednotlivců, tzv. singles. Při zařazování singles mezi nesezdaná soužití jsem vycházela nejenom z jejich označení „singles“, ale i z toho, že se jedná o osoby bydlící i žijící samostatně. Je ovšem nutné podotknout, že při hlubším zkoumání, jak vyplynulo z výzkumu, přiznávají určitý partnerský vztah (viz níže). Dle M. Tomáška není kategorie singles jednoznačně vymezena. Singles může zahrnovat tři charakteristické skupiny: a) dosud nesezdané (včetně samotných matek, otců s dětmi), b) rozvedené, v separaci, ovdovělé a c) vyloučené z manželského svazku: členové a členky náboženských řádů, kněží, vyloučené ze zdravotních důvodů (psychické nemoci ad.).⁹⁸ V následujícím textu se budu blíže zabývat první skupinou.

M. Tomášek upozorňuje, že obvyklá představa singles jako profesionálně úspěšných jednotlivců, kteří se sami dobrovolně rozhodnou opomíjet vztahy, může být do jisté míry způsobena strategií, kterou sami sebe prezentují. Zde je důležité zmínit dřívější stigmatizaci singles. Ještě v padesátých letech minulého století byl například ve Spojených státech

⁹⁷ HAMPLOVÁ, in HAMPLOVÁ ed. et al., 2007, s. 150

⁹⁸ TOMÁŠEK, 2003, s. 6

amerických život bez partnera nejen veřejností, ale i odborníky považován za deviantní životní styl typický pro neatraktivní neurotiky.⁹⁹

V západní literatuře se již od šedesátých let dvacátého století v souvislosti s tímto modelem partnerských vztahů hovoří jako o nové životní fázi. Tato životní fáze se označuje jako post-adolescence, tedy pozdní mladost či mladá dospělost. Post-adolescence byla poprvé prezentována O. Gallandem jako důsledek prodlužování vzdělávacího procesu.¹⁰⁰

V české společnosti se tento model neprosazoval postupně tak, jako tomu bylo na Západě, ale naopak velice náhle, především v souvislosti se širšími společenskými změnami po roce 1989. M. Tomášek upozorňuje, že problematika těchto vztahů je v české společnosti dlouhodobě přehlížena. Jako hlavní důvod uvádí, že partnerské soužití (manželství či partnerství) v tradičním pojetí je v našich podmínkách založeno na společném bydlení. Autor dále uvádí: „*Přestože v současném českém diskurzu sociologie rodiny a z něho vycházejících výzkumů je nesezdané soužití (kohabitanace) interpretováno jako bezprostřední alternativa předcházející manželství nebo jej případně spíše výjimečně nahrazující [např. Kuchařová, Nedomová, Zamykalová 1999; Paloncyová 2002a; Paloncyová 2002b], zdá se být mnohdy bližší spíše tomu, co bývá zahrnuto pod označení singlovství, tj. životu jednotlivce (např. menší pravděpodobnost sdílení příjmů a plánování dětí).*“¹⁰¹

Mezi singles rozlišujeme dvě skupiny. První skupina volí tzv. singles život především proto, že upřednostňují vlastní kariéru před partnerským vztahem. Přístup druhé skupiny ke vztahům je popisován jako „spolu, ale odděleně“ (z angl. *Living Apart Together* - LAT). Jedná se tedy o páry, jež se záměrně rozhodly žít odděleně. Studie prováděná ve Francii uvádí, že ve dvou třetinách případů je toto rozhodnutí způsobeno vnějšími vlivy (například rodinné či pracovní závazky). Zbylá jedna třetina volí způsob odděleného žití z důvodu možnosti udržet si nezávislost, přičemž mnohým takový způsob uspořádání vyhovuje trvale.¹⁰²

Za stěžejní v oblasti singles na území České republiky můžeme považovat kvalitativní výzkum nazvaný *Singles a jejich vztahy: kvalitativní pohled na nesezdané a kohabituující jednotlivce*, který probíhal v letech 2003 až 2005. Výzkum zaměřený na tzv. singles, tedy dosud nesezdané, ekonomicky samostatné mladé lidi bez partnera či partnerky, měl za cíl

⁹⁹ TOMÁŠEK, 2006, s. 23

¹⁰⁰ TOMÁŠEK, 2006b, s. 82

¹⁰¹ TOMÁŠEK, 2006b, s. 84

¹⁰² TOMÁŠEK, 2006, s. 22

zjistit jejich obvyklé motivace, racionalizace a charakteristické životní strategie. V následujícím textu se zaměřím na nejpodstatnější závěry, které prezentuje M. Tomášek.

Pro výzkum byla použita metoda polostandardizovaných rozhovorů. Autor si povšiml, že jako jedna ze stěžejních podmínek dlouhodobého vztahu a případného založení rodiny se velmi brzy v rozhovorech vyskytla potřeba dostatečného materiálního zabezpečení. Tato potřeba se však objevovala i v oblastech samotného budování dlouhodobého vztahu s pouhou perspektivou narození dětí, tedy v oblastech, kde dostatečné materiální zabezpečení není nezbytnou podmínkou. Sám autor se k této skutečnosti vyjadřuje takto: „*Zdá se, že odkaz na materiální podmínky se nabízí jako nejsnazší a nejprístupnější vysvětlení více komplexních jevů v životě komunikačních partnerů.*“¹⁰³ Vzhledem k tomu, že kohabitace je v současných podmínkách převážně považována za pozitivní zkušenost, lze dle M. Tomáška očekávat nárůst pozitivních reakcí na tzv. singlovství, se kterým je spojena řada nových a méně tradičních uspořádání partnerských vztahů. Překvapivý může být jeden ze závěrů, který vyplynul z výzkumu realizovaného v České republice a který se shoduje se zjištěním amerických sociologů: většina singles očekává vstup do manželství v několika příštích letech. Neexistence dlouhodobého vztahu s vyhlídkou založení rodiny tedy nemusí být a priori sledovanou strategií, ale dle M. Tomáška může být spíše chápána jako *explicitní důsledek existenčních tlaků na individuální aktéry*.¹⁰⁴ Nelze opomenout ani fakt, že ačkoli byli jednotlivci vyhledávání na základě kritérií (ekonomicky samostatní a bez partnera či partnerky) a sami sebe charakterizovali jako singles, vyšlo během rozhovorů najevo, že udržují nějakou formu pravidelných a neřídka i dlouhodobých vztahů. V *příloze č. I* uvádím přehled alternativních vztahů mladých lidí na počátku jednadvacátého století tak, jak vyplynuly z výzkumného šetření.

Výsledky sčítání lidu z roku 2001 hovoří o tom, že 12 % obyvatelstva žije v jednočlenných domácnostech. Většinu těchto domácností však tvoří samostatně žijící, zpravidla ovdovělí, důchodci. Do této kategorie nespádají svobodné a rozvedené matky žijící společně s dětmi. Domácnosti mladých jednotlivců (do 29 let) tvoří dle údajů z roku 2001 15,7 % z jednočlenných domácností, tedy o 10,1 % více než v roce 1961.¹⁰⁵

Před rostoucím počtem jednočlenných domácností varují nejen psychologové, kteří upozorňují, že osaměle žijící lidé jsou více ohroženi na psychickém stavu i fyzickém zdraví,

¹⁰³ TOMÁŠEK, 2006, s. 23

¹⁰⁴ TOMÁŠEK, 2006b, s. 101

¹⁰⁵ TOMÁŠEK, 2006b, s. 83-84

ale i ekologové a ekonomové. Dle výzkumů odborníků z londýnské University College vyprodukuje člověk žijící v samostatné domácnosti o 600 kilogramů odpadků ročně více než jedinec žijící v domácnosti vícečlenné. Osaměle žijící lidé ovlivňují i ekonomiku. Roste poptávka po menších bytech a autech, preferují se specializovaná balení a úpravy hotových jídel. Vše výše zmiňované přímo souvisí se zátěží životního prostředí.

4.3 Registrované partnerství

O institutu registrovaného partnerství můžeme hovořit od 1. července 2006, kdy nabyl účinnosti zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů. Vzhledem k současné situaci, kdy homosexuálně orientovaným partnerům není umožněno uzavřít manželství, je tento zákon považován za zlomový. Přijetí zákona, o kterém se začalo vážně hovořit již v roce 1995, bylo složitým procesem, během něhož vzniklo několik jeho verzí. Poslanecké diskuze se častěji věnovaly otázce, zda je nutné homosexuální soužití upravovat, než otázce, jakým způsobem toto soužití právně upravit. Přijatý návrh zákona nakonec vytvořili poslanci a poslankyně ve spolupráci s *Gay a lesbickou ligou* a v dubnu 2005 jej předložili poslanecké sněmovně. Ačkoli zákon (s menšími připomínkami) prošel všemi třemi čteními v poslanecké sněmovně a byl schválen senátem, situaci zkomplikovalo veto prezidenta Václava Klause v únoru roku 2006. Prezidentovo veto bylo 15. března 2006 přehlasováno, a to až napotřetí (vzhledem k tomu, že dvě hlasování předtím byla zpochybněna) nejnižším možným počtem 101 hlasů, a realizaci zákona již nic v cestě nestálo.

Zákon definuje registrované partnerství jako „*trvalé společenství dvou osob stejného pohlaví vzniklé způsobem stanoveným tímto zákonem* (dále jen partnerství)“. Partnerem se v tomto zákoně dle § 1 rozumí osoba, která uzavřela partnerství. Dle § 4: „*Do partnerství může vstoupit každý, komu to zákon nezakazuje.*“ V praxi to znamená, že registrované partnerství mohou uzavřít dvě osoby (dvě ženy nebo dva muži), které splňují následující podmínky:

- alespoň jedna z nich má státní občanství ČR;
- nejsou sourozenci nebo příbuznými v linii přímé;
- obě dosáhly věku osmnácti let;
- obě osoby jsou způsobilé k právním úkonům;
- jsou „svobodné“, nesmí být v manželství nebo registrovaném partnerství, které neskončilo.

K uzavření registrovaného partnerství je potřeba předložit určité dokumenty. V první řadě se jedná o vyplněný tiskopis, tzv. „Dotazník k registrovanému partnerství“ (viz příloha č. II). Budoucí registrovaní partneři vyplní společně tento tiskopis, v němž uvádějí základní osobní údaje, mimo jiné i jméno, datum a místo narození svých rodičů. Kromě Dotazníku předkládají i další doklady:

a)	rodný list
b)	osvědčení o státním občanství České republiky, pokud je občanem (§ 5 odst. 2), které nesmí být k datu prohlášení starší 3 měsíců ¹⁰⁶
c)	výpis údajů z informačního systému evidence obyvatel (dále jen "výpis z evidence obyvatel") o místě trvalého pobytu
d)	výpis z evidence obyvatel o osobním stavu
e)	pravomocný rozsudek o rozvodu manželství, je-li rozvedený, nebo úmrtní list zemřelého manžela, je-li ovdovělý, anebo úmrtní list zemřelého partnera, zaniklo-li partnerství smrtí druhého partnera, nebo úředně ověřený výpis z knihy registrovaného partnerství o tom, že partnerství bylo zrušeno rozhodnutím soudu

Skutečnosti uvedené v tabulce u písmene c) a d) občan prokazuje občanským průkazem. V případě, že občan tyto skutečnosti občanským průkazem prokázat nemůže, ověř si je příslušný matriční úřad v informačním systému evidence obyvatel.

K uzavření registrovaného partnerství dochází před matričním úřadem, který je k tomuto určen vyhláškou v příloze 1 vyhlášky č. 300/2006 Sb., kterou se provádí zákon o partnerství a kterou se mění vyhláška č. 207/2001 Sb., kterou se provádí zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Osoby, které chtějí vstoupit do registrovaného partnerství, se tedy musí obrátit na příslušný matriční úřad, v jehož kraji je alespoň jedna z nich hlášena k trvalému pobytu. Vzhledem k předpokládanému počtu registrovaných partnerství je to v každém kraji vždy pouze jeden matriční úřad. Pokud dojde k situaci, že každá z osob má trvalý pobyt v jiném kraji, mají možnost vybrat si jeden z těchto dvou krajů.

Vlastní akt vstupu do registrovaného partnerství se nazývá „prohlášení“. Toto svobodné prohlášení se odehrává na místě, které určí matriční úřad. Osoby, které vstupují do partnerství, mohou příslušný matriční úřad požádat o povolení, aby jim konání obřadu

¹⁰⁶ Od 1. 7. 2008 již k registraci není potřebné Osvědčení o státním občanství. To se prokáže občanským průkazem. Ke změně došlo novelizací dle zákona 239/2008 Sb. Zákon, kterým se mění některé zákony související s registrovaným partnerstvím.

umožnil na jiném než k tomu určeném místě. Úřad však není povinen této žádosti vyhovět. Církevní sňatek není v případě registrovaného partnerství povolen.

Samotný akt prohlášení je odlišný, než je tomu při vstupu do manželství. Prohlášení musí být souhlasné, úplné a svobodné, ale nemusí být veřejné a slavnostní. Prohlášení se činí před matrikářem. Dalším rozdílem oproti uzavírání manželství je, že k uzavření partnerství není nutná účast svědků. Při uzavírání registrovaného partnerství není možné se nechat zastoupit na základě plné moci.

Matričním dokladem, který dokládá uzavření registrovaného partnerství, je tzv. „*Doklad o registrovaném partnerství*“. Registrované partnerství vzniká už tímto prohlášením, nikoli až zápisem do matriky, resp. knihy registrovaného partnerství.

Uzavření registrovaného partnerství pro partnery přináší možnost užívat společné příjmení. V případě, že se partneři dohodnou této možnosti využít, podává žádost osoba, která žádá o změnu svého příjmení, na matričním úřadě v obvodě svého trvalého pobytu. Záleží na uvážení matričního úředníka, zda změnu připustí. Pokud se partneři rozhodnou ponechat si svá příjmení, mohou si nechat do občanského průkazu zapsat jméno partnera či partnerky. Stejně mohou postupovat, i pokud se rozhodnou užívat příjmení společné. Údajem, který se však po vstupu do registrovaného partnerství musí povinně vyplnit v občanském průkazu, je kolonka „stav“.

Dle § 8 zákona o registrovaném partnerství mají „*partneři v partnerství stejné povinnosti a stejná práva. O záležitostech partnerského soužití rozhodují oba partneři společně; nedohodnou-li se v podstatných věcech, rozhodne na návrh některého z nich soud*“. Partner je oprávněn zastupovat druhého partnera v jeho běžných záležitostech, zejména přijímat za něho běžná plnění, pokud zvláštní právní předpis nestanoví jinak. Stejně jako v případě manželství je upraveno, že oprávnění zastupovat partnera neplatí, pokud druhý partner účinky vyplývající ze zastupování a z jednání proti třetí osobě výslovně vyloučil.

Partneři mají vzájemnou vyživovací povinnost, která předchází vyživovací povinnosti dětí. Zákon obsahuje i úpravu vzájemné vyživovací povinnosti partnerů po zrušení partnerského soužití. Oproti manželství v partnerství dle právní legislativy nevzniká společné jmění partnerů, což může být zdrojem řady nepříjemných situací v případě zániku partnerství, pokud se partneři nedohodnou. Taktéž v otázkách bytového práva je partnerství oproti manželství komplikováno. Dá se říci, že registrované partnerství je ve srovnání s manželstvím

ochuzeno o mnoho práv bez jasného důvodu. V příloze č. III uvádím kompletní srovnání práv a povinností manželů a registrovaných partnerů.

Náplní tohoto odstavce bude problematika registrovaného partnerství ve vztahu k dětem. Zákon řeší situaci, kdy je jeden či oba partneři rodičem. Uzavření registrovaného partnerství nemění vztahy lesbických či gay rodičů k jejich biologickým dětem. Existence partnerství není dle zákona překážkou výkonu rodičovské zodpovědnosti partnera vůči jeho dítěti ani překážkou svěření jeho dítěte do jeho výchovy. Partner má k biologickému či dříve do péče svěřenému nebo osvojenému dítěti svého partnera v zásadě vztah nevlastního rodiče. Zákon o registrovaném partnerství v § 13 uvádí: „*Pokud jeden z partnerů pečuje o dítě a oba partneři žijí ve společné domácnosti, podílí se na výchově dítěte i druhý partner; povinnosti týkající se ochrany vývoje a výchovy dítěte se vztahují i na tohoto partnera.*“ Partnerovi, který je rodičem, je uložena *povinnost zajistit zdravý vývoj dítěte a důsledně chránit jeho zájmy při použití přiměřených výchovných prostředků, tak aby nebyla dotčena důstojnost dítěte a ohroženo jeho zdraví a tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj.*“ Dle odstavce 2 § 13 je však trvající partnerství považováno za překážku, aby se některý z partnerů stal osvojitelem dítěte. Partnerovi není umožněna ani adopce dítěte partnera. Partneři žijící v registrovaném partnerství si nemohou osvojit dítě ani individuálně. Uzavřením registrovaného partnerství dochází tedy v určitém smyslu ke zhoršení postavení gayů a leseb, protože nevstoupí-li do registrovaného partnerství, zákon individuálnímu osvojení dítěte nebrání.¹⁰⁷ Zde je třeba upozornit, že § 13 odstavec 2 zákona o registrovaném partnerství („*Trvající partnerství brání tomu, aby se některý z partnerů stal osvojitelem dítěte*“) je v rozporu s Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod, na což upozornil rozsudek Evropského soudu pro lidská práva z ledna 2008 ve sporu E. B. proti Francii. Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod je součástí ústavního pořádku České republiky. Dle J. Wintra jde o dostačující důvod pro zrušení § 13 odstavce 2 zákona o registrovaném partnerství. Dále však upozorňuje, že právo Evropské unie přístup osob s homosexuální a bisexuální orientací k individuálnímu osvojení ani nezakazuje, ani nepřikazuje, vzhledem k tomu, že jde o věc zcela v působnosti členských států.¹⁰⁸ Dá se tedy říci, že pokud chtějí stejnopohlavní páry adoptovat dítě, jsou současnou českou právní úpravou nuceny žít v neformalizovaných svazcích. Situace se společnou pěstounskou péčí je taktéž striktně vyloučena. Individuální pěstounská péče zakázána není.

¹⁰⁷ ŠTĚPÁNKOVÁ, ČIŽINSKÝ, 2006, s. 21

¹⁰⁸ WINTR, 2009, s. 6

V zahraničí v současnosti společnou adopci dětí stejnopohlavními páry umožňuje např. Belgie, Nizozemí, Španělsko, Švédsko či Velká Británie. Možnost adoptovat dítě partnera je poskytnuta v Německu, Dánsku, Norsku a Islandu.

Registrované partnerství zaniká dnem smrti jednoho z partnerů (popř. dnem, kdy rozhodnutí o prohlášení za mrtvého nabylo právní moci), nebo zrušením na základě soudního rozhodnutí. Ve druhém případě musí jeden z partnerů podat návrh na zrušení registrovaného partnerství k okresnímu soudu. Pokud souhlasí i druhý partner, soud dále nezkoumá příčiny návrhu a partnerství obvykle bez problémů ukončí.

4.4 Neúplné rodiny

Neúplné rodiny byly zastoupeny v průběhu celé historie, docházelo však k proměnám ve způsobu jejich vzniku. Hlavními příčinami jejich vzniku v minulosti byla vysoká míra úmrtnosti a nedokonalá antikoncepce, což se odráželo na počtu svobodných matek.

Neúplnou rodinu tvoří jeden z rodičů a jeho nezletilé dítě, resp. děti. Dle způsobu jejího vzniku můžeme dle Z. Márové¹⁰⁹ hovořit o situacích, kdy:

- **úplná rodina vůbec nevznikne:** jedná se o případ, kdy svobodná matka zůstane sama se svým dítětem (viz oddíl 4.4.1 *Neprovdané matky*);
- **úplná rodina přestane dočasně nebo trvale plnit svoji funkci:** např. rodič je s dítětem dočasně sám, protože druhý rodič je ve výkonu trestu nebo opustil rodinu;
- **úplná rodina zanikne,** a to buď přirozenou cestou (smrtí jednoho z rodičů) nebo cestou nepřirozenou (rozvodem manželství).

Posledně uvedená alternativa ve druhém případě je v dnešní době nejrozšířenější příčinou vzniku neúplných rodin. I. Sobotková uvádí: „*Snad lze připomenout jen některé body – oproti dřívějším dobám existují daleko vyšší očekávání partnerů, aby pro ně byl vztah osobně uspokojivý, mění se hodnotová orientace ve společnosti i morální cítění, více se tolerují mimomanželské vztahy, dostupnost antikoncepce dodává zdánlivý pocit kontroly situace, upadá vliv náboženských kodexů na rodinný život. Tlak na jedince jako na výkonnou a konzumní bytost může vést k znejistění ohledně hodnoty rodiny a manželství.*“¹¹⁰

Český statistický úřad informuje, že v roce 2008 byla v naší republice dosažena **nejvyšší úhrnná rozvodovost**, 49,6 %. Bylo rozvedeno 31 300 manželství, z nichž více než

¹⁰⁹ MÁROVÁ, MATĚJČEK, RADVANOVÁ, 1975

¹¹⁰ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 172

polovinu žádostí o rozvod (65 %) iniciovaly ženy. Pro úplnost uvádím, že Český statistický úřad má od roku 2007 k dispozici pouze údaje o kladně vyřízených žádostech o rozvod. Statistika příčin rozvodu vedená Českým statistickým úřadem uvádí stále častější využití obecných příčin, jako je „rozdílnost povah, zájmů“ a „ostatní“ před konkrétněji formulovanými příčinami na straně muže či ženy. Ve srovnání s předcházejícími lety klesá počet rozvodů (v roce 2008 šlo o 10 %), kdy soud stanoví vinu výlučně na straně jednoho z manželů. V roce 2008 činila průměrná délka trvání manželství při rozvodu 12,3 let. V 72,1 % případů šlo o první rozvod obou manželů. Maximální úroveň rozvodovosti byla ve stejném roce zaznamenána ve čtvrtém roce trvání manželství. Oproti minulým letům v roce 2008 mírně klesl počet rozvodů manželů s nezletilými dětmi. Tato skutečnost byla způsobena jednak poklesem plodnosti mladší věkové skupiny, ale zároveň rostoucím zastoupením rozvodů dlouhotrvajících manželství. O úplnou rodinu bylo připraveno celkem 27 034 nezletilých dětí při 18 200 rozvodech. Více než polovina (57 %) rozvádějících se manželů mělo v době rozvodu v péči jedno nezletilé dítě, 5 % mělo v péči tři či více nezletilých dětí.

Dle výsledků posledního sčítání lidu v České republice z roku 2001 žije v neúplných rodinách 1,5 milionu osob, z toho 488 tisíc závislých dětí. Zatímco v předešlém sčítání lidu v roce 1991 byla neúplná každá šestá rodina, v roce 2001 už jí byla každá čtvrtá. Tento jev je jedním z nejvýraznějších rysů demografického vývoje populace České republiky po roce 1989. V čele těchto neúplných rodin je z 88 % žena, nejčastěji ve věku 25–39 let. V polovině případů se jedná o ženu rozvedenou, v 16 % případech svobodnou a v necelých 8 % ovdovělou.¹¹¹ V následujícím oddílu se budu blíže zabývat problematikou neprovdaných matek.

4.4.1 Neprovdané matky

Od počátku devadesátých let je patrný silný trend rození dětí mimo manželství. V našich poměrech se po celé socialistické období podíl dětí narozených mimo manželství pohyboval okolo 5 %. Jednalo se především o mladistvé matky a ženy po rozpadu manželství.¹¹² Současná situace, kdy se mimo manželství (ale často i mimo jakékoliv partnerské soužití) rodí třetina všech dětí, je společností i odborníky akceptována bez většího zájmu. D. Hamplová tento nezájem zdůvodňuje tím, že většina společnosti vnímá tento jev

¹¹¹ DUDOVÁ, HASTRMANOVÁ, 2007, s. 41

¹¹² SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR, 2006, s. 3

pouze jako formální změnu, které nepřikládá hlubší význam. „*Tiše se předpokládalo, že se děti možná rodí mimo manželství, ale přicházejí na svět do úplné rodiny, která plní stejné funkce jako rodina manželská. A pokud se některé z nich náhodou do úplné rodiny nenarodí, není důvod k přílišným obavám, protože moderní emancipované ženy jsou schopné svým dětem poskytnout stejně dobré zázemí jako tradiční úplná rodina.*“¹¹³ Ačkoliv se mezi neprovdanými matkami jistě nacházejí emancipované, vzdělané a úspěšné ženy, nelze hovořit o jejich převaze. Typickou českou neprovdanou matkou je totiž dle šetření žena se základním vzděláním ze severních Čech.¹¹⁴

Z celkového naladění západní společnosti je možné sledovat oslabení negativní konotace označení „svobodné matky“. M. J. Championová dokonce předkládá svůj poněkud svérázný názor, kdy svobodné matky označuje jako průkopnice nového způsobu rodičovství. Dle M. J. Championové by se těmto svobodným matkám, které jsou schopny plně se o dítě postarat a zmobilizovat kvalitní podpůrnou síť lidí, kteří mají zájem o ni i její dítě, mělo dostat plného respektu společnosti a měly by být vnímány jako dárkyně života.¹¹⁵

Veškeré statistiky ohledně vztahů neprovdaných matek byly až do roku 2006 komplikovány situací, kdy Český statistický úřad sbíral údaje jen o otcích dětí narozených v manželství. Od roku 2007 již eviduje Český statistický úřad údaje o otcích všech narozených dětí, což umožňuje nejen analyzovat podíl nevyplněných údajů o otcích, ale i vytvářet charakteristiky otců nemanželských dětí.

J. Chaloupková na základě šetření *Sociální a ekonomické podmínky mateřství 2006* vymezila tři základní důvody, které vedou ženu k rozhodnutí porodit dítě mimo manželství. Jedná se o *neochotu partnera uzavřít manželství, liberální hodnoty a pragmatickou* (většinou finanční) *motivaci*.¹¹⁶ V souvislosti s posledním důvodem je důležité odlišit, zda je žena opravdu samoživitelka nebo osamělost pouze předstírá. V případě matky samoživitelky nelze pochybovat o složité (nejen) ekonomické situaci, pokud například nemůže chodit do zaměstnání z důvodu péče o malé dítě či se otec nepodílí na nákladech na výchovu dítěte. E. Soukupová k tomuto uvádí: „*Vzhledem k tomu, že stát zasahuje pouze, pohybují-li se příjmy rodiny pod úroveň životního minima, není s podivem, že tyto matky občas raději zapřou otce dítěte i s rizikem právních následků, než aby si ztěžovaly proces žádosti o sociální*

¹¹³ HAMPLOVÁ, in HAMPLOVÁ ed. et al., 2007, s. 7-8

¹¹⁴ HAMPLOVÁ, in HAMPLOVÁ ed. et al., 2007, s. 8

¹¹⁵ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 172

¹¹⁶ CHALOUPKOVÁ, in HAMPLOVÁ ed. et al., 2007, s. 62-65

dávky. “¹¹⁷ Oproti tomu existují nesezdané páry, které oddělené hospodářství pouze předstírají z důvodu finanční výhodnosti, kdy neoprávněně těží z nastavení sociálního systému. Zneužívání systému je ekonomicky přínosné zejména v nízkopříjmových vrstvách společnosti. E. Soukupová také upozorňuje, že daňový a dávkový systém je zejména pro nízkopříjmové vrstvy obyvatelstva, ze kterých osamělé matky pocházejí nejčastěji, nastaven demotivačně. „*Přestože zvyšování zaměstnanosti je jednou z neúčinnějších metod, jak eliminovat pasti chudoby a zlepšit podmínky neúplných rodin, nastavení daňového a sociálního systému pobízí matky s dětmi spíše k setrávání v nečinnosti než k aktivní participaci na trhu práce.*“¹¹⁸

Rozdíly v rodinném stavu při porodu jsou dle výzkumů odvislé od vzdělání a místa bydliště, přičemž jako nejrizikovější se jeví ekonomicky slabší regiony, v nichž je vyšší míra nezaměstnanosti. Dle D. Hamplové celých 70 % dětí, které se narodí matkám se základním vzděláním, přichází na svět mimo manželství. V případě prvního dítěte se jedná až o 80 %. Opačný trend můžeme sledovat u žen s vysokoškolským vzděláním, kdy v době porodu má 80 % z nich manžela.¹¹⁹ Výzkumy ukazují, že i když ženy vysokoškolačky nejsou v době porodu vdané, velmi často žijí s otcem dítěte ve společné domácnosti a existuje velmi vysoká pravděpodobnost (ve srovnání s ženami s jiným vzděláním), že se v budoucnu vdají.¹²⁰

Statistiky dokládají, že děti neprovdaných matek mají v průměru nižší porodní hmotnost a větší míru mrtvorozenosti (ve srovnání s matkami vdanými), což může naznačovat rizikový životní styl určité části neprovdaných matek.¹²¹

¹¹⁷ SOUKUPOVÁ, in HAMPLOVÁ ed. et al., 2007, s. 96

¹¹⁸ SOUKUPOVÁ, in HAMPLOVÁ ed. et al., 2007, s. 113

¹¹⁹ HAMPLOVÁ, in HAMPLOVÁ ed. et al., 2007, s. 8

¹²⁰ HAMPLOVÁ, in HAMPLOVÁ ed. et al., 2007, s. 8

¹²¹ ZEMAN, in HAMPLOVÁ ed. et al. 2007, s. 26

5 DÍTĚ V NEÚPLNÉ RODINĚ

Tuto kapitolu bych ráda uvedla citací Z. Matějčka, která podle mého názoru vystihuje podstatu této problematiky: „*Výchova dítěte v neúplné rodině je 'normální' výchovou, ale děje se za ztížených okolností.*“¹²² Zároveň musím dodat, že výchovu dítěte v neúplné rodině nelze považovat za a priori znevýhodňující pro dítě. Existuje nemálo situací (např. rodič alkoholik či rodič s asociálním zaměřením apod.), kdy je výchova dítěte v neúplné rodině vhodnějším řešením. S jistou nadsázkou můžeme říci, že v případě rodičovství rozhoduje kvalita, ne kvantita. Z. Matějček v této souvislosti píše, že mnohdy je lepší nemít žádný vzor než vzor špatný, deformovaný či odpuzující.¹²³ Podobně i v případech, kdy se rodičům dlouhodobě nedaří udržet stabilní a nekonfliktní klima v rodině, může být odluka partnerů tou nejlepší možností. Tento názor koresponduje s tvrzením I. Sobotkové, která ve své knize Psychologie rodiny uvádí: „*Přes možnou existenci těchto potíží jsou psychologové přesvědčeni, že děti se celkově lépe vyvíjejí v dobře fungující rodině s jedním rodičem nebo v nevlastní rodině než ve vysoce konfliktní rodině původní.*“¹²⁴

V následujícím textu se nebudu zabývat rodinami, které tvoří oba partneři a které vystupují pouze formálně jako neúplné. Již výše (podkapitola 4.2 *Nesezdané soužití*) jsem se zmínila, že velmi častým důvodem takového předstírání je především snadnější dostupnost ekonomických výhod určených pro osamělé matky. Bohužel právě tyto rodiny jsou ponejvíce ohroženy rozchodem partnerů, který je ve srovnání s rozvodem manželství o mnoho jednodušší. Výjimkou nejsou ani případy, kdy partner po rozvodu popírá otcovství dítěte a rozhodne se partnerce finančně nepřispívat. Matka dítěte má samozřejmě možnost obrátit se na soud za účelem přiznání výživného, ale často se jedná se o velmi zdoluhavý proces, který může trvat i několik let. Stejně jako v případě komplikovaného rozvodu může být dítě opakovaně frustrováno.

Pro úplnost uvádím, že jednou z nejvýraznějších charakteristik neúplné rodiny, od které se odvíjí veškerá odborná práce s ní, je skutečnost, zda chybějící rodič byl či vůbec nikdy nebyl v rodině přítomen. Nezanedbatelným faktem také je, kdy k rozpadu rodiny dojde. Psychologové se shodují, že nejrizikovější období, kdy se rodina rozpadá, je ve věku devíti až

¹²² MÁROVÁ, MATĚJČEK, RADVANOVÁ, 1975, s. 69

¹²³ MÁROVÁ, MATĚJČEK, RADVANOVÁ, 1975, s. 64

¹²⁴ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 175

dvanácti let dítěte, kdy probíhá intenzivní identifikace s mužskou, resp. ženskou rolí a kdy se zároveň výrazně formují jeho rodičovské postoje.¹²⁵ Podobně můžeme uvažovat i o příčině zániku úplné rodiny, zda k němu došlo rozvodem, resp. odchodem rodiče či tragickou událostí. Podstatné je také pohlaví dítěte a jeho osobnostní výbava. Vzhledem k těmto i výše zmíněným důvodům je zřejmé, že postihnout neúplnou rodinu ve všech specifikách je velmi složitý úkol. S ohledem na skutečnost, že se nejedná o jediný cíl této práce, dovolím si tuto problematiku pojmout poněkud obecněji.

V následujících odstavcích se zaměřím na obecná specifika výchovy dítěte vyrůstajícího v neúplné rodině. Tato výchova je spjata s určitými riziky z ní vyplývajících, a to bez rozlišení jednotlivých specifik vzniku takové rodiny. V zásadě se dá říci, že **s každým chybějícím, resp. odcházejícím členem rodiny, dochází k ohrožení funkcí rodiny**. Stejně tak se komplikuje možnost přirozeného učení se vztahům žena – muž, resp. matka – otec. Hlavní výchovnou zásadou je tzv. princip pravdy, který jsem zmínila již v kapitole 3 *Výchova dítěte v rodině*.

5.1 Matka v čele neúplné rodiny

V čele neúplných rodin bez rozlišování příčin jejich vzniku stojí nejčastěji žena (dle sčítání lidu z roku 2001 je tomu tak v 88 %). Oprostité-li se od osobnostních charakteristik (matky i dítěte), které jsou stěžejní, avšak těžko uchopitelné pro jakékoliv zobecnění, je nejzřetelnější rozdíl mezi tím, zda jde o matku na mateřství z nejrůznějších důvodů nepřipravenou (např. nezletilá, nechtěné těhotenství apod.) nebo o ženu, dobře sociálně zabezpečenou, která se pro tuto roli rozhodla po zralé úvaze.

Ve společnosti je zakořeněna představa, že děti, zvláště pak chlapci, potřebují pro příznivý vývoj otce. Tuto skutečnost nechci v žádném případě nijak absolutně popírat. Sdílím však názor I. Sobotkové, že není žádoucí dávat do přímé souvislosti výskyt veškerých poruch chování a delikvence s absencí otce. Takový předpoklad je zcela jistě zavádějící. I. Sobotková se k této skutečnosti vyjadřuje takto: „*Opakovaně, leč nepodloženě se předpokládá, že otcové jsou odpovědní za socializaci dětí, a ignoruje např. role temperamentu dítěte, který spoluurčuje reakci okolí na dítě, dále vliv jiných sociálních prostředí (škola, vrstevníci) a vliv médií.*“¹²⁶ V této souvislosti by mělo zaznít, že jedním ze zásadních kriminogenních faktorů je špatná ekonomická situace rodiny.

¹²⁵ MATĚJČEK, 1994, s. 52

¹²⁶ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 175

I v mnoha úplných rodinách se otec na socializaci dítěte podílí minimálně, ať už kvůli pracovní vytíženosti či nefunkčnímu vztahu mezi rodiči. Dle I. Sobotkové tedy rozhodně nemůžeme považovat pouhou fyzickou přítomnost otce v rodině za záruku zdravého vývoje dětí.¹²⁷ Ani nejnovější výzkumy (např. J. Le Camus) neposkytují důkazy, že by absence otce znesnadňovala přijetí mužské pohlavní role.¹²⁸ Na psychoterapeutické úrovni se problematikou přijetí pohlavní role a otcovským, resp. mateřským komplexem zabývá např. V. Kast ve své knize *Otce – dcery, matky – synové*. Zajímavý poznatek předkládá také Z. Matějček. Nepřítomnost otce rodiny dle jeho mínění postihuje více dívky. Autor vychází z úvahy, že chlapci mají díky svým přirozeným zájmům (sport, technika apod.) dostatek příležitostí najít mužské vzory, které mohou absenci otce do určité míry nahradit. Dívky jsou však ohroženy tím, že si vytvoří zkreslený obraz muže. K tomu může dojít jednak na základě přespřílišné idealizace, pramenící například z četby dívčích románů či televizních seriálů, ale i působením nevraživého a deformovaného postoje matky k mužům.¹²⁹ Podstatné však je, že v obou případech je učení se vztahům mezi mužem a ženou značně ztíženo.

Situaci osamělých matek navíc často ztěžuje i jejich finanční situace. Ženy obecně mají menší šanci získat stejné či vyšší finanční ohodnocení jako muži. R. Dudová k tomu dodává, že existují překážky na pracovním trhu, které jsou společné pro všechny ženy: nižší platové ohodnocení vzhledem k mužům, horizontální i vertikální segregace pracovního trhu, vyšší úroveň nezaměstnanosti žen, ve srovnání s muži celkově nejistější pozice na pracovním trhu.¹³⁰ U matek, natož osamělých, je tato situace ještě zřetelnější. V důsledku toho u nich například dochází k méně častému využívání placených služeb zajišťujících chod domácnosti ve srovnání s osamělými otci.¹³¹

5.2 Otec v čele neúplné rodiny

Dle výsledků posledního sčítání lidu z roku 2001 tvoří neúplné rodiny s otcem v čele 12 % všech neúplných rodin. Většinou se jedná o muže ve věku 35-49 let. Stejně jako v případě osamělých matek se nejčastěji jedná o rozvedené. Na druhém místě jsou nejvíce zastoupeni vdovci, zatímco u žen jsou jimi svobodné.¹³² V případě rozvodu jsou děti stále

¹²⁷ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 175

¹²⁸ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 175

¹²⁹ MÁROVÁ, MATĚJČEK, RADVANOVA, 1975, s. 65-66

¹³⁰ DUDOVÁ, HASTRMANOVÁ, 2007, s. 18

¹³¹ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 177-178

¹³² DUDOVÁ, HASTRMANOVÁ, 2007, s. 17

svěřovány především matce. Obvyklá soudní praxe vychází z předpokladu, že matka je vždy schopna se o dítě postarat, neprokáže-li se opak. Otázkou zůstává, nakolik je tato skutečnost ovlivněna předpojatostí soudů, které se v případě rozvodu přiklání ke svěření dítěte do péče otce jen v případě, že žena prokazatelně není schopna péče o dítě, nebo vlastní pasivitou otce, která pramení z přesvědčení, že by soud stejně prohrál či že dětem bude u matky lépe. Dle zákona o rodině (§ 45) je možné svěřit dítě do výchovy jen jednoho manžela pouze se souhlasem druhého manžela. Tohoto souhlasu není třeba, pokud druhý z manželů pozbyl způsobilosti k právním úkonům nebo je-li opatření tohoto souhlasu spojeno s překážkou těžko překonatelnou. V úvahu musíme brát i zákonnou možnost svěření dítěte do výchovy jiné osoby (např. prarodiči), pokud tato osoba souhlasí se svěřením dítěte do své péče a pokud je zároveň schopna poskytnout záruku řádné výchovy.

Svěřováním dětí do péče otců a bojem za práva otců se v České republice, stejně jako v zahraničí, věnují i nejrůznější organizace. Mnohé z nich jsou tvořeny především samotnými aktivními otci. U nás jde například o *Unii otců*, *TataCom*, *K 213*. Podporu otcům bojujícím o své děti vyjadřují i organizace, které se zabývají právy dětí (např. *Spravedlnost dětem*, *Sdružení za dodržování práv dětí a rodičů*). V médiích bylo možné zaznamenat kauzy, z nichž mnohé budí rozporuplné dojmy. Ministerstvo práce a sociálních věcí vydalo v lednu 2008 tiskovou zprávu, kde se k činnosti sdružení K 213 a některým jeho značně vulgárním výroků vyjadřuje s jistou nelibostí: „...jeho aktérům nejde o seriózní diskusi, ale o osobně motivované útoky a snahu o vlastní mediální zviditelnění.“¹³³ Shodný názor s ministerstvem již dříve vyjádřily i nevládní organizace jako *Acorus*, *Fond ohrožených dětí*, *Liga lidských práv*, *Rosa*, *Růžová linka*, *Profem*, které se taktéž vymezily od určitých výroků a praktik některých sdružení aktivních otců.¹³⁴ Nedá se jednoznačně zhodnotit, která aktivita kterého sdružení je tou správnou. Mnohdy se zdá, že bojují o správnou věc, ale volí špatnou cestu, jindy je zřejmé, že jejich hlavním cílem není zájem dítěte, ale prosazení svých vlastních práv (např. otec agresor, páchající domácí násilí, vyžadující setkání s dětmi).

Pomineme-li rozvod, je další častou příčinou vzniku takové rodiny smrt matky, její odchod od rodiny či její diskvalifikace ve formě závislosti či kriminality. I v úplných rodinách mohou nastat situace (např. vážná nemoc matky), kdy je veškerá péče o rodinu zcela na otci. V případě osamělých otců můžeme také hovořit (stejně jako u matek, ale zde ještě více)

¹³³ viz SEZEMSKÝ, 2008, s. 1

¹³⁴ viz <http://www.llp.cz/tiskove-zpravy/prohlaseni-nevladnich-organizaci-k-iniciativam-sdruzeni-hajicich-prava-otcu-z29> [cit. 2010-03-21]

o riziku přílišné závislosti na vlastních rodičích, především v případech, kdy se otec necítí být dostatečně kompetentní. Pokud se však podaří najít takovou mez, kdy pomoc rodičů je adekvátní a neubírá otcovi na autoritě, půjde ve většině případů o výhodu pro dítě, které tak získává širší sociální oporu.

Studie zaměřené na osamělé otce uvádějí, že chování otců, kteří mají v péči dítě, se v daleko větší míře podobá chování matek, pečujících o své dítě, než chování otců v úplné rodině. Z tohoto závěru je možné usuzovat, že rodičovské chování je dáno především sociálními okolnostmi než biologickou či časnou zkušeností.¹³⁵ Tento názor potvrzuje i Z. Matějček: „*Není biologického a psychologického důvodu, proč by nebyli muži schopni postarat se přijatelně i o velmi malé dítě. Je fakt, že ženy to umějí zpravidla lépe, ale tady nejde přece o soutěž, ale o to, co může nejvíce prospět dítěti. A tak proč nedat otcům příležitost, aby mohli tyto přirozené pečovatelské tendence a schopnosti rozvíjet.*“¹³⁶ Určité riziko však vidím v případě novorozenců či kojenců, kdy jsou otcové určitým způsobem handicapováni tím, že si musí k dítěti vytvořit pouto, které se za normálních okolností vytváří u žen již v těhotenství a i následně je podporováno fyziologickými aspekty (hormony apod.). Toto znevýhodnění však může být pouze otázkou času. „Mateřskou“ láskou jsou vybavena obě pohlaví stejně, jak uvádí Z. Matějček: „*Příroda si nemohla dovolit luxus pouhé mateřské lásky – ochranu lidskému potomstvu zajistila instinktivní výbavou obou pohlaví, žen i mužů.*“¹³⁷ Dle výzkumů reagují muži stejně na úsměv dítěte jako ženy, taktéž mu nastavují tzv. biologické zrcadlo, hovoří na něj vyšším hlasem, mají také velmi podobný základní repertoár uklidňovacích i zabavovacích mechanismů jako ženy.¹³⁸ Tyto mechanismy nejsou ani tak čistě mateřské, jako spíše lidské.¹³⁹

Určitá odlišnost může být ve výchovném stylu, domnívám se však, že muži, ačkoliv mohou mít jiný výchovný styl než ženy, mohou pečovat o dítě stejně dobře, což potvrzují níže uvedené závěry studií.

¹³⁵ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 177

¹³⁶ MATĚJČEK, 1994, s. 52

¹³⁷ MATĚJČEK, 2003, s. 13

¹³⁸ MATĚJČEK, 1986, s. 65

¹³⁹ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 177

Závěry studií, týkajících se osamělých otců, shrnuje I. Sobotková následujícím způsobem:

- „Muži stejně jako ženy dovedou pečovat o děti – jejich úspěch závisí na jejich osobnosti a osobní historii, na okolnostech, na finančním zabezpečení a na podpůrné síti, která je k dispozici.
- Příběhy osamělých otců posouvají hranice tradičních představ o rodičovství a výchově dětí.
- Kompetentní rodičovství muže zvyšuje jeho společenskou prestiž.
- Muži mají jiný styl rodičovství, ale není to styl lepší či horší. Děti se v péči milujícího otce mohou cítit stejně spokojeně jako v péči matky.“¹⁴⁰

5.3 Společná a střídavá péče

Ideální situace pro dítě v neúplné rodině, které má oba rodiče, nastává, pokud jsou bývalí partneři schopni akceptovat, že i nadále zůstávají rodiči dítěte, a vzájemně si ve výchově dítěte pomáhat a podporovat se. Za takových okolností je optimální společná či střídavá péče rodičů, jak ji od roku 1998 umožňuje zákon o rodině. Do jisté míry je však společná péče uzákoněna v českém právu od roku 1950, kdy účinnost nabyl zákon o právu rodinném. Již podle této právní úpravy neztrácel rodič, kterému dítě nebylo svěřeno do péče, právo rozhodovat o podstatných záležitostech týkajících se jeho výchovy. V Anglii a Walesu mají rodiče rodičovskou zodpovědnost jen v případě, že se jim dítě narodí v manželství. Pokud se dítě narodí v nesezdaném soužití, musí otec rodičovskou zodpovědnost teprve získat. Až do roku 1989 měl v těchto zemích rodičovskou zodpovědnost pouze ten z rodičů, kterému bylo dítě svěřeno do péče. Pouze v případě rozhodnutí soudu o tzv. *joint custody* zůstala rodičovská zodpovědnost oběma.¹⁴¹

V případě společné či střídavé péče vystávají určitá rizika, která vyplývají nejen ze zvládání technicko-organizačních záležitostí, ale také ze zvýšených nároků na komunikaci mezi rodiči a vzájemné snaze vyjít si vstříc. Společná péče se objevuje v menší míře než péče střídavá. Dle odborníků nastává zpravidla krátce po rozvodu manželů, kdy nemají vyřešenou otázku bydlení (nadále spolu bydlí i po rozvodu), popřípadě pokud je dítě blízké věku zletilosti a s rodiči již fakticky nežije.¹⁴²

¹⁴⁰ SVOBODOVÁ, 2007, s. 177

¹⁴¹ DUDOVÁ, HASTRMANOVÁ, 2007, s. 74

¹⁴² DUDOVÁ, HASTRMANOVÁ, 2007, s. 74

Optimální řešení, pokud si všichni, tím mám na mysli nejen rodiče, ale i děti, přejí střídavou péči, shledávám v alternativě, kdy dítě setrvává stále v jednom bytě a rodiče se u něj střídají. Odpadá tak mnoho starostí pro dítě, které není vystavováno neustálému stěhování, balení věcí a změně prostředí. Jedná se však o finančně náročnou záležitost, kterou si nemůže dovolit každá rodina. Právě střídání prostředí, byť pravidelné, může oslabit pojem domova. Tento pojem si dítě vytváří již od dvou let a spadají pod něj nejen lidé, ale také stálost místa a prostředí, jak uvádí Z. Dytrych a Z. Matějček.¹⁴³ Nejčastější porozvodovou praxí stále zůstává svěření dítěte do výhradní péče jednoho z rodičů. Psychologicky výhodnou z hlediska právě zmíněného pojmu domova se jeví kombinovat výhradní péči s opakovaným a delším pobytem (např. jeden měsíc letních prázdnin a pravidelné víkendové návštěvy apod.) u druhého rodiče. Právě delší společně strávený časový úsek je podmínkou toho, aby byl zachován pravý rodičovský vztah k dítěti, což tzv. klasické návštěvy (přesně stanovený rozpis a podmínky), ke kterým soud sahá především v případě, že se rodiče sami nedokáží dohodnout, neumožňují. V praxi můžeme vidět, kolik energie se zcela zbytečně investuje jen na to, aby byl druhý rodič ze styku zcela vyloučen. Mnohdy tedy nad zájmem dítěte převáží vlastní touha pomstít se bývalému partnerovi. Z. Matějček a Z. Dytrych podotýkají, že dítě bez větších obtíží přijme dvě různá prostředí, jen pokud se nepřátelsky nemíchají.¹⁴⁴

Názor expertů na střídavou péči není jednotný. Počty dětí svěřených do společné/střídavé péče jsou minimální, přesto je však patrný jejich určitý vzestup. Ministerstvo spravedlnosti eviduje počty dětí svěřených do výhradní péče, do střídavé péče a do péče společné, které v rámci svých výročních zpráv zveřejňuje.¹⁴⁵ Bohužel tyto statistiky jsou dosti nepřehledné a operují s pojmy značně nejasnými (např. počet práv vs. počet věcí). O konzultaci jsem požádala soudkyni H. Novotnou, avšak ani ta mi k těmto statistikám nebyla schopna podat jasný výklad, a označila je za zavádějící. Uvedla také, že dle jejích zkušeností jsou děti svěřovány do péče matek i vzhledem k tomu, že si to tak otcové většinou přejí. V případě dětí do tří let by dítě, dle názoru H. Novotné, mělo být svěřeno přednostně do péče matky, nebrání-li tomu závažné důvody (matka závislá na návykových látkách, těžké psychické onemocnění matky apod.). Pokud jde o starší děti, vyjádřila H. Novotná přesvědčení, že by mělo být přihlédnuto k jejich přání. Údaje ve statistikách zveřejněných Ministerstvem spravedlnosti (např. počet nezletilých dětí z rozvedených manželství) jsou také

¹⁴³ MATĚJČEK, DYTRYCH, 2002, s. 54

¹⁴⁴ MATĚJČEK, DYTRYCH, 2002, s. 54

¹⁴⁵ viz <http://portal.justice.cz/justice2/MS/ms.aspx?j=33&o=23&k=3397&d=47145> [cit. 2010-04-12]

odlišné od údajů Českého statistického úřadu. Z těchto důvodů jsem se proto rozhodla počty dětí svěřených do výhradní péče, do střídavé péče a do péče společné ve své práci neuvádět.

V českém prostředí zatím nebyl realizován žádný srovnávací výzkum dětí v různých formách svěření do péče rodičů po rozvodu.¹⁴⁶ J. Tyl provedl rešerši abstrakt vědeckých časopisů Národní lékařské knihovny Spojených států amerických. Z 33 výzkumů vyplývá, že děti svěřené do společné či střídavé péče mají významně lepší socializační podmínky i výsledky ve srovnání s dětmi svěřených do péče pouze jednomu rodiči. Autor uvádí, že všechny výzkumy konzistentně zjistily:

„1. Děti ve společné (střídavé) péči obou rodičů jsou významně lépe adaptovány ve všech ukazatelích: tělesné a duševní zdraví, rodinné vztahy, behaviorální a emoční adaptace, sebeúcta - než děti v péči jednoho rodiče.

2. Adaptace dětí ve společné (střídavé) péči obou rodičů se neliší od dětí v úplných rodinách.“¹⁴⁷

Autor však zdůrazňuje, že všechny studie, které zjistily přínos společné či střídavé péče, se netýkají rodičů s kriminálním chováním, závislostí na drogách či alkoholu nebo s vážnou psychiatrickou poruchou.¹⁴⁸ Mnoho odborníků je však vůči těmto alternativám svěření do péče skeptických. Hlavním jejich argumentem je, že společná i střídavá péče je odvislá od výborné komunikace mezi rodiči a vzájemných spíše kladných než neutrálních vztahů. Právě vztahová oblast však bývá po rozvodu nejvíce pošramocená. V těchto situacích vidím, v případě zájmu obou stran, příležitost pro využití rodinné mediace. Komplexní rozvodová mediace, při které se probírají více méně všechny dopady související s rozvodem a ne jen jeden konkrétní problém, jako je jen péče o děti, v sobě skrývá značný potenciál. Š. Hastrmanová poukazuje na skutečnost, že mediace je soudci považována za velmi efektivní řešení. Problémem je nedostačující rozšířenost (především pak v českém prostředí) a nedostatečné přesvědčení rozcházejících se partnerů o její efektivnosti. Toto přesvědčení může vycházet z neznalosti této metody. Důsledkem toho je, že funkci mediátora mnohdy zastávají sami soudci, což je časově velmi náročné.¹⁴⁹

Úspěšnost střídavé péče je tedy odvislá nejen od ekonomického zabezpečení rodičů, ale také od jejich osobní vyspělosti. Zde se setkáváme s další alternativou partnerských vztahů, kdy individualizované bytí je současně spojeno s dostátím svým závazkům.

¹⁴⁶ TYL, 2006, s. 18

¹⁴⁷ TYL, 2006, s. 19

¹⁴⁸ TYL, 2006, s. 21

¹⁴⁹ DUDOVÁ, HASTRMANOVÁ, 2007, s. 96

5.4 Nároky na osamělého rodiče

Základním úkolem rodiče je dle Z. Matějčka přijmout identitu samotné matky, přičemž ve vědomí vychovatele musí převážít důraz na slovo matka a ne na přívlastek osamělá.¹⁵⁰ Vzhledem k tomu, že Z. Matějček ve své knize z roku 1975 vychází z pozorování poplatných tehdejší době, dovolím si aplikovat tuto teorii obecně na osamělého rodiče, nikoliv jen matku. Přijmout identitu osamělého rodiče spočívá ve schopnosti oprostít se vůči často nevraživým komentářům a dokázat čelit sociálnímu tlaku, jehož intenzita sice stále klesá, ale i v dnešní době je znatelná. Pod drobnohledem okolí není těžké uchýlit se k přehnaným nárokům na dítě ve snaze dokázat, že rodič má celou situaci plně pod kontrolou a jeho dítě je ve všem vzorné. Přehnané ambice rodiče jsou však častým zdrojem problémů při výchově dítěte a mohou ohrozit jeho celkový vývoj.

Nároky na rodiče v neúplné rodině jsou jistě vyšší než ve funkčních úplných rodinách. Pokud je rodič opravdu na vše sám, musí zpravidla výrazně slevit ze svých potřeb, ať již z důvodů časových či ekonomických. I v úplných rodinách dochází k určitým omezením rodičů, ale jsou-li v situaci zaangažování oba dva rodiče, je možné najít kompromis. Rodiče, kteří zůstávají s dítětem sami, čelí dle I. Sobotkové především třem oblastem, které jsou pro ně možným zdrojem stresu. První oblast se týká **praktických otázek**, jako je hospodaření s financemi, vedení domácnosti, zaměstnání. Druhým okruhem je **ohrožení osobní identity** a změny v oblasti sebepojetí. Poslední možnou problematickou oblastí je dle I. Sobotkové **rovina vztahů**: problémová interakce s dětmi, přetrvávající konfliktní vztah s bývalým partnerem či nejistota v případě rysujícího se dalšího vztahu.¹⁵¹ Schopnost osamělého vychovatele dostát všem nárokům má ve vývoji osobnosti dítěte významnější roli než pouhá skutečnost, že je rodina neúplná.

5.5 Možná rizika osamělého rodičovství

Ze zvýšených nároků na osamělého rodiče pramení mnohá rizika, o nichž se zmíním v následujícím textu.

Nastávají případy, kdy se rodič přespříliš upíná na své dítě a zdroj vlastní jistoty hledá pouze v něm. Dítě se tak dostává do určité role, která je v rozporu s jeho přirozeným vývojovým úkolem, který má být završen jeho osamostatněním.

¹⁵⁰ MÁROVÁ, MATĚJČEK, RADVANOVÁ, 1975, s. 69

¹⁵¹ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 174

Může se objevit i na první pohled pravý opak, tedy navenek přehnaná snaha dítěti „pomoci“. Z. Matějček jako příklad uvádí umístování dítěte do nemocnice při sebemenším náznaku běžné nemoci, domáhání se přijetí do internátní školy, tedy snahu dosáhnout co nejdříve osamostatnění dítěte.¹⁵²

Stejně tak existují případy, kdy je dítě v neúplné rodině chápáno jako připomínka životního nezdaru a zklamání, z čehož může pramenit nepřijatelné chování vůči dítěti, jakým je jeho zanedbávání či týrání. Za takových okolností může být jedinou vhodnou alternativou odejmutí dítěte z takové rodiny.

Možným rizikem je vytvoření koalice mezi rodičem a dítětem, kdy se z dítěte stává důvěrník, s kterým rodič probírá záležitosti, které dítěti zcela jistě nepřísluší a na které není a ani nemůže být psychicky připraveno. To může vést k přetížení dítěte či důvodem toho, proč posléze dítě nedokáže přijmout situaci, kdy rodič přivádí do rodiny nového partnera či partnerku, který ho má v jeho funkci nahradit.

Neúplné rodiny často čelí ekonomickým obtížím, které výrazně ovlivňují atmosféru rodiny. Mezi 10 % nejchudších domácností je zastoupeno 43 % neúplných rodin. Tíživá bytová situace vede k tomu, že tyto rodiny bydlí ve srovnání s jinými typy domácností častěji s další domácností v jednom bytě. Ve třech čtvrtinách se jedná o babičku dítěte.¹⁵³ Takové podmínky se mohou projevit nejrůznějšími konflikty. Nezřídka prožívají nesnáze i v oblasti zajišťování primárních potřeb, jako jsou například potraviny.¹⁵⁴ Nepříznivá ekonomická situace rodiny představuje zvýšené riziko výskytu delikventního chování.

Vlastní problémy, neshody, nedořešené vztahy s bývalým partnerem a jejich řešení prostřednictvím dítěte bývají bohužel poměrně častým jevem. V této souvislosti zmíním **syndrom PAS** (z angl. *Parental Alienation Syndrome*), který v roce 1985 popsal americký dětský psychiatr R. A. Gardner. Do českého prostředí jej uvedl E. Bakalář a zvolil pro něj překlad *syndrom zavrženého rodiče*. V současnosti se začíná upřednostňovat spíše překlad syndrom „*odcizeného*“ či „*odmítaného rodiče*“. Jednak jde o výstižnější překlad a zároveň lépe postihuje podstatu problému. Gardnerův termín „*programující*“ rodič je nahrazen označením „*kopírovaný*“. Je to ten rodič, s kterým dítě žije a který „*programuje*“ dítě proti rodiči druhému. Druhého rodiče označujeme ne jako „*zavrženého*“, ale jako „*odcizeného*“,

¹⁵² MÁROVÁ, MATĚJČEK, RADVANOVÁ, 1975, s. 67

¹⁵³ DUDOVÁ, HASTRMANOVÁ, 2007, s. 17

¹⁵⁴ DUDOVÁ, HASTRMANOVÁ, 2007, s. 17

celý jev se pak označuje významovým pojmem „*odcizení v rodině*“. Pro práci s rodinou se pak doporučuje používat neutrální označení.

Spektrum chování, spadajícího pod syndrom PAS, může být značně diferencované. Od nechtěných a možná ani neuvědomovaných si poznámek přes úmyslné ovlivňování dítěte, pomlouvání druhého rodiče až po vyhrožování tím, čeho všeho je druhý rodič schopný a jak je zlý. Odcizený rodič se ocitá vůči dítěti v nevýhodné pozici. Přesto právě on bývá často jediným z původní rodiny, kdo může situaci změnit, má-li k tomu motivaci. Pro dítě v tak konfliktním prostředí představuje ztotožnění se s jedním z rodičů (povětšinou s *programujícím*) sebezáchovnou reakcí.¹⁵⁵

Ovlivňování dítěte, aby zavrhl druhého rodiče, je z hlediska psychopatologie považováno za podmnožinu týrání dítěte či sociální diagnózu podobně jako násilí v rodině, jak píše J. Lukány a Š. Poupětová.¹⁵⁶ Ve vyhocené intenzitě může dojít až ke vzniku duševní choroby. J. Lukány a Š. Poupětová uvádějí, že syndrom PAS je procesem, v němž jeden z rodičů zneužívá socializačních sil a navádí dítě proti jeho dříve milovanému rodiči.¹⁵⁷ Předchozí kladný vztah ke druhému rodiči je základní podmínkou pro určení syndromu PAS

Informovanost odborné (soudci, lékaři, učitelé, vychovatelé, mediátoři) i laické veřejnosti o rizicích tohoto jevu představuje možnost, jak zastavit či zmírnit jeho dopady. V lehčích případech může pomoci ambulantní psycholog. V těžších či pokročilých případech je třeba psychosociální pomoci a podpory orgánu sociálně právní ochrany dítěte. V případě, že rodiče nejsou ochotni spolupracovat, lze odbornou pomoc uložit opatrovnickým soudem (rozsudek o *styku dítěte s rodičem v přítomnosti odborníka*) nebo obecním úřadem obce s rozšířenou působností (správní rozhodnutí *povinnost využít pomoc odborného poradenského zařízení*).¹⁵⁸ Ideální je odborná pomoc za součinnosti orgánu sociálně právní ochrany dítěte, specializovaného poradenského či psychoterapeutického zařízení, soudu a rodiny. V zahraničí již existují reintegrační centra, která se intenzivně věnují problému syndromu PAS.

5.6 Uspokojování psychických potřeb dítěte v neúplné rodině

Již výše (podkapitola 3.4 *Základní potřeby dítěte*) jsem se zmínila, že existují určité základní potřeby dítěte. V následujícím textu se zaměřím na analýzu psychických potřeb. Obecně se dá říci, že největší riziko spočívá v **nerovnoměrném či jinak narušeném**

¹⁵⁵ LUKÁNY, POUPĚTOVÁ, in BAŠTECKÁ ed., 2009, s. 211

¹⁵⁶ LUKÁNY, POUPĚTOVÁ, in BAŠTECKÁ, ed., 2009, s. 209

¹⁵⁷ LUKÁNY, POUPĚTOVÁ, in BAŠTECKÁ ed., 2009, s. 209

¹⁵⁸ LUKÁNY, POUPĚTOVÁ, in BAŠTECKÁ ed., 2009, s. 212-213

uspokojování těchto potřeb. Z. Matějček však připomíná, že pokud si je rodič vědom určitých nebezpečí (viz níže), nenacházíme závažnějších odchylek ve vývoji dítěte, ať už duševním či společenském. Naopak se dost často stává, že dítě v takových podmínkách vyspívá velmi rychle, dovede se bez obtíží zapojit do společnosti a celkově má dostatek cílevědomosti a energie se uplatnit.¹⁵⁹

- **Potřeba náležitého přívodu podnětů** bývá dle Matějčka „*za normálních okolností v běžné rodině*“¹⁶⁰ docela dobře uspokojena a není třeba činit výrazná zvláštní opatření. Komplikace mohou nastat v případě, kdy je rodič příliš pracovně vytížen, což je často důsledkem nelehké ekonomické situace. Stejně tak silné zaujetí rodiče vlastními osobními problémy může vést k tomu, že nemá na dítě potřebný dostatek energie nebo času. To může být důvodem určitého zanedbávání (například dítě je necháno většinu dne samotné v postýlce, přestože je v bezpečí) dítěte. Existují i opačné případy, kdy se rodič přespříliš upne na dítě, jako na to jediné, co mu zbylo a přesycuje jej podněty. Takové jednání může vést k lhostejnosti dítěte či k jeho aktivnímu odporu. Dítě se pak může stát obtížně vychovatelným. Společně se Z. Matějčkem se domnívám, že přemíra podnětů je stejně nesprávná jako jejich nedostatek.¹⁶¹ Určité riziko se může také skrývat v jednostrannosti podnětů a jejich malé proměnlivosti. V úplné rodině, kde figurují oba rodiče a dítě, jsou celkem tři vzájemné vztahy. V případě, že partneři mají dvě děti, jde celkem o šest vzájemných vztahů. S každým odcházejícím členem ubývá vzájemných vztahů, ale také se mění jejich kvalita. Pečuje-li o dítě jen jedna osoba, můžou být podněty přicházející od ní v určitém smyslu jednotvárné. Je také žádoucí respektovat individualitu dítěte a brát na ni zřetel. To platí i tehdy, kdy je sám rodič se dvěma a více dětmi. Sourozenci mohou být často až překvapivě rozdílní. Na tomto místě bych ráda připomněla základní výchovnou poučku Z. Matějčka, kterou jsem uvedla již v kapitole o výchově (viz kapitola 3 *Výchova dítěte v rodině*): „*Máme-li s různými dětmi dosáhnout téhož cíle, jímž je zdravý harmonický vývoj celé osobnosti, pak musíme s každým jednat*

¹⁵⁹ MÁROVÁ, MATĚJČEK, RADVANOVÁ, 1975, s. 64-65

¹⁶⁰ MÁROVÁ, MATĚJČEK, RADVANOVÁ, 1975, s. 53

¹⁶¹ MÁROVÁ, MATĚJČEK, RADVANOVÁ, 1975, s. 57

poněkud jinak, v souladu s jeho osobitými vývojovými rysy.“ K ní autor dodává, že pro vychovatele, který je s dítětem víceméně sám, platí tato poučka obzvlášť.¹⁶²

- **Potřeba smysluplnosti světa**, jakožto hlavní základní podmínka pro jakékoliv učení, doplňuje potřebu zmíněnou výše. Podněty, které se k dítěti dostávají, by pro ně měly mít smysl. Musí být pochopitelné, aby je mohlo zpracovat a vyvodit z nich zkušenosti. Požadavek na svět, ve kterém dítě žije, je tedy určitý smysl a řád. Z. Matějček hovoří o „lidských podnětech“.¹⁶³ Právě tyto podněty přinášejí dítěti pocit radost a uspokojení, když udělá něco dobrého a žádoucího a naopak se nedostaví, pokud udělá něco, co jeho nejbližší nechtějí. Vzhledem k tomuto může být samotný rodič dokonce v určité výhodě. Za normálních okolností (duševní zdraví rodiče) je jeho výchovné působení na dítě jednotné. Minimalizují se tak konflikty ohledně výchovy. Výchovu tedy druhý rodič nenarušuje, ale zároveň se také na ní nepodílí. Rizikem je větší nebezpečí jednostrannosti a nemožnost poradit se, rozdělit si zodpovědnost. Muži a ženy mají zpravidla různé zájmy, záliby, dovednosti i znalosti. Z toho vyplývá určitý požadavek vůči rodiči, který je s dítětem sám, aby byl schopen rozšířit své spektrum zájmů a dovedností, nebo aby si byl alespoň těchto limitů vědom a vynasnažil se najít možná řešení, jak rozšířit dítěti obzor. Otázka hodnot a cílů výchovy bývá častým zdrojem konfliktů i po rozchodu rodičů, v případě, že se na ní chtějí oba rodiče nadále podílet. Setkat se můžeme také s tím, že rodič odmítá (často i zcela přirozené) zájmy dítěte (například zájem o sport u chlapců) v obavě, že se jedná o rizikové, po druhém partnerovi „zděděné“ zájmy. Rodič výběrem a podporováním volnočasových aktivit, například kroužků dítěte, určuje vývoj dítěte. Tento výběr je z velké části ovlivněn systémem hodnot, který rodič vyznává a z něhož pramení výchova. Poměrně dlouhou dobu přicházejí tyto lidské podněty od členů nejbližší rodiny, ve které dítě vyrůstá. Teprve s postupem času přichází dětská společnost, škola a další a další lidé.

¹⁶² MÁROVÁ, MATĚJČEK, RADVANOVÁ, 1975, s. 58

¹⁶³ MÁROVÁ, MATĚJČEK, RADVANOVÁ, 1975, s. 53

- **Potřeba jistoty** se odvíjí od možnosti dítěte vytvořit si specifický citový vztah k osobě, která se k němu „mateřsky chová“. Z mnoha studií vyplývá, že se nemusí vždy jednat jen o matku. Riziko spočívá spíše v nevyrovnanosti citových vztahů než v jejich nedostatku. V ohrožení nemusí být přímo samotné dítě, ale především celá neúplná rodina, která je oproti úplné rodině často méně stabilní a také méně odolná vůči ekonomickým problémům, a současně na ní leží tíha odpovědnosti, která spočívá pouze na jednom rodiči. Právě z těchto důvodů je významná podpůrná síť takové rodiny. Tu mohou tvořit členové orientační rodiny rodiče, známí, přátelé a další. Vnitřní životní jistota rodiče je stěžejním předpokladem pro jistotu dítěte. Tím se dostáváme k otázce nových vztahů osamocенého rodiče, které mohou vést k určitému napětí v nově vznikající rodině a ohrožit stabilitu stávající rodiny. Z. Matějček se domnívá, že pokud se neúplné rodině podaří zůstat v kontaktu s okolním světem, kdy rodina přijímá i dává, může z celé situace přirozeně vyplynout, že se neúplná rodina vyrovnanou cestou změní zase v rodinu úplnou (blíže viz kapitola 7 *Dítě v doplněné rodině*).¹⁶⁴
- **Potřeba vlastní identity** souvisí s potřebou společenského uplatnění a vědomím vlastní hodnoty. Dítě nejprve získává rodinnou roli, která se nejrůzněji proměňuje. Z. Matějček jako příklad uvádí: „mámino zlatíčko“, „tátův rošťák“, ale také „opuštěný siroteček“ či „mé neštěstí“.¹⁶⁵ V rodině s jedním rodičem je samozřejmě tento repertoár chudší. Dítě je mnohdy tlačeno do role, v níž se nemusí cítit dobře. I zde tedy hrozí především jednostrannost. Obecně se dá říci, že dítě žijící jen s jedním rodičem má méně příležitostí seznamovat se s různými společenskými úlohami a tím pádem jich méně přebírá a nacvičuje. Jsou však případy, kdy je přítomnost druhého rodiče, pokud má určité patologické rysy, o nichž jsem se zmínila v úvodu této kapitoly, spíše překážkou dobrého sociálního vývoje dítěte. Dle Z. Matějčka existuje předpoklad, že pokud dítě v předchozích třech oblastech psychických potřeb získalo dobré základy, bude s velkou pravděpodobností iniciativnější, cílevědomější a jistější ve svém snažení a podnikání než to, které vyrůstalo

¹⁶⁴ MÁROVÁ, MATĚJČEK, RADVANOVÁ, 1975, s. 70

¹⁶⁵ MÁROVÁ, MATĚJČEK, RADVANOVÁ, 1975, s. 55

v hmotném i citovém blahobytu. Tento předpoklad vychází ze základních psychologických znalostí, které říkají, že snahu člověka povzbuzuje mírná tíseň, mírné napětí a mírná úzkost z překážek. Překročí-li však tato tíseň a úzkost určitou hranici, pak veškerou snahu naopak utlumuje a brzdí.¹⁶⁶ Tento poznatek je možné aplikovat na jakoukoli výchovu.

- **Potřeba otevřené budoucnosti** se jistě vyskytuje již u předškolních dětí, avšak významně se dostává do popředí až v době, kdy dítě uvažuje o budoucnosti, tedy tehdy, když provádí formálně logické operace. Potřeba otevřené budoucnosti je odvislá i od minulosti. Z. Matějček uvádí, že ve středním školním věku se stává rodinná, tím pádem i osobní historie velice zajímavou. Děti pátrají po svém původu. Podstatné shrnuje Z. Matějček, když píše: *„V případech nemanželských dětí, rozvodů a třeba několikerych nových sňatků není mnohdy ani tak rozhodující to, že se z minulosti rodiny něco nepříjemného nebo podezřelého zatají, jako to, že se neříká to dobré, povznášející, pozitivní. Když se manželé rozvedou, obvykle se pak před dětmi nezmiňují o tom, že se měli kdysi velice rádi a že se na toto dítě velice těšili. Nedělají jeden o druhém poznámky, z nichž vane náklonnost, láska, úcta. A právě tyto pozitivní drobnosti jen tak mimochodem a příležitostně (a o to přirozeněji) pronesené jsou zřejmě nesmírně vydatným činitelem v budování pozitivní identity dítěte.“*¹⁶⁷

5.7 Podpora osamělých rodičů

V současné době již existuje i v České republice mnoho svépomocných skupin pro osamělé rodiče. Podporou osamělých rodičů, převážně pak matek, se zabývají nejrůznější nevládní instituce (*Občanské sdružení Rodinné centrum Praha; Samy mámy; Poradna pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy; Rodičovská skupina pro osamělé rodiče*). Ty také poskytují poradenství (porozvodové, sociální, právní ad.), mnohdy zcela bezplatně. V některých městech funguje terénní sociální služba v neúplné rodině.

Ačkoliv je zřejmý určitý nárůst osamělých otců, není natolik výrazný, aby na něj ve větší míře reagovaly instituce podporující rodiny (např., jak již sám název napovídá, mateřská centra). Muž v takovém prostředí by se mohl především zpočátku cítit nepatřičně.

¹⁶⁶ MÁROVÁ, MATĚJČEK, RADVANOVÁ, 1975, s. 65

¹⁶⁷ MATĚJČEK, 2003, s. 42

K dispozici je i bezpočet literatury, zaměřující se ponejvíce na téma rozvodu a následného uspořádání. O poznání složitější je situace v případě ovdovělých partnerů, kteří vychovávají dítě. Podobně i plánované mateřství zralých žen, které se rozhodnout vychovávat dítě bez partnera, není častým tématem.

Při podpoře osamělých rodičů nachází své uplatnění často také internet, který je stále více rozšířený i mezi sociálně slabšími rodinami. Jeho hlavními výhodami jsou: neomezená dostupnost, možnost získat informace, zúčastnit se diskuzí či se jen podělit o své problémy a svěřit se se svými pocity.

V praxi se můžeme neřídka setkat s tím, že osamělý rodič je natolik zahlcen povinnostmi (v práci, v domácnosti), že vyhledá odbornou pomoc až v případě, kdy se u dítěte delší dobu rozvíjejí závažnější problémy, ať už s prospěchem, konfliktním chováním či užíváním návykových látek. Čím časnější je poradenská intervence, tím vyšší je šance nápravy stavu. Základním úkolem v rámci odborné pomoci je podpora osamělého rodiče v roli hlavy rodiny a podpora jeho sebevědomí.¹⁶⁸

¹⁶⁸ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 178

6 DÍTĚ V HOMOPARENTÁLNÍ RODINĚ

Výchova dítěte v homoparentální rodině je v současné době hojně diskutována. V. Sokolová označuje toto téma za jakýsi lakmusový papírek tolerance společnosti.¹⁶⁹ Je také pravdou, že tuto debatu často provázejí silné emoce.

V médiích čas od času proběhne zpráva, že některý politik nebo politická strana se hodlají zasadit o to, aby registrované páry mohly mít právo na adopci. V této souvislosti bych měla zmínit, že absence možnosti adopce registrovanými partnery v zákoně o registrovaném partnerství byla jedním z důvodů, proč tento zákon nakonec prošel. Otázkou postoje české veřejnosti k adopcím homosexuálními partnery se již několikrát rok zabývá Centrum pro výzkum veřejného mínění. Při zatím posledním šetření, které proběhlo v květnu 2009, 63 % dotázaných vyjádřilo svůj nesouhlas, souhlas vyjádřilo 27 %, 10 % uvedlo, že neví. Dle P. Tabery z Centra pro výzkum veřejného mínění je možné sledovat úbytek záporných odpovědí v otázce práva na adopci homosexuálních párů, stejně jako rostoucí počet korespondentů, kteří se domnívají, že stejnopohlavní páry mají mít možnost uzavřít registrované partnerství či dokonce manželství.¹⁷⁰

Rada vlády České republiky pro lidská práva se v únoru 2010 zabývala zrušením zákazu individuálních adopcí dětí registrovanými partnery a v současné době se vedou o tomto tématu diskuze.

Bez ohledu na nemožnost společného osvojení i většinového nesouhlasu (dle výše zmíněného výzkumu) se však u nás homoparentální rodiny vyskytují. A. Sedláčková s odvoláním na výzkum (A. Garčicová, 2008) uvádí, že se jedná o stovky homoparentálních rodin. Údaj o přesnějším počtu homoparentálních rodin není pro Českou republiku k dispozici.¹⁷¹ Ve Spojených státech amerických se počet dětí žijících s homoparentálními rodiči odhaduje na 12 – 15 milionů.¹⁷²

Při psaní této kapitoly vycházím ze závěrů studií, které zohledňují i odborné společnosti (např. Americká psychologická asociace) a které vyslovují stanovisko, že sexuální

¹⁶⁹ SOKOLOVÁ, 2004, s. 81

¹⁷⁰ TABERY, 2009, s. 2-3

¹⁷¹ SEDLÁČKOVÁ, 2009, s. 115

¹⁷² SOBOTKOVÁ, 2007, s. 196

a citová orientace sama o sobě neovlivňuje kvalitu rodičovských předpokladů a schopností jejich nositelů a nositelek.¹⁷³

V následující podkapitole se budu zabývat homosexualitou. Domnívám se, že pro ucelený vhled do problematiky homoparentálních rodin je to nezbytné.

6.1 Homosexualita

Termínem homosexualita rozumíme výlučnou nebo převažující sexuální a citovou náklonnost mužů a žen k osobám stejného pohlaví.¹⁷⁴

V průběhu dvacátého století došlo v souvislosti s homosexualitou v západních společnostech k velkým zvratům. Počínaje tím, že homosexualita byla chápána jako zločin, že byly učiněny pokusy o její eliminaci (např. nacistické Německo) i léčbu, až po situaci, kdy je uznána za normu a v některých státech jsou přijaty zákony přinášející možnost uzavřít registrované partnerství (např. Německo, Velká Británie, Norsko, Slovinsko, Česká republika ad.) či adopci dětí (např. Nizozemsko, Švédsko, Španělsko, Vermont ad.).

Československo se již na začátku šedesátých let dvacátého století zařadilo mezi nejpokrokovější státy světa tím, že opustilo od trestního stíhání homosexuálního styku mezi dospělými osobami.¹⁷⁵ V českém, resp. československém prostředí, je homosexuální orientace považována za variantu normy od roku 1992, kdy byla vyřazena z Mezinárodní klasifikace nemocí. Jako jediná psychologická porucha v souvislosti s homosexualitou je nyní považována pouze egodystonická homosexuální orientace. O egodystonické poruše však můžeme hovořit i v případě heterosexuality, pokud nositel vnitřně nepřijímá svou sexuální orientaci.

Přesto, že homosexualita byla označena za krajní variantu normy a mohlo by se zdát, že jakékoli pokusy ji léčit jsou dnes přežitkem, není tomu tak. I. Procházka uvádí, že mezi některými psychoanalytiky stále přetrvává přesvědčení o neuroticky podmíněné homosexuální orientaci a (spolu s některými nábožensky založenými léčiteli) patří mezi jediné terapeuty, kteří usilují o změnu sexuální orientace u svých klientů. Americká psychiatrická společnost považuje takové snahy o léčbu za přístup non lege artis, především proto, že hrozí poškození pacienta, které může vyvrcholit až sebevraždou.¹⁷⁶

¹⁷³ POLÁŠKOVÁ, in BAŠTECKÁ ed., 2009, s. 208

¹⁷⁴ VALENTOVÁ, PROCHÁZKA, in BAŠTECKÁ ed., 2009, s. 118

¹⁷⁵ WEISS, 2008, s. 6

¹⁷⁶ HRDLÍČKOVÁ, 2009, s. 30

Zatímco se zejména v americkém kontextu termín gay užívá i pro homosexuální ženy, v Evropě se setkáváme spíše s označením lesba. Specifikem anglického termínu gay (původní význam rozjařený, veselý), který je v současnosti hojně užíván i u nás, je to, že zdůrazňuje zejména kulturní a sociální aspekty homosexuální orientace, nikoliv sexuální orientaci samotnou. Pro úplnost uvádím, že do našeho prostředí stále více proniká anglické označení *queer* („podivný“). To zahrnuje gaye, lesby i bisexuály, ale také jedince s nejasnou či změněnou pohlavní identitou. Jako souhrnné označení pro jedince s homosexuální, bisexuální a transexuální identitou je užívána také zkratka LGBT (lesby, gayové, bisexuálové a transgender osoby včetně transexuálů).¹⁷⁷

Výskyt homosexuálně zaměřených jedinců ve společnosti se v jednotlivých studiích liší. V případě mužů se nejčastěji udává četnost 4 % (ale např. i 10 %). U žen pak 1 % a více.¹⁷⁸ První odborné zkoumání homosexuality bylo provedeno začátkem dvacátého století německým lékařem a sexuologem M. Hirschfeldem. Ve čtyřicátých letech dvacátého století se o odhad homosexuálního zastoupení mezi jedinci v populaci pokusil Američan A. Kinsey. Na základě rozhovoru s několika tisíci muži a ženami určil, že jde asi o 4 %, přičemž ale zkušenost s homosexuálním stykem má o poznání více jedinců. Výzkumný vzorek, ačkoliv je značně rozsáhlý, nelze považovat za reprezentativní. Hlavním důvodem je, že v něm bylo zastoupeno velké procento vězňů a psychiatrických pacientů. I pozdější výzkumy tyto závěry zpochybnily. Dle českých výzkumů sexuálního chování obyvatelstva z let 1993 a 1998 se k homosexuální orientaci hlásí, či si není jisto heterosexuálním zaměřením, 2 % mužů a žen. O jedno procento více respondentů uvádí jednu či vícenásobnou homosexuální zkušenost.¹⁷⁹ Homosexuální chování je také spjato s určitým sociálním prostředím (pobyt ve vězení). Tím se dostáváme ke skutečnosti, že sexuální orientace nemusí bezpodmínečně odpovídat sexuálnímu chování. To potvrzuje E. Polášková, když uvádí, že přibližně čtvrtina lesbických žen a pětina gay mužů vstupujících do stejnopohlavního partnerství má předchozí zkušenost s manželstvím. Z obavy ze sociálního vyčlenění mohou někteří jedinci dát přednost heterosexuálnímu vztahu. I vzhledem k tomuto je opodstatněné se domnívat, že i v dnešní době se ke své odlišné orientaci veřejně mnoho jedinců nehlásí a číselné údaje jsou tedy spíše orientační.¹⁸⁰

¹⁷⁷ VALENTOVÁ, PROCHÁZKA, in BAŠTECKÁ ed., 2009, s. 118

¹⁷⁸ JANOŠOVÁ, 2000, s. 13

¹⁷⁹ WEISS, 2008, s. 6

¹⁸⁰ POLÁŠKOVÁ, in BAŠTECKÁ ed., 2009, s. 204

Na homosexuální orientaci, ostatně stejně jako na heterosexuální, můžeme nahlížet jako na tři prolínající se roviny. V rovině psychologicko-sexuologické jde o *sexuální orientaci*, v rovině sociálně-psychologické se jedná o *sexuální identifikaci* a poslední rovina představuje oblast *behaviorální*. Shoda mezi sexuální orientací, sexuální identitou a sexuálním chováním je zásadní pro kvalitu života v jejím psychologickém smyslu. Její dosažení není pro homosexuální jedince samozřejmostí. I v dnešní době jsou tito jedinci vystaveni určitému společenskému tlaku.¹⁸¹ Velmi častý je rozpor mezi sexuální orientací a identifikací. Právě při vytváření identity se do popředí dostává sociální kontext, který ovlivňuje interpretaci a akceptování vlastních biologických a psychologických rysů a osvojení si mužské nebo ženské role.¹⁸² P. Janošová také upozorňuje (s odvoláním na průzkum Kinseyova institutu), že sexuální chování se v průběhu života značně mění.¹⁸³ V této souvislosti by mělo zaznít, že mnozí odborníci bisexuální orientaci zpochybňují zcela, jiní ji považují za zcela vzácnou.¹⁸⁴

Stejně tak mužská a ženská sexuální orientace je dle odborníků odlišná, jak upozorňují J. Valentová a I. Procházka. Mužská sexuální orientace je více biologicky podmíněna, během ontogeneze stabilnější a spíše dichotomní povahy. Ženská sexuální orientace je flexibilnější a více kulturně ovlivněna.¹⁸⁵

6.1.1 Etiologie homosexuality

O etiologii homosexuální orientace se stále vedou odborné diskuze. Mnohé dřívější teorie již byly překonány, např. teorie svedení.¹⁸⁶ Naprostá většina odborníků v dnešní době zastává názor, že příčiny vzniku homosexuality jsou multifaktoriální. Rozcházejí se však v přesvědčení, kterému faktoru připsat stěžejní význam. Sami homosexuálové preferují vrozenost homosexuality, při níž se eliminuje problém „viny“.¹⁸⁷ Aktuální výzkumy a teorie můžeme rozdělit na **biologické** a **psychosociální**.

Biologické teorie vyzdvihují vliv genetických faktorů či rané působení pohlavních hormonů. Tyto teorie potvrzují především těžko zpochybnitelné studie genetické, anatomické,

¹⁸¹ VALENTOVÁ, PROCHÁZKA, in BAŠTECKÁ ed., 2009, s. 120

¹⁸² VALENTOVÁ, PROCHÁZKA, in BAŠTECKÁ ed., 2009, s. 119

¹⁸³ JANOŠOVÁ, 2000, s. 14

¹⁸⁴ VALENTOVÁ, PROCHÁZKA, in BAŠTECKÁ ed., 2009, s. 119

¹⁸⁵ blíže VALENTOVÁ, PROCHÁZKA, in BAŠTECKÁ ed., 2009, s. 119

¹⁸⁶ HRDLÍČKOVÁ, 2009, s. 30

¹⁸⁷ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 190

psychofyziologické, studie o hormonálním zásobení plodu a imunosensitivitě.¹⁸⁸ Některé výzkumy uvádějí častější výskyt homosexuální orientace u příbuzných mužů gayů z matčiny strany než z otcovy. Toto zjištění podporuje možnost přenosu genetické informace po mateřské linii. V roce 1993 zveřejnil D. Hamer se svými spolupracovníky studii, že u mužů způsobují geny v oblasti Xq28 na chromozomu X orientaci na stejné pohlaví. Vědci se však shodují, že se zřejmě nejedná o jediný gen a současně musí zřejmě působit i jiné biologické vlivy (například stav a působení hormonů na mozek plodu během nitroděložního vývoje). Výsledky neuroanatomických studií například ukazují, že u homosexuálních mužů je hypotalamus (pravděpodobné centrum sexuální orientace, sexuální identity a řízení hypofyzárních hormonů) více podobný hypotalamu ženskému.¹⁸⁹

Psychosociální teorie v souvislosti se vznikem homosexuality podtrhují proces socializace, vliv vrstevníků a rodičovské výchovy. Jednoznačně prokázat vliv nějakého psychologického faktoru je ale mnohem komplikovanější než u faktorů biologických. Tyto činitele vstupují do řady interakcí a mnohdy jsou jen kvantitativní charakteristikou. Riziko zkreslení je také nezanedbatelné (např. retrospektivní údaje).¹⁹⁰ K psychosociálním přístupům můžeme zařadit poměrně novou vývojovou teorii vzniku homosexuální orientace, kterou předložil v roce 1996 americký sociální psycholog D. J. Bem. Jedná se o tzv. EBE teorii (z angl. Exotic becomes erotic theory, česky „*teorie exotické se stává erotickým*“). Ta vysvětluje vznik jakékoliv sexuální orientace dle stejného principu. EBE teorie je vystavena na jiné interpretaci výsledků těch prací, kterými podepírají své důkazy zastánci teorií o vrozenosti homosexuality. EBE teorie podmiňuje vytvoření dospělé sexuální orientace oběma vlivy. Jednak vrozenou dispozicí k rozvoji určitého temperamentu a zároveň dlouhodobým prožíváním totožnosti či odlišnosti od vrstevníků stejného pohlaví.¹⁹¹ Nejde o genetickou podmíněnost, ale pouze o vrozený temperament dítěte, který je řídící pro to, co je pro něj v dětství blízké a co vzdálené (exotické). Temperament také určuje, zda je jedinec v dětství fascinován činnostmi typickými či atypickými pro jeho sociální pohlaví (gender), tedy i lidmi, kteří jsou mu podobní či se od něho liší. Dle autora této teorie je vrozený i mechanismus, který zapříčiní, že to, co se jedinci v dětství zdálo být exotické, je pro něj v dospělosti přitažlivé.¹⁹² Mimo geneticky podmíněného temperamentu je však potřeba také

¹⁸⁸ HRDLÍČKOVÁ, 2009, s. 30

¹⁸⁹ VALENTOVÁ, PROCHÁZKA, in BAŠTECKÁ ed., 2009, s. 122-123

¹⁹⁰ HRDLÍČKOVÁ, 2009, s. 30

¹⁹¹ HRDLÍČKOVÁ, 2009, s. 31

¹⁹² VALENTOVÁ, PROCHÁZKA, in BAŠTECKÁ ed., 2009, s. 122

kultura, která udržuje obě odlišné subkultury (mužskou a ženskou) tak, aby jedinci mohli vnímat (podle svého temperamentu) jednu skupinu za blízkou a druhou za exotickou. Nelze tedy opomíjet vliv prostředí, především rodinu a kulturu.

V diskuzi o tom, zda je homosexualita vrozená či získaná, se obtížně hledá jen jedna odpověď. Výzkum amerických biologů D. Hamera a P. Colanda prokázal, že zatímco sexuální orientace u mužů vykazuje jisté znaky dědičnosti, u žen tomu tak není. Korelace byla nalezena spíše ve vztahu mezi matkou a dcerou. U dcer homosexuálních matek byla zjištěna větší pravděpodobnost výskytu orientace na stejné pohlaví. Dle autorů by to mohlo znamenat, že vztah mezi matkou a dcerou výrazně ovlivňuje sexuální orientaci dcery. Autoři také označují sexuální orientaci žen za mnohem méně vyhraněnou a poddajnější.¹⁹³ Dle P. Janošové se zdá, že vysvětlení etiologie ženské homosexuální orientace bude složitější. V případě, že by doopravdy existoval gen homosexuality, u žen by se musel projevovat jako recesivní. Existuje také možnost, že způsoby hereditu mohou být odlišné v závislosti na pohlaví.¹⁹⁴ Nebo že mužská homosexualita je vedlejším produktem genu, který u žen zapříčiňuje větší reprodukční úspěch.¹⁹⁵

Zajímavé je také zjištění italských odborníků, kteří dospěli k tomu, že stejné geny, které napomáhají homosexuální orientaci u mužů, u žen podporují vyšší plodnost. Předkládána je také tzv. *hypotéza rodinného klanu*. Ta byla ověřena na tichomořském ostrově Samoa, kde žije poměrně četná skupina tzv. fa'faine (ani žena ani muž). Společnost je bezvýhradně toleruje. Považuje je za jakousi další genderovou kategorii. Několikaletý výzkum, který prováděli P. Vasey a D. VanderLaan, prokázal, že fa'faine se vůči svým synovcům a neteřím projevují značně altruisticky. Výzkumníci se tím od otázky etiologie homosexuality přesunuli k otázce jejího přežívání. Pomáhá-li homosexuální muž svým příbuzným, stará se tak vlastně o přežití svých genů. Jde tedy zřejmě o jakousi evoluční adaptaci.¹⁹⁶ Tato hypotéza se nepodařila ve vyspělých zemích prokázat. Důvodem může být individualismus západních zemí a rostoucí vzdálenost (citová i skutečná) mezi členy rodiny ve srovnání s ostrovem Samoa. Svůj podíl může mít i určitá homofobie ve společnosti, která může vést k odmítání pomoci od homosexuálních příbuzných.

Najít jednoznačnou odpověď na příčiny vzniku homosexuality se zatím odborníkům nepodařilo. Většina vědců i lékařů shodně tvrdí, že její vznik je ovlivněn větším množstvím

¹⁹³ HUČÍN, 2004, str. 25

¹⁹⁴ JANOŠOVÁ, 2000, s. 31

¹⁹⁵ VALENTOVÁ, PROCHÁZKA, in BAŠTECKÁ ed., 2009, str. 124

¹⁹⁶ BOBŮRKOVÁ, 2010, s. 44-45

činitelů. Zřejmě největší měrou se uplatňují faktory biologické, především genetické dispozice a průběh prenatalního vývoje. Postnatální vlivům je přisuzován význam především u disponovaných jedinců, přičemž se zdůrazňuje období raného dětství.¹⁹⁷ Dle P. Janošové se připouští vliv nejpozději do tří let věku dítěte.¹⁹⁸

Určité východisko mezi výše zmíněnými dvěma názorovými skupinami poskytuje systémová teorie, kde ani ano ani ne není možné. Zjednodušovat složitý proces interakce mezi systémem a prostředím není žádoucí, ačkoliv by to mohlo vést k snazší cestě k výsledku.¹⁹⁹ V. Chvála diskuzi o vrozenosti či získanosti komentuje: „*Genetický determinismus tvrdí, že za vše mohou geny, a behaviorismus, že za vše může prostředí. Oba extrémy zjednodušují chápání lidské existence na lidem nepodobné modely člověka zbaveného svobody v procesu sebeutváření. Média z tohoto konfliktu těží a nutí autory do jediné odpovědi ANO či NE. Tento bulvární trik nepřiměřeně zjednodušuje složitý proces interakce systém – prostředí.*“²⁰⁰

6.2 Gay a lesbické vztahy

Stejně jako u heterosexuální majority je i u homosexuální minority základním předpokladem harmonického života trvalý a stabilní vztah. E. Polášková uvádí, že navzdory rozdílnosti v genderovém uspořádání fungují gay a lesbické párové vztahy v mnoha ohledech velmi podobně jako partnerství heterosexuální. Mechanismy, které se uplatňují ve fungování partnerského vztahu, se neliší v závislosti na sexuální orientaci.²⁰¹

Zásadním bodem pro budování stabilního a trvalého vztahu osob stejného pohlaví je přijetí vlastní odlišné citové i sexuální orientace. Proces rozpoznání vlastní atypické citové a sexuální náklonnosti a jejího následného osvojení se nazývá *coming out*. Z hlediska trvání i konfliktnosti jde o velmi individuální záležitost. Pro úspěšné završení coming outu je potřeba plné přijetí sebe samého, tedy ne jen pouhé rozpoznání vlastní odlišné citové orientace.²⁰²

Vzhledem k situaci, kdy naprostá většina gayů či leseb vyrůstá s heterosexuálními rodiči, vyvstává problém absence dostupných homosexuálních rolových modelů (identifikačních vzorů), která způsobuje těžkosti s udržením vztahu. Přijetí vlastní sexuální orientace tedy není jedinou těžkostí.

¹⁹⁷ HRDLÍČKOVÁ, 2009, str. 30

¹⁹⁸ JANOŠOVÁ, 2000, s. 30

¹⁹⁹ HRDLÍČKOVÁ, 2009, s. 30

²⁰⁰ HRDLÍČKOVÁ, 2009, s. 30

²⁰¹ POLÁŠKOVÁ, in BAŠTECKÁ ed., 2009, s. 204

²⁰² POLÁŠKOVÁ, in BAŠTECKÁ ed., 2009, str. 205

Kvalitu partnerství osob stejného pohlaví lze určovat obdobně jako u párů různopohlavních: jedná se o *dělení moci a rolí*, *řešení konfliktů*, *stabilitu vztahu* včetně věrnosti a *spokojenost ve vztahu*. V následujícím textu se zaměřím na tyto ukazatele tak, jak jsou analyzovány E. Poláškovou.

- **Moc a rozdělení rolí:** gayové a lesby obecně považují za optimální rovnostářské uspořádání partnerského vztahu. Tradiční stereotypní rozdělení na ženské a mužské role vnímají jako heterosexuální konstrukt. Převládajícím modelem soužití stejnopohlavního páru je tzv. nediferencovaný model, kde je uplatňována spolupráce. I v případech, kdy pár vychovává děti, je tento model upřednostňován. Rovnocenné rozdělení moci a rolí však nemůžeme aplikovat univerzálně. E. Poláškové upozorňuje, že významnými faktory, působícími na rozvržení moci, jsou úroveň vzdělání a finanční příjem.
- **Řešení konfliktů:** V kvantitě, obsahu ani četnosti možných zdrojů konfliktů nenacházíme výraznější rozdíly. Srovnávací výzkumy však opakovaně přicházejí se zjištěním, že stejnopohlavní páry projevují větší ochotu i schopnost o problému otevřeně hovořit a hledat schůdné řešení.
- **Stabilita vztahu:** Na rozdíl od manželství chybí společenský či institucionální tlak na zachování společného soužití. Můžeme tedy hovořit o vyšším riziku rozpadu takového vztahu, podobně jako u nesezdaných párů různopohlavních. Příslušníci gay či lesbické minority jsou zcela jistě schopni budovat dlouhodobé vztahy, ačkoliv ze srovnání se sezdanými páry vycházejí jako méně trvalé. Dostupné údaje pro českou gay a lesbickou minoritu z roku 1995 referují, že více než polovina respondentů ve věku 25–29 let žila v trvalém vztahu. Ve vyšším věku byl počet respondentů se stálým partnerem nižší, současně však vzrostla délka trvání jejich vztahu.
- **Věrnost:** Bez ohledu na sexuální orientaci jsou to ženy, kdo více preferují věrnost, mimopartnerské vztahy vnímají jako ohrožující. Naopak u gay partnerů je častější praktikování otevřených vztahů, mnohdy po vzájemné

dohodě. Vnímání spokojenosti v primárním partnerském vztahu není takovým chováním ohroženo.

- **Partnerská spokojenost:** nepodléhá odlišným kritériím ve srovnání s vnímáním spokojenosti ve vztahu heterosexuálních párů. Důležitým indikátorem je vnímání rovnosti ve vztahu a pozitivní přístup k řešení problémů.²⁰³

Co se týká možnosti pro seznámení partnerů, jsou v jisté výhodě homosexuální jedinci, kteří žijí ve větších městech. V nich zpravidla funguje gay či lesbická komunita, která organizuje různorodé aktivity (blíže viz podkapitola 6.5 *Podpora homoparentálních rodin*). Mezi velmi časté způsoby navázání vztahu stejnopohlavních jedinců patří virtuální prostor, především pak internetové servery, které nabízejí seznámení. Lze předpokládat, že alternativy seznámení homosexuálních jedinců jsou totožné s heterosexuálními jedinci (např. kulturní akce, přes přátele, inzeráty v tisku ad.).

Stávající situace v západní společnosti je více otevřená vztahu dvou žen. I proto, že jsou méně nápadné. Společnost spíše toleruje běžný fyzický kontakt dvou žen než dvou mužů. I společné bydlení dvou žen je akceptováno snadněji.²⁰⁴ Rovněž výchova dítěte dvěma ženami je pro mnohé jedince přijatelnější, nežli výchova dítěte dvěma muži.

I. Sobotková hovoří o odlišné dynamice vztahů u homosexuálních žen a u homosexuálních mužů. Jako příklad uvádí první fázi vztahu, pro niž je u partnerek charakteristická ambivalence při definování vztahu, zatímco u partnerů se jedná o intenzivní vzplanutí. Autorka také upozorňuje na zásadní vliv epidemie AIDS na životní styl homosexuálů. Důsledkem je snížení počtu náhodných sexuálních kontaktů, odpovědnější chování a tendence udržovat dlouhodobější vztahy.²⁰⁵

V této souvislosti je zajímavé zmínit, že cestovní kancelář ESO travel v březnu 2010 vydala katalog, který je přímo zaměřen přímo na gay a lesbickou minoritu, tzv. nabídka Pink Go. Mluvčí Asociace českých cestovních kanceláří a agentur Tomia Okamura uvedl, že se v celé Evropě jedná teprve o třetí podobně zaměřený projekt. Kromě České republiky ho zatím nabízejí cestovní kanceláře zaměřené na německy mluvící země, které s tímto nápadem

²⁰³ POLÁŠKOVÁ, in BAŠTECKÁ ed., 2009, str. 205-206

²⁰⁴ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 192

²⁰⁵ blíže SOBOTKOVÁ, 2007, s. 190-191

přišly, a pak Velká Británie. T. Okamura také uvedl, že jde o dobrý marketingový tah i s ohledem na to, že tato klientela nebyla doposud zacílena. Dle jeho mínění jsou homosexuálové ochotni investovat do dovolené více finančních prostředků, kterými disponují. Jednak proto, že jsou mnohdy dobře situovaní, a také proto, že jim zpravidla odpadají náklady, které jsou spojeny s výchovou dětí.²⁰⁶ Na tuto situaci zareagovalo například město Kolín nad Rýnem, které v roce 2008 zavedlo speciální turistickou kartu (tzv. Pink Welcome card). Tím se toto město stalo prvním městem v Německu, které se otevřeně oficiálně zaměřilo na homosexuální turisty. Karta je doplňkem standardní Köln WelcomeCard, která zahrnuje využití městské dopravy zdarma, zlevněné vstupné do vybraných galerií, muzeí apod. Karta Pink Welcome card pak navíc obsahuje slevy do homosexuálních barů, klubů, saun a obchodů. Turistika zaměřená na homosexuální turisty se rozvíjí i v jiných zemích světa. V hlavním městě Španělska byl v roce 2003 postaven první luxusní hotel na světě, který je určen homosexuální klientele.²⁰⁷

6.3 Homoparentální rodičovství

Situaci týkající se rodin lesbických matek a rodin gay otců jsem nastínila již v podkapitole 4.3 *Registrované partnerství*. Zde jsem uvedla, že v naší zemi je dle současné právní úpravy vyloučeno osvojení dítěte registrovaným partnerem, resp. partnery. Stejně tak možnost umělého oplodnění není de jure možno poskytnout lesbickému páru ani ženě bez partnera. Alternativa využití náhradní matky (tzv. surogátní mateřství) není v České republice právně umožněna vůbec. V zahraničí existují státy (např. Nizozemí, Vermont), kde registrované partnerství není vůči manželství nijak diskriminováno i co se rodičovských práv týče.²⁰⁸ Ve Velké Británii již existuje anonymní spermobanka určená pro lesbické páry. Oproti tomu služba, která by mužům (a nejen gayům) zajišťovala možnost adopce právě narozených dětí, nikde na světě není. Významnou úlohu zřejmě sehrávají i genderové stereotypy.²⁰⁹ Je možné předpokládat, že některé české lesbické páry využívají možností, které jsou v zahraničí legální.

Většina dětí, které jsou vychovávány osobami stejného pohlaví, pochází z předešlého heterosexuálního svazku svých rodičů, méně často se jedná o děti, které se narodí osamocené

²⁰⁶<http://www.financninoviny.cz/zajimavosti/zpravy/ck-eso-chce-novym-katalogem-oslovit-nejmene-1000-homosexuálu/449430> [cit. 2010-04-21]

²⁰⁷ <http://cestovani.ihned.cz/c1-26776310-kolin-nad-rynem-vsadil-na-homosexualni-turisty> [cit. 2010-04-21]

²⁰⁸ NEDBÁLKOVÁ, in TESAŘOVÁ, LIŠKOVÁ ed., 2002, s. 96

²⁰⁹ SOKOLOVÁ, 2004, s. 91

matce. Jedná se o tzv. **nepůvodní homoparentální rodiny** (synonymum *smíšené lesbické rodiny, nevlastní rodiny*). O tzv. **původních homoparentálních rodinách** (synonymum *plánované lesbické rodiny*) hovoříme v případech, kdy se již dítě přímo narodí dvěma stejnopohlavním jedincům, zpravidla ženám. Z podstaty věci vyplývá, že jde většinou o plánovaný a často důkladně rozmyšlený akt. Existují však rodiny, které lze zařadit do obou skupin. Jde o případy, kdy jeden z páru či oba partneři mají dítě (děti) z předchozího heterosexuálního vztahu, ale rozhodnou se pro ještě další, společné dítě.

Téma homoparentálního rodičovství není v České republice dostatečně zpracované, ačkoliv v naší republice bezpochyby existují homoparentální rodiny. Oficiální statistiky však nejsou v současné době k dispozici. Již výše jsem uvedla, že se jedná zřejmě o stovky takových rodin. I zahraniční výzkumy, zabývající se touto problematikou, poskytují pouze omezená data.

V následujícím textu budu používat pojem homoparentální rodina, ačkoliv jsem si vědoma, že mezi gay a lesbickými rodinami mohou být jisté odlišnosti. Počet lesbických rodin s největší mírou pravděpodobně převažuje nad počtem gay rodin, a proto i studií, zabývajících se lesbickým rodičovstvím, je více (např. K. Nedbálková, E. Polášková). Z tohoto důvodu se budu v následujícím textu zaměřovat především na lesbické rodiny. Za průlomovou knihu, která se zabývá lesbickými rodinami, lze v rámci České republiky označit publikaci, která vyšla na konci roku 2009: *Plánovaná lesbická rodina: klíčové aspekty přechodu k rodičovství* od E. Poláškové.²¹⁰

Situace týkající se gay otcovství je v našich podmínkách prakticky přehlížena. I. Sobotková konstatuje, že homosexuální otcové jsou odmítáni nejen heterosexuální společností, ale i homosexuální minoritou.²¹¹ Za zcela zásadní šetření můžeme považovat práci V. Sokolové. Jedná se o empirický výzkum, který probíhal v letech 2006–2007. Třicet hloubkových polostrukturovaných rozhovorů s gayi je zaměřeno na gay otcovství. Jedná se o první výzkum svého druhu v České republice. Jeho zásadním závěrem je, že většina dotázaných (24 z 30) vyjádřila touhu po dítěti a po možnosti jej vychovávat. Vzhledem k průměrnému věku respondentů, který byl 27,5 let, je tato skutečnost pozoruhodná. Především proto, že popírá stereotyp, který je často předkládán, že gayové po dětech netouží. V. Sokolová hodnotí představy gayů o tom, jak otcovství dosáhnout, jako velmi nesmělé,

²¹⁰ Publikace vznikla v rámci řešení výzkumného záměru MŠMT 0021622406 Psychologické a sociální charakteristiky dětí, mládeže a rodiny: vývoj osobnosti v době proměn moderní společnosti.

²¹¹ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 197

disciplinované a spíše teoretického rázu. Doslova uvádí: „Navzdory svým vlastním touhám, většina z nich souhlasila s postupnými kroky integračního procesu a měla tendenci ustupovat zjevným diskriminačním, až homofobním, tlakům většinového společenského smýšlení o gay otcovství potlačením vlastních představ, nároků a práv.“²¹² Z takového závěru můžeme vyvodit, že je na čase začít se touto problematikou hlouběji a seriózněji zabývat.

Pojmenování partnerky biologické matky se u jednotlivých autorů různí. A. Sedláčková preferuje označení **nevlastní matka** pro partnerku ženy, která má děti z předchozího heterosexuálního vztahu, a **sociální matka** pro ženu, která si pořídila dítě do vztahu plánovaně, ale není biologickou matkou dítěte.²¹³ Oslovování nevlastní matky dítětem záleží na preferenci rodičů. Osobně se domnívám, že není vhodné oslovovat obě ženy jako matky. Ani oslovení teta mi nepřichází adekvátní. Určitý kompromis nalézám v oslovování křestním jménem partnerky matky. Ačkoliv se tento problém může jevit na pozadí celé problematiky jako banální, nelze jej bagatelizovat.

Biologické matce, jejíž dítě pochází z předchozího vztahu, může být dítě svěřeno do péče. V zákoně o registrovaném partnerství je v § 13 doslova uvedeno: „Existence partnerství není překážkou výkonu rodičovské zodpovědnosti partnera vůči jeho dítěti ani překážkou svěřením jeho dítěte do jeho výchovy. Partner, který je rodičem, je povinen zajistit vývoj dítěte a důsledně chránit jeho zájmy při použití přiměřených výchovných prostředků, tak aby nebyla dotčena důstojnost dítěte a ohroženo jeho zdraví a tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj.“ Pokud biologická matka dítěte se svou partnerkou uzavřou registrované partnerství, má partnerka povinnost podílet se na výchově dítěte, avšak z právního hlediska není jeho rodičem a tudíž jí nenáleží rodičovská zodpovědnost. Současná právní úprava neumožňuje ani adopci dítěte partnera. V nejrůznějších životních situacích, které mohou nastat, může být právě absence rodičovské zodpovědnosti zdrojem zbytečných nepříjemností. Nejde tedy jen o zájem druhého partnera, ale také, a to především, o zájem a ochranu dítěte.

Již v podkapitole 4.2 *Nesezdané soužití* jsem vyjádřila jisté nepochopení v souvislosti se zákonem č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách a souvisejících činnostech a o změně některých souvisejících zákonů. Zákon umožňuje asistovanou reprodukci pouze heterosexuálním párům. Vzhledem k tomu, že nemusejí být manželé, je ochrana tradiční rodiny, potažmo zájmu dítěte, sama osobě v tomto směru značně nefunkční. V reálných možnostech klinik zcela jistě není pátrat po tom, jak stabilní a trvalý je

²¹² SOKOLOVÁ, 2009, s. 141

²¹³ SEDLÁČKOVÁ, 2009, s. 116

vztah páru. Paradoxní také je, že muž, který na klinice vyjádří svůj souhlas s umělým oplodněním, nemusí být ženou uveden po porodu jako otec dítěte. Můžeme si tedy položit otázku, kolik případů asistované reprodukce slouží potřebě lesbických žen a muž v něm vystupuje pouze formálně. Na druhou stranu musím zmínit, že asistovaná reprodukce je především léčbou neplodnosti, která obnáší jistá úskalí (například hormonální léčba ad.). Je tedy možné se domnívat, že část lesbických žen se před podstoupením umělého oplodnění pokouší otěhotnět přirozeným způsobem. Výběr budoucího „otce“ může být učiněn z řad přátel (mj. i gay mužů), kteří jsou o situaci informováni, stejně jako vyhledáním náhodné známosti pouze za účelem početí dítěte. V obou případech, ale především v tom druhém, existují nezanedbatelná reálná zdravotní rizika. Zmínit musím i určitá sociálně společenská úskalí (např. pokud si biologický otec celou situaci rozmyslí a bude trvat na tom, že se chce výrazně podílet na výchově dítěte, či naopak, pokud se například biologická matka ocitne v tíživé ekonomické situaci a bude po otci vymáhat pomoc a spoluúčast na řešení problému).

Na internetu fungují lesbické a gay rodičovské seznamky. Můžeme najít inzeráty, kdy lesbický pár hledá muže, který by byl (třeba i za určitou úplatu) účasten umělého oplodnění či byl pouze dárce spermatu. Výjimkou nejsou ani inzeráty, kde se muž z tzv. čistého altruismu nabízí jako dárce svých spermií. I v tomto případě ženy čelí nejistotě ohledně zdravotního stavu budoucího otce, přestože se v inzerátu prezentuje jako naprosto zdravý. I pokud by jím uvedená informace o zdravotním stavu byla pravdivá, existuje celé spektrum dědičných chorob, které se manifestují ob generaci, může dojít ke znásobení rizika určitých onemocnění ad.

Není bez zajímavosti, že ne všechny inzeráty chtějí otce dítěte z budoucí rodiny vyčlenit. Jako důkaz může posloužit např. inzerát: *„Ahoj, s partnerkou hledáme tatínka, který by s námi zažíval radosti i strasti rodičovství. Myslíme, že dítě má mít jak ženský/mateřský tak i mužský/otcovský vzor. Rády bychom, aby se na výchově podílel i tatínek. Těším se na Vaše odpovědi. Eva“*²¹⁴ Stojíme zde před další alternativou partnerského soužití?

Nelze předpokládat, že všechny lesbické ženy přivádějí dítě do partnerského svazku, avšak tím bychom se ocitli na poli neúplných rodin (viz kapitola 5 *Dítě v neúplné rodině*), z nichž zřejmě některé jsou tvořené homosexuálním rodičem.

Z výše zmiňovaného vyplývá, že homoparentální rodiny jsou častěji tvořeny dvěma ženami. Tato skutečnost nesouvisí pouze s tím, že děti jsou po rozvodu častěji svěřovány do

²¹⁴http://www.drbna.cz/index.php?item=rodicovska_seznamka&kat=hledame_tatinka&cid_inzerat=136
[cit. 2010-04-23]

péče matky, ale také tím, že faktická cesta k rodičovství je pro dvě ženy o mnoho dostupnější než pro dva muže. Muži na rozdíl od žen nedisponují přirozenými možnostmi, jak přivést dítě na svět. V úvahu připadá z legálních cest snad jen možnost svěření dítěte, které pochází z dřívějšího heterosexuálního svazku, do vlastní péče. V. Sokolová však upozorňuje, že nejsou výjimkou případy, kdy dochází k dohodě mezi homosexuálními muži a lesbickým párem na alternativní formě reprodukce i výchově dětí.²¹⁵

Do historie jako první muž, který porodil dítě, vstoupil americký transsexuál T. Beatie (původním jménem T. Langondino). Ten přivedl na svět dítě v červnu 2008. Dítě vychovává spolu se svou partnerkou. V únoru 2010 proběhla médii zpráva, že čekají již třetího potomka.²¹⁶ T. Beatie podstoupil operaci, při níž mu bylo odstraněno poprsí, a byla zahájena hormonální léčba testosteronem. Vzhledem k tomu, že si ponechal ženské reprodukční orgány, zůstal nadále schopný fyziologicky otěhotnět. Přes tuto skutečnost byl zákonem v roce 1988 uznán jako muž. Díky obrovským možnostem dnešní medicíny může být podoba mateřství i takováto. I. Sobotková uvádí, že jsou známy případy homosexuálně orientovaných párů, kdy jeden z dvojice podstoupil operační změnu pohlaví, aby se staly "normální" rodinou a mohly získat děti do adopce nebo pěstounské péče.²¹⁷

Za obdobně průlomovou událost můžeme považovat, že ve Velké Británii má měsíční Lily-May Woodsová v rodném listě uvedeny dvě matky. Partnerka biologické matky je v rodném listě uvedena jako „rodič“. Otec dítěte tak sehrál roli pouze anonymního dárce spermatu. Zákon, který je ve Velké Británii platný již od roku 2009, tak usnadňuje celý proces tím, že se obejde bez nutnosti adopce.²¹⁸

6.4 Výchova dítěte v homoparentální rodině

Výchova dítěte v homoparentální rodině není dostatečně odborníky reflektována. V zahraničí je problematika homoparentálních (převážně lesbických) rodin sledována odborníky teprve od druhé poloviny sedmdesátých let dvacátého století. Impulzem k zahájení těchto výzkumů byly obavy o nenarušený vývoj dětí, které jsou vychovávány jedním či dvěma homosexuálními jedinci. E. Polášková konstatuje, že tyto obavy se dle doposud

²¹⁵ SOKOLOVÁ, 2004, s. 91

²¹⁶ http://revue.idnes.cz/transsexual-thomas-beatie-je-potreti-tehotny-foe-/zajimavosti.asp?c=A100212_145019_zajimavosti_nh [cit. 2010-04-24]

²¹⁷ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 197

²¹⁸ <http://doma.nova.cz/clanek/rodina/prulom-holcicka-ma-v-rodnem-liste-dve-mamy-a-zadneho-otce.html> [cit. 2010-05-30]

publikovaných výzkumů nepotvrdily.²¹⁹ S tímto tvrzením se ztotožňuje i I. Sobotková.²²⁰ E. Vaníčková na zasedání Rady vlády České republiky pro lidská práva ze dne 26. února 2010 uvedla, že „Výbor pro práva dítěte se touto otázkou zabýval zhruba pět let, existuje řada velmi významných dlouhodobých studií, které sahají už do druhé generace, zachycují děti vyrostlé v takovýchto rodinách, které jsou již v roli prarodičů. Tato díla jsou z dílny Americké pediatrické společnosti, jsou k dohledání na stránkách americké pediatrie. Tyto studie dokazují, že výchova v gay a lesbických párech neovlivňuje sexuální orientaci dětí a nenarušila vývoj dítěte. Od toho jsou soudy a orgány sociálně právní ochrany dětí, které posuzují individuální případy, hledají nejvhodnější rodiče pro konkrétní dítě.“²²¹ V jistém rozporu s tímto je tedy poznatek, který jsem uvedla v oddílu 6.1.1 *Etiologie homosexuality*. Někteří odborníci uvádějí, že existuje reálná možnost, že vztah mezi matkou a dcerou výrazně ovlivňuje sexuální orientaci dcery. Důvodem může být sama podstata sexuální orientace žen, která je ve srovnání s mužskou mnohem méně vyhraněná a poddajnější.²²² Stejně jako to, že socializace žen probíhá prostřednictvím vztahů k druhým. Zásadní je také skutečnost, že toto podezření se nepotvrdilo a není podložena jasnými důkazy či šetřeními. Zcela neotřelý a radikální pohled má na tuto situaci V. Sokolová: „Obava, že z dítěte vyrůstajícího v gay či lesbické rodině se také stane homosexuál, má tak velmi jednoduchou, ale zároveň hlubokou odpověď: no a? Jsem přesvědčená, že už jen svou existencí je homosexuální rodina velkým přínosem pro rozvoj tolerantní společnosti. Děti vyrůstající v rodinách, ať homosexuálních nebo heterosexuálních rodičů, kde si rodiče jsou společenských genderových stereotypů vědomi a vědomě proti nim svým vztahem a svou výchovou bojují, získají daleko lepší výbavu pro vlastní rozvoj tolerance, respektu a společenské citlivosti, než děti z rodin, kde k této reflexi ze strany rodičů, příbuzenstva a přátel nedochází. V tomto procesu má homosexuální rodina ten náskok, že již svou rodinnou skladbou a priori bourá zakořeněné stereotypy o ženství a mužství a mateřské a otcovské roli, a to nejen uvnitř sebe sama, ale i ve svém okolí.“²²³

Navzdory převážně optimistickým závěrů šetření, týkajících se homoparentálních rodin, je třeba zmínit, že vzhledem k citlivosti zkoumaného problému nejde zpravidla o vzorek reprezentativní. Respondenty jsou ty rodiny, které se dobrovolně rozhodnou vystoupit

²¹⁹ POLÁŠKOVÁ, in BAŠTECKÁ ed., 2009, s. 208

²²⁰ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 191

²²¹ <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/cinnost-rady/zasedani-rady/zapis-2010-02-26.pdf> [cit. 2010-05-04]

²²² HUČÍN, 2004, str. 25

²²³ SOKOLOVÁ, 2004, s. 94

z určité anonymity. Jejich získávání je často metodou snowball, což sebou přináší také jistá rizika. Naopak negativně mohou být závěry studií zkresleny tím, že děti vychovávané homosexuálním jedincem, resp. jedinci, jsou často zatíženy například předchozím rozvodem biologických rodičů, což situaci dítěte bezesporu ovlivní. Nejde tedy jen o nedostatečný počet výzkumů (zvláště longitudinálních), ale také o výše zmíněné aspekty. Jako u každého výzkumu záleží na tom, kdo je jeho zadavatelem, kdo za ním vlastně stojí. Velmi negativní postoj k homoparentálním rodinám vyjadřuje např. Centrum pro rodinu při Arcibiskupství pražském.²²⁴ Proti adopci homosexuály vystoupil i František Schneiberg, bývalý předseda České pediatrické společnosti.²²⁵ Z jistého pohledu je možné souhlasit s názorem, který vyslovil J. Šturma v pořadu Máte slovo, který vysílala Česká televize dne 18. března 2010: „*Jsou-li argumenty pro a proti, neměli bychom s dětmi experimentovat.*“ Toto tvrzení se vztahuje k možnosti adopce homosexuálními páry. V následujícím textu se otázkou adopce homosexuály nebudu zabývat. První generace dětí, vychovávaných v přiznaném homosexuálním svazku, dosahuje v současné době dospělosti. Jde o jedince narozené v západních zemích v osmdesátých letech dvacátého století. Očekává se tedy, že teprve jejich svědectví a výpovědi přinesou nové a zásadní poznatky o důsledcích výchovy dětí v těchto rodinách, o tom, jak samy děti vnímají svůj původ a sexuální identitu svých rodičů.²²⁶ Přesto, vzhledem k reálné existenci těchto rodin, které jsou, bez ohledu na nemožnost adopce, součástí naší společnosti, cítím potřebu se tímto tématem blíže zabývat.

I v případě homoparentálního rodičovství nemohu než opětovně konstatovat, že jako zásadní se jeví uplatňování principu pravdy ve výchově, tak jak jsem ho již zmínila v kapitole 3 *Výchova dítěte v rodině* a kapitole 5 *Dítě v neúplné rodině*. I zde je na místě velmi citlivý přístup. Je skutečností, že děti mnohdy dovedou lépe a snadněji pochopit to, s čím někteří dospělí mají problémy. Vhodné je upozornit dítě i na to, že takováto rodina není zcela obvyklá.

Jako neopomenutelné shledávám informování veškerých pedagogů (učitelky mateřské školy, učitelský sbor na základní škole, vedoucí kroužků ad.) o rodině dítěte. Tím lze zabránit mnohým zbytečně stresujícím situacím (např. kresba obrázku rodiny). V rehabilitaci, resp. určitému odstranění homofobních postojů, vidím značný potenciál právě ve školství. Škola by se v současné době neměla omezovat na tradiční model rodiny. Alternativní rodinné

²²⁴ <http://cpr.apha.cz/homosexuální-rodičovství-je-cas-na-zmenu/> [cit. 2010-04-26]

²²⁵ <http://www.obcinst.cz/cs/Jsou-adopce-homosexuálními-pary-v-zajmu-deti-c1066/> [cit. 2010-04-26]

²²⁶ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 191-196

uspořádání, kterým homoparentální rodina bezesporu je, by mělo být bráno jako fakt. Pedagogové by se měli vyvarovat opakováním stereotypních informací o tradiční rodině (nejen) v případech, kdy mají žáky z takových rodin ve třídě. Neustálá konfrontace s takovými sděleními by mohla vést k tomu, že by dítě svou rodinu začalo vnímat jako zvláštní a méněcennou. Členové těchto rodin jsou stejně hodnotnými osobami jako všichni jedinci ostatních rodin. Jako stěžejní se jeví edukace žáků, kdy by v osnovách mělo být zahrnuto alternativní uspořádání rodiny. Dítě vyrůstající například v homoparentální rodině by mělo mít příležitost legitimizovat svoji vlastní rodinu a vztahy v ní. Tím se potvrzuje i právo tohoto dítěte na existenci v této společnosti a zároveň eliminuje možnost posměchu od ostatních dětí. Například ve Švédsku je dětem na základních školách předkládáno, že existují tři druhy lásky: mezi mužem a ženou, mezi ženou a ženou a mezi mužem a mužem.²²⁷ Nesmíme však opomenout také postoj celé vlastní rodiny a to, jak se na veřejnosti prezentuje. I toto děti ovlivňuje.²²⁸

V roce 2008 byl uskutečněn kvalitativní výzkum, který se zabýval dětmi z českých lesbických rodin. Výzkumný vzorek tvořilo 10 dětí ve věku 4 až 15 let. Jednalo se o děti z předchozích heterosexuálních vztahů, ale i děti plánovaně přivedené do lesbického vztahu. Hlavní výzkumnou metodou byl polostrukturovaný rozhovor s dítětem a jeho matkami. Dále bylo použito projektivních technik. A. Sedláčková předkládá seznam klíčových témat, z nichž nejzajímavější fakta uvádím níže.

- Všechny děti z plánovaných rodin berou svou rodinnou strukturu jako samozřejmost. Mladší děti mluví se o své situaci otevřeně, bez zábran. Starší děti jsou si vědomi heteronormativních postojů společnosti, ale pokud se jich někdo na tuto otázku zeptá, mluví o své rodině bez zábran.
- U dětí ze smíšených rodin je situace velmi individuální. Přátelům se svěří, jiným lidem odpovídají až na předchozí dotaz.
- Kromě jednoho dítěte mají všechny ostatní alespoň jednoho kamaráda, který ví o uspořádání rodiny, vnímá ji pozitivně a mohou spolu o všem mluvit.

²²⁷ LABUSOVÁ, JEDELSKÁ, 2010, s. 40

²²⁸ SEDLÁČKOVÁ, 2009, s. 121

- Děti nezmínily žádnou negativní osobní zkušenost či odmítavou reakci ze strany vrstevníků či okolí. Spolužáci alternativní rodinné uspořádání obvykle výrazně nekomentovali. Negativní reakce se vyskytovaly především ze strany prarodičů.
- Vztahy dětí z lesbických rodin s otcem je možné označit jako komplikované. Ty, které přišly na svět pomocí asistované reprodukce, vnímají absenci svých biologických kořenů. Rozhod biologických rodičů výrazně ovlivnil vztah otce a dítěte. Pokud se s ním stýkají, je pro ně vzorem a velmi ho milují.
- Problémy dětí s novými partnerkami svých matek obvykle pramení z rozvodu a ze situace, že žijí v nevlastní rodině. V adolescentním věku jsou vztahy složitější. Mladší děti uvádějí kladný vztah ke své nevlastní matce.
- S výjimkou jedné třídní učitelky jsou všechny ostatní informovány o netradiční rodině svého žáka a jejich reakce je pozitivní.
- Všechny děti předpokládají, že v budoucnu budou mít vztah s osobou opačného pohlaví. Jen jedna dívka (10 let) uvažuje o obou možnostech. Zajímavé je, že čtyři děti, všechny ze smíšených rodin, homosexuální vztah radikálně odmítají.
- Matky nemají žádné přání ohledně sexuální orientace svého dítěte. Případnou homosexualitu by akceptovaly. Postoj biologických otců neznáme, ale můžeme usuzovat, že by v mnoha případech tak tolerantní nebyl.
- Všechny děti bez rozdílu označují za normu heterosexuální rodinu. Část dětí považuje homoparentální rodinu za plnohodnotnou alternativu, druhá část ji označuje za odchylku od normálu.²²⁹

²²⁹ SEDLÁČKOVÁ, 2009, s. 119-120

6.4.1 Argumenty týkající se homoparentálního rodičovství

V následujících odstavcích se budu zabývat argumenty, které proti sobě často stojí v debatě, zda může mít homoparentalita nepříznivý dopad na dítě. Hned v úvodu bych měla zopakovat, že většina výzkumů, které jsou v této souvislosti k dispozici, se soustředí na děti lesbických matek.²³⁰

Dle K. Nedbálkové jsou některé argumenty, kritizující výchovu dětí homosexuálními páry, velmi snadno vyvratitelné. S takovými argumenty přicházejí lidé „s tradičním konzervativním předporozuměním světa a jeho uspořádání“.²³¹ Příkladem toho může být diskuze, zda jsou homosexuálové vůbec duševně zdraví, či zda jim zázemí rodiny neumožní jen beztestné zneužívání jimi vychovávaných dětí. Je zřejmé, že takové názory jsou spíše zřetelným odrazem vypovídajícím o homofobních postojích jednotlivců než čímkoli jiným. Podobně nekompetentní je dle odborníků názor, že homosexualitě se lze naučit a děti vychovávané v takovém svazku jsou tak v tomto směru ohroženy.

Často je také řešena otázka, zda stejnopohlavní pár bude moci dítěti poskytnout přiměřené vzory mužských a ženských rolí. Ty jsou stále zatíženy některými tradičními požadavky. Dichotomní rozdělení bývá mnohdy považováno za jediné zdravé rozdělení rolí v rodině. Obavy, zda narušení tohoto rozdělení neohrozí zdravý vývoj sexuální orientace dětí, genderové identity a vnímání genderových rolí, zavdaly podnět k následným výzkumům. Jejich výsledky však neprokázaly žádné významné odlišnosti mezi dětmi heterosexuálních a homosexuálních rodičů. Jednalo se například o sebeprojektivní testy (M. Kirkpatrick, 1981) či o test konvenčních preferencí, kde děti volily například oblíbený televizního program, hračku, preferované oblečení či uváděly představy o rozdělení rolí v domácnosti (R. Green, 1978).

Některé výzkumy (J. Stacey, 2001) hovoří dokonce ve prospěch dětí vychovávaných dvěma ženami. Tyto děti se ve srovnání s referenční skupinou projevovaly více empaticky, méně konfliktně a byly zdatnější v komunikaci. Dívky jevily větší zájem o genderové netradiční povolání. Chlapci vykazovali nižší tendence k agresivním hrám. Děti lesbických matek trávily ve srovnání s potomky heterosexuálních párů více času i se více přátelily s dětmi stejného i opačného pohlaví.²³² Výchova lesbickými matkami tedy může uvolňovat některá tradiční pojetí genderového chování. Stejný výzkum ale upozorňuje, že děti lesbických matek v průběhu dospívání více přemýšlely o své sexuální orientaci, nepovažovaly

²³⁰ NEDBÁLKOVÁ, in TESAŘOVÁ, LIŠKOVÁ ed., 2002, s. 99

²³¹ NEDBÁLKOVÁ, in TESAŘOVÁ, LIŠKOVÁ ed., 2002, s. 97

²³² NEDBÁLKOVÁ, in TESAŘOVÁ, LIŠKOVÁ ed., 2002, s. 98-100

za samozřejmé, že by jejich orientace musela být přirozeně heterosexuální. Přesto však většina těchto dětí později zakotvila v heterosexuálním svazku.²³³

Za současných podmínek, kdy většina společnosti bez větších obtíží akceptuje přítomnost neúplných rodin, jejichž počet se stále zvyšuje, je trvání na tradičním modelu přítomnosti obou vzorů lehkou napadnutelnou. Podobně můžeme uvažovat i o úplných rodinách, kde je však jeden (nebo i oba) z těchto vzorů vážně narušen. V. Sokolová navíc dodává, že sám argument, že mateřská a otcovská role jsou nezpochybnitelně spjaté s biologickým pohlavím, je značně zjednodušující: „*Vychází totiž z pohledu, že všichni biologičtí muži a všechny biologické ženy mají ty samé vlastnosti a chování, z nichž plynou dané a neměnné ženské (mateřské) a mužské (otcovské) role. Lidské vlastnosti jsou ale souborem charakteristik, které jedinec dědí, získává prostřednictvím socializace a identifikuje se s nimi nezávisle na svém pohlaví. Neexistují žádné ženské vlastnosti a charakteristiky, které by měly všechny ženy bez rozdílu a neměl je žádný muž, a naopak.*“²³⁴

Na druhou stranu mnozí odborníci uvádějí značné rozdíly mezi muži a ženami. Pro ilustraci můžeme použít výzkumy C. Gilliganové o odlišnostech morálního uvažování mužů a žen. Autorka napadla skutečnost, že muži v Kohlbergově testu dosahují vyšších stadií morálního vývoje než ženy. Autorka uvádí, že oceňované (a očekávané) vlastnosti u žen jako jsou například takt, soucítění s druhými a něha jsou překážkou v přechodu do vyššího stadia morálního usuzování. Jako protiklad Kohlbergovy mužské *morálky spravedlnosti* formulovala rovnocenný model ženské *morálky péče*. P. Vacek popisuje rozdíly mezi těmito dvěma morálkami následovně: „*Morálka péče představuje já spojené s ostatními, morálka spravedlnosti já pocíťované jako autonomní a nezávislé spojené s principy a zásadami.*“²³⁵ Mezi mužskou a ženskou morálkou tedy zřejmě existují jisté odlišnosti. Dle C. Gilliganové ženy ve svých morálních úvahách zohledňují především konkrétní struktury vzájemných vztahů, jejich morální uvažování je flexibilnější, zatímco muži se v morálních úvahách orientují více rigidně, čistě principiálně dle práv a povinností. Proto ženy skórují častěji na nižších úrovních Kohlbergova testu než muži. C. Gilliganová však zastává názor, že *morálka péče* má stejnou hodnotu jako *morálka spravedlnosti*.²³⁶

Na základě analýzy výzkumů zabývajících s tímto tématem se dá dle K. Nedbálkové říci, že rodiny stejnopohlavních párů nežijí v sociální izolaci. Naprostá většina homosexuálů

²³³ NEDBÁLKOVÁ, in TESAŘOVÁ, LIŠKOVÁ ed., 2002, s. 100

²³⁴ SOKOLOVÁ, 2004, s. 88

²³⁵ VACEK, 2008, s. 54

²³⁶ VACEK, 2008, s. 54

pochází z heterosexuální rodiny a spektrum jejich přátel zahrnuje muže i ženy. Prokázalo se také, že lesbické matky svým dětem umožňují častější kontakt s biologickým otcem než ženy heterosexuální. Častěji také zmiňovaly větší starost o to, aby jejich dcery měly příležitost interakce s dospělými muži. Sociální sítě zahrnují muže i ženy, čímž může být zajištěn dostatek přiměřených rolových identifikačních vzorců.²³⁷ Faktem hovořícím ve prospěch homoparentálních rodin také je, že dynamika a vztahy v rodině jsou více než pouhá struktura rodiny.

Homoparentální rodiny také čelí výtkám, že dítě v této rodině je nutně traumatizováno. Otázka, zda naopak homosexuální dítě v heterosexuální rodině traumatizováno není, zůstává dosud nepovšimnuta. V. Sokolová poukazuje na zajímavou skutečnost, že rodiny, kde jsou přítomny homosexuální děti, jsou přijímány daleko lépe, než rodiny, v nichž jsou homosexuální rodiče. Dle mínění autorky tato tendence poukazuje na fakt, že tolerance k homosexuálním jedincům se začne výrazně měnit v momentu, kdy se z těchto dětí stanou dospělí jedinci, kteří obdobně jako jejich rodiče začnou toužit po vlastní rodině. V tomto kontextu je také žádoucí zmínit, že rodina, kde se vyskytují homosexuální děti, je brána jako heterosexuální, podobně jako když je homosexuál členem širší rodiny (např. strýc, teta). Naopak rodina s homosexuálními rodiči a heterosexuálními dětmi je označována jako homosexuální. Určujícím prvkem pro (sexuální) hodnocení rodiny jsou tedy rodiče.²³⁸

Jedním z nejpálčivějších témat v souvislosti s výchovou dětí v homoparentální rodině je to, že těmto dětem hrozí bolestivé stigma. Dle mého názoru je právě tato skutečnost jednou z nejzávažnější. Je ale důležité si uvědomit, že se nejedná o problém týkající se samotné homosexuální orientace či homosexuálního jedince, ale spíše o problém společnosti a její netolerance. Výzkumy (např. Ch. J. Patterson, 2000) však ukazují, že děti homosexuálních rodičů nevnímají žádné výraznější problémy ve vztazích se svými vrstevníky a zpravidla samy sebe hodnotí jako oblíbené v kolektivu.²³⁹ Pro možné uchopení toho problému můžeme vyjít z koncepce rodina jako systém.

²³⁷ NEDBÁLKOVÁ, in TESAŘOVÁ, LIŠKOVÁ ed., 2002, s. 98-99

²³⁸ SOKOLOVÁ, 2004, s. 84

²³⁹ NEDBÁLKOVÁ, in TESAŘOVÁ, LIŠKOVÁ ed., 2002, s. 100

6.4.2 Homoparentální rodina jako systém

Z. Matějček vystihuje základ pohledu *rodina jako systém*, když uvádí: „*Prvky tohoto systému nejsou jednotliví lidé sami o sobě, nýbrž lidé ve vzájemných interakcích a vztazích. Mluví se o síti sociálních vztahů. Systém je víc než součet jeho prvků.*“²⁴⁰

Jakoukoli rodinu, tedy i homoparentální, bychom měli vnímat v rámci širšího kontextu. Jedná se o systémový pohled. V případě homoparentální rodiny se zdůrazňují původní rodiny partnerů, případný kontakt s homosexuálním společenstvím a vliv většinové společnosti.²⁴¹ Zde bych ráda uvedla, že ani v homosexuální minoritě nepanuje jednoznačný souhlas s výchovou dětí homoparentálními jedinci. Porucha v jednom prvku, tedy v jednom subsystému, se projeví ve funkci celého systému. Rodina je tedy systémem (mikrosystémem), který se skládá ze subsystémů. Tyto subsystémy jsou v rodině dány nejčastěji mezigenerační příslušností, ale také specifickými povahovými rysy. I. Sobotková upozorňuje, že prarodiče mohou mít často problém s přijetím svého vnuka či vnučky, kteří jsou vychováni v homoparentální rodině. Někdy se s touto situací nedokážou smířit, jindy žijí v klamu (např. považují svou dceru za svobodnou matku).²⁴² Mikrosystém je zapojen do širšího společenského systému (mezosystému).

Mezosystém je vytvářen příbuznými, přáteli, sousedy a všemi ostatními, kdo rodinu obklopují a jsou s ní ve styku.

Rodina je však ještě součástí i širšího systému sociálních vztahů (exosystém). Ačkoliv s ním rodina není v bezprostředním kontaktu, působí na ni. V jistém smyslu se takto dá uvažovat například o městě, v kterém rodina žije, či o institucích, jako jsou škola, veškeré služby, soudy ad.²⁴³

Společně s tímto exosystémem je rodina obklopena nejvzdálenějším systémem (makrosystémem). Makrosystém je výsledkem delšího společensko-sociálního vývoje. Jedná se o společenské normy a postoje, obecně uznávané hodnoty, zákony a předpisy, ale také předsudky, pověry a společenské mýty. Zcela jistě tedy ovlivňují i mikrosystém, v našem případě rodinu. Tím se dostáváme k situaci, kterou jsem výše označila jako potenciálně svízelnou. Můžeme si představit homoparentální rodinu, která bezproblémově funguje, mikrosystém s mezosystémem jsou v souladu, ale vyskytují se jisté třecí plochy ve vztazích

²⁴⁰ MATĚJČEK, 1992, s. 34

²⁴¹ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 193

²⁴² SOBOTKOVÁ, 2007, s. 195

²⁴³ HELUS, 2007, s. 91

exosystému či makrosystému vůči rodině. Tíživé stigma, které dětem vychovávaných stejnopohlavními rodiči hrozí, je úzce provázané s homofobií. Proti netoleranci k homosexualitě ale nejde bojovat bez reflexe genderových stereotypů. Homofobie je v naší společnosti do jisté míry kulturně zakořeněna, což dokazuje, že jí často trpí lidé, kteří nemají žádnou, to znamená ani negativní, vlastní zkušenost s homosexuálními jedinci.

Stigmatizace a případná traumatizace dětí vychovávaných stejnopohlavními rodiči tedy nevzniká a priori uvnitř rodiny, ale z důvodu homofobie společnosti. Jejím nositelem jsou dospělí jedinci, kteří ji prostřednictvím svých názorů a postojů u dětí evokují (např. zákaz, aby se vlastní dítě přátelilo s dítětem vychovávaným v homoparentální rodině). Argumenty, které označují gaye či lesby za sobecké, pokud vůbec uvažují o založení rodiny, jelikož zřejmě vůbec nemyslí právě na děti, kterým hrozí posměch, nepochopení či šikana, tak opět přenášejí zodpovědnost zpět na homosexuály samotné. V. Sokolová toto komentuje: *„Gayové a lesby jsou tak dvojnásobně potrestáni za svou sexuální orientaci: jednak jsou vystaveni otevřené nebo skryté netoleranci a jednak jsou žádáni - na rozdíl od jiných menšinových skupin, u kterých by nám něco takového žádat přišlo absurdní - aby se vzdali svých rodičovských tužeb a práv.“*²⁴⁴

Paradoxní je také situace, kdy mnohdy pozitivní argumentace ve prospěch možnosti výchovy dětí v homoparentální rodině je postavena na přesvědčení, že homoparentální rodina je „menším zlem“ než výchova dětí v ústavech či že i heterosexuální rodiny selhávají (např. konfliktní prostředí, časté rozvody, rodič závislý na návykových látkách ad.). Taková argumentace, ačkoli může být vedena s nejlepšími úmysly, je dle V. Sokolové sama o sobě značně komplikovaná. Především proto, že nestaví homosexuální rodičovství jako rovnocenné heterosexuálnímu.²⁴⁵

6.5 Podpora homoparentálních rodin

Vzhledem k reálné existenci těchto rodin by úkolem odborníků i společnosti dle mého názoru nemělo být vedení sáhodlouhých diskuzí a debat, fokusovaných omezeně na téma, zda je homoparentální rodina pro dítě špatná či dobrá a zda mají stejnopohlavní páry možnost mít děti. Především proto, že takové rodiny zde zkrátka již jsou. Odborný diskurs by se měl spíše zaměřit na výzkum specifík takových rodin, jejich podporu a na prevenci homofobních

²⁴⁴ SOKOLOVÁ, 2004, s. 93-94

²⁴⁵ SOKOLOVÁ, 2004, s. 91-92

postojů ve společnosti. Stejně tak by bylo vhodné, aby byla v co nejkratší době vyřešena otázka adopce, která by měla začít u možnosti adopce dítěte partnera.

Základním předpokladem pro odbornou práci s homoparentální rodinou je nadhled nad stereotypy spojenými s otázkou homosexuality a průběžná reflexe. Zcela zásadní je zvládnutí vlastní případné homofobie pomáhajícího profesionála. Důležitá je také kvalitní obeznámenost se specifiky života homosexuálních rodin, párů i jednotlivců. Tento požadavek na profesionály může nejlépe naplnit dostatečná praxe. Pomáhající profesionál by měl mít facilitující přístup. Samozřejmostí by měla být orientace v dostupných společenských zdrojích, svépomocných skupinách a podpůrných organizacích.²⁴⁶ Jako účinná zvládací strategie určená pro homoparentální rodiny se jeví pozitivní přehodnocení a získávání sociální opory. I. Sobotková také doporučuje biblioterapii a užívání genogramů, které pomáhají porozumět mezigeneračnímu kontextu.²⁴⁷

Jako pro každou jinou minoritu, je i pro homoparentální rodiny důležité setkávat se s jedinci s podobnými problémy. V oblasti homoparentálního rodičovství vykazuje aktivní činnost především sdružení *Stejná rodina*. Jako příklady gay a lesbických komunit v České republice můžeme uvést zejména občanské sdružení *Gay a lesbická liga*, pražský vysokoškolský gay a lesbický spolek *GALES*, brněnský spolek *STUD* či spolek lesbických, bisexuálních a transgender žen *Rozdílné rytmy*. Všechny zmíněné organizace disponují internetovými stránkami. Některé nabízejí možnost bezplatného využití psychologické či právní poradny. Většina těchto sdružení na svých internetových stránkách zveřejňuje aktuální nabídku programů, které zahrnují pozvánky na nejrůznější kulturní a společenské akce, stejně jako nabídky společných setkání a výletů.

O významu školy v podpoře homoparentálních rodin jsem se zmínila již v podkapitole 6.4 *Výchova dítěte v homoparentální rodině*.

I. Sobotková podotýká, že v případech, kdy matka přivede na svět dítě po umělém oplodnění neznámým dárcem, bude zřejmě potřebovat podporu profesionála k tomu, aby celou historii dokázala dítěti vysvětlit.²⁴⁸

Na rozdíl od zahraničí nefungují v České republice oficiálně webové portály, podpůrné skupiny, publikační a informační aktivity či právní a lékařské služby, které by se

²⁴⁶ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 195

²⁴⁷ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 195

²⁴⁸ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 196

homoparentálním rodičovstvím zabývaly.²⁴⁹ Je více než žádoucí aby se tato situace v dohledné době změnila a homoparentální rodiny mohly vystoupit ze své neviditelnosti.

²⁴⁹ SOKOLOVÁ, 2009, s. 142

7 DÍTĚ V DOPLNĚNÉ RODINĚ

Již v kapitole o neúplné rodině (viz kapitola 5 *Dítě v neúplné rodině*) jsem se zmínila o tom, že z neúplné rodiny se může stát opět rodina úplná, doplněná. V odborné literatuře se můžeme setkat s označením těchto rodin jako nevlastních. Z. Matějček však upozorňuje na jistou konotaci označení nevlastní rodina, které se tak často používá. Přívlastek nevlastní, který je tvořen pouze přidáním předpony *ne-* ke slovu *vlastní*, tedy je jeho opakem, přirozeně evokuje, že se jedná o něco nežádoucího, nepravého a nepřirozeného. Přesto v životě neexistuje žádná přímá úměra mezi *vlastním a dobrým* ani mezi *nevlastním a nedobrym*.²⁵⁰ Stejně tak ale doplněná rodina nemusí být a priori funkční, obdobně jako neúplná rodina přirozeně neznamená rodina nefunkční.

V odborné terminologii ani lidovém jazyku bohužel nemáme žádné jiné označení. Přívlastek nevlastní je vnímán značně pejorativně, ať už je užíván ve spojení nevlastní rodina či nevlastní rodič. Z. Matějček nabízí termín doplněná rodina s tím opodstatněním, že rodina (byť neúplná) tu již byla a nyní došlo k jejímu doplnění. Autor uvádí, že toto označení se vztahuje jak na situaci svobodné matky, rozvedené matky či vdovy s dítětem, tak na rozvedeného či ovdovělého otce s dítětem.²⁵¹ Doplněnou rodinou v kontextu této kapitoly budeme chápat biologického rodiče s dítětem (dětmi) a druhého rodiče (s případným dítětem či dětmi), který je nevlastní a jehož přítomností se rodina stane kompletní. Případy, kdy jsou oba rodiče nevlastní (tedy jedná se o adopci či pěstounskou péči), přesahují záměr této práce. Z tohoto důvodu se jimi v této kapitole, resp. práci, blíže zabírat nebudu.

Doplněné rodiny jsou v dnešní době vzhledem k neustále se navyšujícímu počtu rozvodů (i rozchodů nesezdaných partnerů) stále obvyklejší formou rodinného uspořádání. Tento trend je patrný od šedesátých let dvacátého století, kdy začal narůstat počet rozvodů, s čímž souvisí vyšší výskyt opakovaných sňatků. Nejčastějším typem doplněných rodin je ten, kdy je rodina tvořena matkou s dětmi z prvního manželství a nevlastním otcem.²⁵² Vzhledem k této variantě, která značně převažuje nad těmi ostatními (např. doplnění neúplné rodiny osamocených matek, rodiny vdov, rodiny rozvedených otců, rodiny ovdovělých otců), se zaměřím převážně na ni. Zde připomínám skutečnost, že dle sčítání lidu z roku 2001 je

²⁵⁰ MATĚJČEK, DYTRYCH, 2002, s. 63

²⁵¹ MATĚJČEK, DYTRYCH, 1999, s. 64-65

²⁵² SOBOTKOVÁ, 2007, s. 179

v 88 % v čele neúplných rodin žena, i to, že děti jsou v případě rozvodu zpravidla svěřovány do péče matky. Méně často je pak nevlastní rodina doplněna nevlastní matkou.

Již v podkapitole 4.4 *Neúplné rodiny* jsem uvedla, že největší počet neúplných rodin vzniká v dnešní době rozvodem. Z tohoto důvodu i tuto kapitolu o doplněných rodinách budu zaměřovat na rodiny, které vznikly doplněním po rozvodu. Vzhledem k četnosti takovýchto rodin je na ně upřen silný zájem odborníků. Nedá se předpokládat, že všichni partneři tvořící doplněnou rodinu uzavírají sňatek, takže je zřejmé, že jakékoliv statistiky nám vzhledem k možným alternativám nemohou dát přesná čísla.

V následujícím textu budou použita označení doplněná rodina i nevlastní rodina (resp. nevlastní rodič) jako synonyma. V obou případech (nevlastní rodina či nevlastní rodič) jsem si vědoma výše zmíněného negativního zabarvení těchto spojení, přesto je pro snazší srozumitelnost této kapitoly budu užívat.

I. Sobotková uvádí, že: „*Termín nevlastní rodina označuje rodinu vzniklou po druhém či dalším sňatku alespoň jednoho z rodičů.*“²⁵³ Ráda bych upozornila, že níže uvedený text je dle mého přesvědčení možné vztáhnout z velké části i na rodiny, kde partneři nevstoupili do (dalšího) manželského svazku, ale žijí spolu v (opakovaném) nesezdaném soužití. V této souvislosti je zajímavé zmínit, že mladí lidé na rozdíl od starší generace akceptují spíše nesezdané soužití než opakované manželství.²⁵⁴ Nabízí se otázka, jak je tomu v případech opakovaných nesezdaných soužití, která jsou také častá.

Pro úplnost uvádím, že některé doplněné rodiny mohou být homoparentální. Tím se odkazuji na předešlou kapitolu (kapitola 6 *Dítě v homoparentální rodině*), kterou jsem těmto rodinám věnovala.

7.1 Opakovaná manželství

Pojem opakované manželství je široký a vnitřně velmi členitý. To dokazuje I. Možný, když v souvislosti s tím uvádí: „*Může být opakovaným manželstvím pro jednoho z partnerů anebo pro oba; pro jednoho (anebo pro oba) může být i opakovaně opakovaným. Může založit domácnost dvou bezdětných lidí. Jeden z partnerů (anebo oba) ovšem mohou mít dítě (anebo děti) z předchozího manželství (anebo z předchozích manželství), které s nimi ale nežije. Anebo s nimi žijí děti z předchozího (předchozích) manželství – jednoho z nich, nebo obou. Nově vytvořený pár může ale mít (jen, nebo k tomu ještě) vlastní děti, a nová rodina se může*

²⁵³ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 179

²⁵⁴ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 179

skládat z dětí jen z tohoto anebo z obou manželství obou anebo jednoho z partnerů. Záleží tu ale i na tom, jestli jsou to děti muže anebo děti ženy, a zda jsou to děvčata anebo chlapci, a také samozřejmě na jejich stáří: děti z předchozího manželství mohou být i starší než (zejména) jejich nová nevlastní matka. Dítě v opakovaném manželství může mít a často má: dva biologické rodiče, dva nevlastní rodiče, pokrevní sourozence, nevlastní sourozence, napůl nevlastní sourozence, i osm prarodičů (anebo více, pokud se jeho prarodiče také rozvedli) a několik sad vzdálenějších příbuzných.²⁵⁵ Autor v tomto kontextu uvádí, že sociologie rodiny zatím nezvládla pojmut všechny tyto kombinace, natož identifikovat jejich rozdíly.²⁵⁶ Stejně tak i tato kapitola, zaměřená na doplněné rodiny, nemůže obsáhnout všechna specifika takovýchto rodin, proto se blíže zaměřím jen na ta nejzákladnější.

Opakovaná manželství jsou vesměs označována za úspěšnější než manželství první. To platí především pro oblast vztahů v páru. Přesto však z hlediska dalšího vývoje opakovaných manželství existuje vyšší pravděpodobnost rozpadu. I. Možný k tomu podává následující komentář: „*Ti, co mají zkušenost z rozvodu, jakoby se ho méně báli.*“²⁵⁷ Jedním z důvodů může být také skutečnost, že vztahy rodičů a dětí v opakovaných manželstvích jsou komplikovanější.²⁵⁸ I. Sobotková ale uvádí, že pokud nevlastní rodiny překonají zhruba první dva roky manželství, bývají podle zahraničních údajů stabilnější než tradiční nukleární rodiny, tedy mají nižší míru rozvodovosti.²⁵⁹ Tím, proč jsou právě první roky společného života pro nevlastní rodiny tak kritické, se budu zabývat v následující podkapitole.

Rozvod u velmi mladých jedinců neznamená, že budou odrazeni od dalšího manželství. Někteří sice žijí v nesezdaném soužití, ale nezanedbatelný počet rozvedených velmi často uzavírá opakované manželství.²⁶⁰ Zejména v případě mužů platí, že opakovaný sňatek často následuje nedlouho po rozvodu. I. Možný konstatuje: „*Ženy jsou opatrnější – a mají také ztíženou pozici tím, že pro rozvedené muže se do poměrně vysokého věku na sňatkovém trhu objevují stále nové ročníky potencionálních svobodných partnerek, kdežto pro ženu je možnost vybrat si mladšího partnera omezenější.*“²⁶¹ Dle autora ale některé výzkumy ukazují ještě jinou příčinu. Stav po rozvodu je všeobecně stresující, avšak zatímco rozvedené

²⁵⁵ MOŽNÝ, 2006, s. 225

²⁵⁶ MOŽNÝ, 2006, s. 225

²⁵⁷ MOŽNÝ, 2006, s. 224

²⁵⁸ MOŽNÝ, 2006, s. 225

²⁵⁹ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 187

²⁶⁰ MOŽNÝ, 2006, s. 224

²⁶¹ MOŽNÝ, 2006, s. 224

ženy jsou časem se svým stavem poměrně spokojeny, rozvedení muži zůstávají trvale méně šťastní.²⁶²

7.2 Mýty a předsudky o nevlastním rodičovství

I. Sobotková upozorňuje na mýty a předsudky, které jsou s doplněnou, tedy nevlastní, rodinou spojeny. Jejich působení označuje za závažné a neopomenutelné.²⁶³ Právě tyto mýty a předsudky, jež jsou převážně zabarveny negativně, mohou být příčinou některých problémů dětí ocitajících se v nevlastní rodině (např. nejistota, obava, úzkost). M. Daintonová, která se dlouhodobě věnuje vlivu mýtů na funkčnost nevlastních rodin, blíže analyzovala dva stěžejní mýty. Jedná se o *mýtus zlé macechy (nevlastní matky)* a *mýtus okamžité lásky*. Ačkoli počet nevlastních rodin má stále zvyšující se tendenci, tyto mýty jako by neztrácely na své síle.²⁶⁴

Mýtus zlé macechy se do lidského povědomí dostal především prostřednictvím pohádek (např. O Sněhurce a sedmi trpaslících, O Popelce, O dvanácti měsíčkách ad.).²⁶⁵ Z. Matějček uvádí, že úloha nevlastní matky, macechy, je v pohádkách spojována s představou neštěstí, zhouby a zla. Zároveň však uvádí, že tato představa má v kulturních dějinách i jiný úkol, a to podporovat vztah dítěte k vlastní rodičovské autoritě.²⁶⁶ Pro nevlastního rodiče, muže, se setkáváme s výrazem otčím, přičemž tento výraz nemá tak hanlivý význam jako macecha. Ačkoliv nevlastní rodič, muž, je v doplněných rodinách častěji zastoupen než nevlastní matka, mýtus o nevlastní matce se na něj nevztahuje. Z. Matějček se Z. Dytrychem to odůvodňují tím, že v lidských představách není otcovská láska hodnocena tak vysoce jako láska mateřská. A proto tedy není ani pseudoláska nevlastního otce tak negativně vnímána.²⁶⁷

Mýtus okamžité lásky je spojen s očekáváním, že nevlastní matka bude bez jakéhokoli prodlení automaticky milovat své nevlastní děti tak, jako by byly její vlastní, a s předpokladem, že děti svou nevlastní matku okamžitě přijmou. I. Sobotková tento mýtus označuje za obecnou podpovrchovou příčinu stresu, protože popírá ambivalentní pocity a vyvolává očekávání, která nemohou být tak jednoduše naplněna.²⁶⁸

²⁶² MOŽNÝ, 2006, s. 224-225

²⁶³ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 180

²⁶⁴ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 180

²⁶⁵ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 180

²⁶⁶ MATĚJČEK, 1992, s. 171-172

²⁶⁷ MATĚJČEK, DYTRYCH, 1999, s. 64

²⁶⁸ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 180

Z výše zmíněného je zřejmé, že oba dva mýty jsou v určitém rozporu. Na jedné straně nevlastní matka, jakožto osoba vysloveně zlá, a na druhé straně matka oddaně milující. I. Sobotková poukazuje na možnost ohrožení sebepojetí. Identita nevlastních matek je nejvíce ohrožena nejistotou, která je spojena s nově získanými rolemi, a také působením výše uvedených mýtů.

Z. Matějček uvádí, že nevlastní otec je ve výhodnější pozici než nevlastní matka, na kterou je i v současné době nezřídka nahlíženo jako na macechu. Ve snaze dokázat rodině i okolí opak nevlastní matka mnohdy neváhá a zcela se obětuje (pracovně, finančně i citově). V menší míře je to samé možno aplikovat na nevlastního otce, který čelí představě zlého otčima. Takové chování, které je samotným aktérem považováno za chvályhodné, je však často pouze zdrojem zklamání, a mnohdy je zapotřebí, aby se jím zabývalo pracoviště rodinné terapie.²⁶⁹

7.3 Rodičovství v nevlastních rodinách

Právě oblast rodičovství je pro nevlastní rodiče jedním z největších zdrojů stresu. Oproti vlastním biologickým rodinám nemají doplněné rodiny pravidla, která by vymezovala očekávané chování. Role dospělých v takové rodině je svízelná tím, že oni sami tápou, kdy mají fungovat jako rodič a kdy zase ne. V následujícím textu se budu zabývat především nevlastním rodičovstvím, které je trvalé. Přesto by v úvodu této podkapitoly mělo zaznít, že nejsou výjimkou ani případy, kdy si každý z rodičů po rozvodu najde nového partnera, s nímž založí rodinu, a dítě tak patří do dvou nevlastních rodin, přičemž v jedné žije většinu času a s druhou tráví například každý druhý víkend a část prázdnin. Toto jen dokazuje, že různorodost nevlastních rodin je vskutku značná. Přesto se domnívám, že následující text je natolik obecný, že se alespoň z části mohou poznatky v něm uvedené aplikovat na všechny typy nevlastních rodin.

Při stížnostech rodičů nebo jejich partnerů na problémy s dětmi je vhodné mít na paměti, že ve skutečnosti mohou být tyto problémy spíše následkem vlastní nejistoty, nevyřešených vnitřních konfliktů či neujasněných postojů.²⁷⁰ Právě poměr k nevlastním dětem je dle klinické zkušenosti největším nárokem, který je na nevlastního rodiče v nové rodině kladen. Často je tento problém předem podceňován.

²⁶⁹ MATĚJČEK, 1992, s. 174-176

²⁷⁰ MATĚJČEK, 1992, s. 175

Z. Matějček a Z. Dytrych předkládají výčet nejzávažnějších okolností, které mají vliv na přijetí nového matčina partnera, přičemž uvádějí, že tyto činitele platí i v případě nové otcovy partnerky: „*Předně je to věk dětí a jejich pohlaví. Na druhém místě stojí spokojenost matky v novém partnerském vztahu, jak jsme se o tom už zmínili. Následuje osobnost matky, čili její povaha a její vztah k dětem, stejně jako osobnost jejího partnera. Nesmíme zapomenout ani na dobu od rozvodu do příchodu matčina partnera do rodiny. Konečně je tu i vlastní otec a otázka, jak se k tomuto svému nástupci postaví.*“²⁷¹ Vzhledem k tomu, že se tyto okolnosti navzájem kombinují, umocňují či ruší a působí zde i další činitele, nakonec dostáváme vždy zcela individuální obraz rodiny, potažmo jejích problémů.

I. Sobotková uvádí čtyři typy nejistoty, které jsou spojeny s ambivalencí role nevlastní matky, avšak dle mého názoru je možné je vztáhnout i na roli nevlastního otce:

- „*nejistota ohledně objemu svých povinností;*
- *nejistota ohledně konkrétního chování potřebného ke splnění povinností;*
- *nejistota ohledně toho, které z více očekávání naplnit nejdříve;*
- *nejistota ohledně důsledků chování na osobní a rodinnou pohodu.*“²⁷²

Situace je také komplikována tím, že již od začátku vzniku rodiny jsou přítomny děti. Z. Matějček a Z. Dytrych uvádějí, že přítomnost dětí v rodině negativně ovlivňuje manželskou spokojenost nejen v nevlastních rodinách, ale také v rodinách biologických. Dle autorů se tomu děje proto, že obecně s příchodem dětí do rodiny dochází ke snížení manželské interakce, je komplikována dělba práce v rodině a také je zvýšena míra nervozity a napětí.²⁷³ V případě nevlastních rodin toto riziko umocňuje navíc skutečnost, že partneři nemají tolik příležitostí k upevňování svého svazku, tak jako je tomu ve většině případů ve svazku prvním v době před narozením dítěte. Navíc mladší děti často žárlí na nového partnera svého rodiče, zatímco adolescenti jsou citliví k erotickým projevům svých rodičů. Dle I. Sobotkové jsou právě tyto důvody, proč je nevlastní rodina náchylnější k rozpadu.²⁷⁴ Je tedy důležité, aby se kvůli postoji dětí manželé nepřestávali snažit svůj vztah upevňovat a rozvíjet. Odborníci doporučují, aby partneři podnikali některé akce bez dětí, přičemž je žádoucí partnery poučit o tom, že budování stability manželského svazku je základ, na kterém budou profitovat i děti.²⁷⁵

²⁷¹ MATĚJČEK, DYTRYCH, 2002, s. 56-57

²⁷² SOBOTKOVÁ, 2007, s. 181

²⁷³ MATĚJČEK, DYTRYCH, 1999, s. 10

²⁷⁴ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 183-184

²⁷⁵ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 184

Problematická je také situace, pokud rodič dětí vyžaduje, aby jeho nový partner začal jeho děti bezpodmínečně milovat od začátku, a podmiňuje tím svůj vztah s ním. Vztahy mezi rodiči a dětmi a vztahy mezi partnery jsou kvalitativně odlišné. Stejně tak v opačném případě, kdy nutí své děti, aby bez výhrad okamžitě přijaly jeho nového partnera. Důvěra ani náklonnost nejdou vynutit a jsou především otázkou času, což by měl biologický rodič akceptovat.²⁷⁶

Nejen dítě, ale i biologický rodič čelí více či méně bolestné ztrátě člena rodiny. Setkat se můžeme se všemi psychickými mechanismy, zdravými i patologickými, kterými se lidé s životními ztrátami vyrovnávají.²⁷⁷ Z. Matějček přibližuje situaci rodiče následovně: „*Jejich nový vztah vzniká vlastně na troskách starého. Co tu bylo před tím? Co bylo vlastně ztraceno- a v jakém poměru je nynější zisk k dřívější ztrátě? Není žádnou vzácností, že do okouzlení z nového zamilování vstupuje i pocit viny a hořkosti za zradu předchozí lásky. A mnohé případy, kdy noví partneři se až přepjatě noří do nového vztahu v rodině, jak o tom mluvíme dále, jsou vlastně projevem křečovitě snahy přehlušit výčitky svědomí, nebo lítosti, anebo pocitu ochuzení ve srovnání s tím, co bylo dříve.*“²⁷⁸ V této souvislosti bychom neměli opomenout, že vztah matky k dítěti je do jisté míry určován jejím vztahem k muži, s kterým dítě zplodila. Již v podkapitole 5.5 *Možná rizika osamělého rodičovství* jsem se zmínila o jistých krajnostech, které hrozí. Podobně i zde je riziko přemíry péče o své vlastní dítě, v jiné krajnosti může dojít až k tzv. Medeinu komplexu.²⁷⁹ Především, pokud je vlastní dítě vnímáno jako připomínka životního zklamání a nezdaru, hrozí jeho zanedbávání či týrání. Autor tak uvádí základní poznatek, který se doplněných rodin týká, a to: „*Prosperita doplněné rodiny je tím více ohrožena, čím více její členů má za sebou ztráty.*“²⁸⁰

Ačkoliv je fungování nevlastních rodin již ze své podstaty složitější, je také bohatší. V. Rutterová předkládá názor, že nevlastní rodiny by neměly být pojímány předpojatě. Existuje stálá, byť možná nyní čím dál více slábnoucí, tendence společnosti vnímat nevlastní rodiny jako nepatřičné formy rodinného uspořádání, jako stinnou stránku idealizované tradiční (nukleární) rodiny.²⁸¹ Výzkumy by se neměly zaměřovat jen na problémy týkající se nevlastních rodin, ale i na otázky resilience těchto rodin. Autorka uvádí, že 80 % dětí je bez

²⁷⁶ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 187

²⁷⁷ MATĚJČEK, 1992, s. 176

²⁷⁸ MATĚJČEK, 1992, s. 175-176

²⁷⁹ MATĚJČEK, DYTRYCH, 2002, s. 68-69

²⁸⁰ MATĚJČEK, 1992, s. 176

²⁸¹ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 179

problémů, tedy resilientních. Zbýlých 20 % dětí v nevlastních rodinách jistě problémy má. Ve srovnání s dětmi z intaktních rodin prvního manželství je to dvakrát tolik.²⁸² Tyto problémy se pak manifestují jako příznaky úzkosti, deprese, v závislosti na věku dětí pak jako poruchy chování, delikvence, experimentování s návykovými látkami a velmi často zhoršením školního prospěchu. Původ těchto problémů může být důsledkem zmenšené pozornosti rodičů věnované dětem v období kolem rozvodu, stejně jako důsledkem dlouhodobého manželského konfliktu. Právě přetrvávající manželský konflikt je pro děti velmi ohrožující. Dohoda biologických rodičů o tom, jak se budou podílet na péči o své děti, a vzájemná snaha spolu korektně vycházet jsou nezbytné pro to, aby dítě nebylo zbytečně zatěžováno. Především ve středním školním věku je u dětí velmi choulostivá otázka přijetí členů rodiny. Jiné přijetí než má nevlastní otec, ale také třeba matka, která se za partnera provdá, může být jednou z mnoha překážek v identifikaci dítěte s tímto rodičem. Adopce dítěte nevlastním rodičem může mnohému napomoci. Ta je ale až na výjimky, podobně jako změna jména dítěte, podmíněna souhlasem vlastního rodiče, jehož získání nemusí být snadné. Neméně důležitá je také otázka, jak nového partnera svého rodiče oslovovat. Jak na začátku, jak později? Odborníci tvrdí, že s každým pojmenováním nového partnera vlastního rodiče jsou spojeny určité postoje. Například v případě, že je jim představen jako kolega z práce či známý, je dítě v nejistotě, neví, co si má o nově příchodím myslet. Stejně tak ošemetné je vyžadovat na dítěti, aby nového partnera hned zpočátku oslovovalo „tatínku“.²⁸³

Celá situace se o to více komplikuje, pokud se rodina stěhuje a dítě musí opustit jemu dobře známé prostředí. Zde existuje riziko, že rodiče mohou tyto zvýšené adaptační nároky na dítě přehlížet, či si je vykládat jako vzdor, zlou vůli apod. Přítomnost nového člena rodiny mění dřívější režim rodiny. Nejde jen o to, aby se dítě přizpůsobilo dané situaci, ale také aby zvládlo pojmutí zásah do své dosavadní identity. Čelí otázkám: „*Kdo nyní jsem?*“ „*Ke komu patří máma (táta)?*“ „*Komu na mně teď záleží?*“.²⁸⁴ Nasnadě je celá řada nedorozumění. Z. Matějček upozorňuje na to, že nevlastní i vlastní rodiče v nevlastních rodinách mají značné tendence své rodinné neshody vidět odděleně od vztahu ke svému rodinnému postavení (často v dítěti, které zlobí, utíká, zhoršil se jeho školní prospěch) či je dokonce zatajují. Přitom z vyšetření dětí ve většině případů vyplývá, že hlavní příčina je kdesi v rodinných vztazích,

²⁸² SOBOTKOVÁ, 2007, s. 186

²⁸³ MATĚJČEK, DYTRYCH, 2002, s. 58

²⁸⁴ MATĚJČEK, DYTRYCH, 2002, s. 57

nikoli v dítěti samém.²⁸⁵ Podobně odborníci upozorňují na poznatek, že matky (ale i otcové) mají značné tendence přeceňovat kladné projevy svého dítěte ve vztahu k jejich novému partnerovi a přehlížet projevy negativní. Naopak ale ve vztahu dítěte k bývalému partnerovi spíše hledají to negativní.²⁸⁶ Pro mnohé rodiče je těžko akceptovatelné, že jejich děti nesdílejí stejný vztah k jejich bývalému partnerovi, otcí dítěte. V jisté krajní podobě se tak můžeme setkat i se syndromem PAS, tak jak jsme ho již zmiňovala v kapitole o neúplné rodině (viz podkapitola 5.5 *Možná rizika osamělého rodičovství*).

I pokud se dítě se svým biologickým rodičem stýká minimálně, ve svých vzpomínkách má představu původní rodiny. I. Sobotková zdůrazňuje úlohu rodinných rituálů, každodenních (stolování, ukládání dětí k spánku ad.) i méně všedních (oslava narozenin, Vánoce ad.). Pro děti jsou často právě významnější sváteční příležitosti obdobím, kdy jsou více zranitelné, především pokud vnímají, že jejich přání a představy nikdo nebere vážně. Vytváření společných rituálů je tedy spojeno s různými, často odlišnými představami a očekáváními. Řešení lze nalézt v otevřené komunikaci, kdy jednotliví členové rodiny mohou navzájem hovořit o svých představách. Jen tak je možné dojít k určitému souladu. I. Sobotková zdůrazňuje úlohu kompromisů i smyslu pro humor.²⁸⁷

7.3.1 Výchova nevlastního dítěte

Nevlastní rodič je oproti biologickému v jisté nevýhodě. Dítě získává genetickou výbavu z jedné poloviny od biologického otce, druhou od biologické matky. Obě tyto poloviny jsou z jedné čtvrtiny tvořeny výbavou pocházející od rodičů biologického otce, resp. matky. Přesto ale nikdo neví, jak budou tyto faktory v konkrétním dítěti zastoupeny. Avšak jde-li o vlastní dítě, tak jsou nám známy charakteristiky naše, našich rodičů i charakteristiky partnera i jeho rodičů. Je tedy možné předpokládat, že budeme z velké části lépe rozumět jeho nadání, temperamentu, sklonům, postojům a vlastnostem. U nevlastních rodičů je tato možnost chápání dítěte ztížena, protože geneticky nemají nic společného. Přinejmenším ale nevlastní rodič může porozumět tomu, co má dítě po jeho partnerovi, tedy jednom z biologických rodičů dítěte, a snažit se dítěti porozumět. Vřelý citový vztah k partnerovi ulehčuje přijetí nevlastního dítěte. Tím se dostáváme ke skutečnosti, že rodičovství není jen biologické, ale také psychologické.²⁸⁸

²⁸⁵ MATĚJČEK, 1994, s. 67

²⁸⁶ MATĚJČEK, DYTRYCH, 2002, s. 56

²⁸⁷ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 185

²⁸⁸ MATĚJČEK, DYTRYCH, 1999, s. 65-68

Většina publikací zaměřených na téma nevlastního rodičovství (např. Antier, E., *Dítě či toho druhého*, 2005) předkládá, že nevlastní rodič by měl vystupovat spíše v roli přítele a rádce. I. Sobotková doporučuje, aby primární odpovědnost za výchovu dětí a jejich kázeň nesl (především) v prvních letech biologický rodič.²⁸⁹ Nový partner by se neměl výrazně snažit o to, aby dětem nahradil hned od počátku vlastní matku či otce. Dospělí mohou mít tendence celý proces sbližování, tedy soužití, ale i případný sňatek, urychlit, jak jen to jde. Spěch se v tomto případě nevyplácí. Dítě by mělo mít dostatek času (zpravidla mnohem více, než se dospělým zdá být žádoucí), aby si na novou situaci přivyklo.²⁹⁰

Mladší děti ve srovnání s pubescenty či adolescenty zpravidla snadněji akceptují nového nevlastního rodiče, pokud se k nim chová vlídně. Proto lze usuzovat, že budou mít i menší problémy s přijetím autority nevlastního rodiče. Samozřejmě za předpokladu, že rodiče zastávají podobný styl výchovy a děti nejsou konfrontovány se zcela odlišnými výchovnými styly. Odborníci se naopak neshodují v názoru, zda u předškolních dětí je vyšší pravděpodobnost dlouhodobých následků rozvodu či ne, naopak v případě pubescentů souhlasně předpokládají více problémů.²⁹¹ V úvahu však musíme brát i fakt, že všechno neobvyklé a neznámé budí především u mladších dětí nejistotu, úzkost a napětí.²⁹²

Přirozená tendence pubescentů k opozici a radikálním úsudkům nezřídka stojí v cestě přijetí nevlastního rodiče. Samo o sobě nelehké hledání vlastní identity pubescenta je tímto také často komplikováno. Zde se odborníci shodují, že je možné očekávat více problémů v souvislosti s přijetím nevlastního rodiče než v případě mladších dětí a adolescentů.

V případě adolescentů je výhodou, že zpravidla mají více vnějších zdrojů podpory a jsou méně závislí na rodině a rodičovské péči. Problémy nastávají zejména v případech, kdy nevlastní rodič vykazuje přemíru snahy o autoritu či se snaží o velmi rychlé sblížení.²⁹³

Jedním z nejčastějších úkolů pomáhajícího profesionála je podat rodičům vysvětlení či komentář k provokativnímu chování dítěte. Zdrojem takového chování je často nejistota dítěte a rozhodně není vhodné toto chování potlačovat či dokonce oplácet. Rodiče by proto měli být trpěliví a na případné provokace nereagovat dlouhým výkladem, ale pouze poznámkou. Jejím obsahem by mělo být, že zřejmě víme, co dítě cítí, ale že jej stejně máme rádi a že společně všechny těžkosti překonáme. Rodiče by měli být vnímaví k jakémukoli náznaku ochoty dítěte

²⁸⁹ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 184

²⁹⁰ MATĚJČEK, DYTRYCH, 2002, s. 57

²⁹¹ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 187

²⁹² MATĚJČEK, DYTRYCH, 2002, s. 57

²⁹³ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 184

i jakékoliv jeho snaze o pozitivní kontakt.²⁹⁴ Příčinou takového chování může být i to, že dítě do jisté míry testuje nového rodiče. Snaží se zjistit, jak bude reagovat, jaké jsou jeho hranice. Pochopit přirozenost ambivalentních pocitů dětí v souvislosti se vznikem nevlastní rodiny je jedním z hlavních předpokladů zdravého fungování nevlastní rodiny v budoucnu.²⁹⁵

Výzkum (Možný, Nerudová, 1984) ukázal, že děti všeobecně lépe prosperují v doplněných rodinách, než pokud žijí po rozvodu rodičů v rodině neúplné. Jistá odlišnost se projevila pouze v případě chlapců v pubescentním věku, kdy se na opakované manželství své matky adaptovali obtížněji.²⁹⁶ Naopak u dívek se ukazuje, že jsou odpovědnější, samostatnější a sociálně kompetentnější.²⁹⁷

Prostředí rodiny by mělo naplňovat základní psychické potřeby dítěte, přičemž je nutné zdůraznit právě stabilitu, která bývá přinejmenším zpočátku značně ohrožena. Pro vytvoření vztahu mezi nevlastním dítětem a nevlastním rodičem je důležitý dostatek příležitostí ke společným aktivitám dítěte a nevlastního rodiče, přičemž Z. Matějček uvádí, že společná práce má větší sblížovací účinek než společná zábava. Autor také varuje před snahou se před dítětem předvádět, stejně jako před předstíráním, podbíráním se, kupováním si přízně, ale i před přílišnou nejistotou, která dle Z. Matějčka a Z. Dytrycha podkopává tvořící se vztahy v rodině ještě více než přehnané sebevědomí nevlastního rodiče.²⁹⁸ Okázalost není na místě. Každodenní soužití samo přináší situace, kdy k tomu zcela přirozeně dojde.²⁹⁹ I vlastní rodič by se měl vyvarovat přílišného vychvalování pozitivních vlastností svého nového partnera či partnerky. Podobně nevhodné je posilovat si svoji pozici na úkor kohokoliv jiného. S tím souvisí například touha ukázat chybějícího rodiče dítěte v tzv. pravém světle, což je velmi problematické. Z. Matějček a Z. Dytrych uvádějí mimořádně důležitou poučku: „*O vlastním rodiči dítěte jen to dobré! (A to kupodivu i tehdy, když toho dobrého třeba zrovna moc není)*“.³⁰⁰ Tato poučka by měla platit pro obě strany. Nejedná se jen o nepříjemné sdělení, které by dítě mohlo zranit, ale v ohrožení je, a to především, i sama identita dítěte. Pokud se (nejen) nevlastní rodič dokáže této poučce držet, zpravidla jej dítě snáze přijme za svého a jednou ocení jeho morálně statečný postoj.³⁰¹

²⁹⁴ MATĚJČEK, 1992, s. 183

²⁹⁵ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 187

²⁹⁶ MOŽNÝ, 2006, s. 225

²⁹⁷ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 186

²⁹⁸ MATĚJČEK, DYTRYCH, 1999, s. 69

²⁹⁹ MATĚJČEK, 1992, s. 183

³⁰⁰ MATĚJČEK, DYTRYCH, 1999, s. 70

³⁰¹ MATĚJČEK, DYTRYCH, 1999, s. 71

I v případě výchovy dítěte v doplněné rodině platí princip pravdy ve výchově, tak jak jsem ho zmínila ve všech kapitolách zabývajících se výchovou dítěte. Nejen v případech, kdy velmi pravděpodobně hrozí, že se dítě pravdu o své rodině dozví od někoho ze svého okolí, ale i v případech, kdy je jen velmi malá šance, že by se dítě mohlo pravdu dozvědět (např. pokud se jedná o malé dítě, jehož biologický otec zemřel či žije trvale s novou rodinou v zahraničí, a dítě považuje nevlastního otce za vlastního), odborníci doporučují tento princip uplatňovat. Autoři uvádějí, že za rozhodnutím neříct dítěti pravdu není jen snaha zbytečně nepřidělovat dítěti starosti, jak rodiče uvádějí, ale také touha nenarušovat svou nově přijatou rodičovskou identitu.³⁰²

I. Sobotková uvádí, že úspěšné fungování nevlastní rodiny je odvislé od vytvoření nových rodinných pravidel. To trvá zpravidla dva až čtyři roky. Při práci s rodinou je doporučováno tvořit tato pravidla společně. Jedná se o postup, který má několik fází. Nejprve každý z rodičů předloží seznam tří až pěti dle jeho názorů důležitých rodinných pravidel. Poté partneři sestaví společně jeden seznam a domluví se, jaké budou sankce v případě porušení těchto pravidel, a naopak jaké budou odměny v případě, že pravidla budou dodržována. Zásadním předpokladem pro úspěch je jasná a konkrétní formulace pravidel. Dalším krokem je představení těchto pravidel dětem a následné společné projednání. Především u pubescentů a adolescentů je nezbytný dostatečný časový prostor na vyjednávání, aby mohla být pravidla odsouhlasena bez ohrožení jejich pocitu autonomie. Závěrem by pravidla měla být vyvěšena na dobře viditelném místě v domácnosti. Hlavními přínosy takového postupu jsou: upevnění souladu rodičů v jejich rodičovské roli a příležitost konstruktivně řešit problémy pomocí vzájemné komunikace a porozumění. Nezanedbatelný je také fakt, že odsouhlasením těchto rodinných pravidel všemi členy doplněné rodiny je i nevlastnímu rodiči oficiálně umožněno podílet se na jejich kontrole, tedy zasahovat do chodu rodiny.³⁰³

7.4 Doplněná rodina jako systém

Pro jisté přiblížení problematiky doplněné rodiny se opět můžeme přidržet konceptu rodina jako systém, kterou jsem zmínila již v oddíle 6.4.2 *Homoparentální rodina jako systém*. Z tohoto pohledu je možné chápat příchod nového vychovatele do rodiny jako zásah do rodinného systému. Nově příchozí hledá (hledají) své místo v systému. Vznikají nové subsystémy. Ty jednak vedou k narušení stávajících systému (např. matka a dítě), ale také

³⁰² MATĚJČEK, DYTRYCH, 2002, s. 60-61

³⁰³ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 185

mohou zapříčinit vznik nových subsystémů (např. biologičtí sourozenci proti nově přichozímu). Základní subsystém, který se vytváří a který ovlivňuje všechny další subsystémy, je biologický rodič a rodič nevlastní. Děti k tomuto hlavnímu subsystému zaujímají zpravidla rozporuplný postoj. Méně často se můžeme setkat s vyhraněným negativním postojem nebo naopak s postojem extrémně kladným. V případě, že má dítě druhého vlastního rodiče, patří více či méně do dvou rodin. Problém vlastní versus nevlastní je pro mnohé děti natolik významný, že poznamenává naprosto všechny oblasti jejich života. Základním konfliktem je loajalita vůči rodiči vlastnímu a nevlastnímu.³⁰⁴ Konflikt dvojí loajality není jediným. Zásadním je také přítomnost nevlastního rodiče na úkor ztráty druhého vlastního rodiče (v případě, že dítě má druhého vlastního rodiče, který o ně jevil zájem). Stávající situace přináší mnoho organizačně technických záležitostí (rozvrh návštěv, placení výživného ad.), které se mohou stát zdrojem napětí a případných konfliktů. Příkladem může být situace, kdy je domluveno, že s rodinou nežijící biologický rodič si na víkend k sobě vezme děti, avšak na poslední chvíli oznámí, že se mu to nehodí. Za touto nenadálou změnou může být jednak skutečně nečekaná událost, ale stejně tak úmysl narušit bývalému partnerovi a jeho rodině jejich plány. Takové a mnohé další situace vyžadují naučit se akceptovat proměnlivost života nevlastní rodiny a pružně plánovat, přičemž je výhodné mít k dispozici vždy alternativní plán.³⁰⁵ Bohužel poměrně časté jsou případy, kdy se nepřítomný biologický rodič snaží zabránit styku svých dětí s novým partnerem či partnerkou svého bývalého partnera (tedy pro něj zcela cizím člověkem) a jeho dětmi. Většinu důvodů, které k takovému chování vedou, je možno označit jako iracionální, avšak nic to nemění na tom, že dítě vystavené podobným konfliktům je zbytečně zatěžováno. Role více či méně nepřítomného druhého biologického rodiče (i dalších členů jeho rodiny) je tedy z velké části zásadní pro spokojenost nevlastní rodiny. Z hlediska utváření rodinné identity tedy můžeme říci, že se jedná o dlouhodobý proces, který může být narušen impulzy ze strany členů rodiny, kteří s ní nebydlí.

Do této chvíle jsme se zabývali pouze změnou mikrosystému. Společně s nevlastním rodičem se ale mění také širší sociální zázemí (mezosystém a exosystém). Přítomnost nových prarodičů a dalších příbuzných, kdy mnohdy současně odstupují ti dřívější, klade vysoké nároky na adaptační schopnosti dítěte, stejně jako na všechny jedince, kteří jsou na osudu

³⁰⁴ MATĚJČEK, 1992, s. 173

³⁰⁵ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 186

dítěte citově zaangažování.³⁰⁶ Právě prarodiče mohou v mnoha případech představovat způsob, prostřednictvím něhož děti mohou nacházet cestu ke svým nevlastním rodičům. Ne vždy jsou však prarodiče schopni tuto pozitivní roli sehrát (např. z důvodu nesmíření se s rozvodem svého dítěte a jeho snahou založit rodinu novou). Zpravidla jsou to ale také právě prarodiče, kdo nejčastěji a nejvydatněji rodině pomáhá, pokud se dostane do těžkostí.³⁰⁷

7.4.1 Nevlastní sourozenci

Vnitřní situace doplněných rodin je zpravidla složitější, pokud oba partneři přicházejí do rodiny s dětmi z předchozích vztahů. Nejde jen o rozdílné hereditární pozadí, ale také o rozdílné životní zkušenosti dětí a jejich, jinou výchovou formovanou, jedinečnou osobnost. V případě, kdy se do takovéto rodiny narodí ještě vlastní společné děti, vzniká z vnějšího pohledu značně nepřehledná situace. Z. Matějček však varuje před úsudkem, že taková situace je hlavním zdrojem potenciálních potíží. Vztahy mezi dětmi v takové rodině označuje (nejen dle vlastních klinických zkušeností, ale i na základě obsáhlejších šetření) jako velmi dobré.³⁰⁸

Je však jistý rozdíl mezi tím *mít nevlastního sourozence* a *být nevlastním sourozencem*. Hlavní odlišností je, že v prvním případě, kdy do rodiny dítěte přichází nevlastní sourozenec, jde především o to, jak *ono bude přijímat jej*, je tedy v určité výhodě. V druhém případě, kdy dítě do nové rodiny vstupuje, se mnohé odvíjí od toho, jak nevlastní sourozenec *bude přijímat jej*.³⁰⁹

Ještě před sto lety nevlastní sourozenci přicházeli do rodin z důvodu, že jejich biologický rodič ovdověl a nové partnerství vzniklo tím, že si rodič přivedl nového partnera i s jeho dětmi nebo se sám se svými dětmi k novému partnerovi přizpůsobil či přivdal. Naštěstí v dnešní době umírají biologičtí rodiče jen zřídka. Zato se nezřídka rozvádějí, bohužel častěji, než dříve umírali. Z. Matějček a Z. Dytrych k tomu dodávají: „*A zase tu není tradice, která by pomohla. A poněvadž se lidé rozvádějí někdy opakovaně, přičemž se někdy opakovaně žení a vdávají (někdy však žijí jen ve volnějším či pevnějším formálním svazku), uvádějí své děti do nepravých sourozeneckých vztahů podstatně méně přehledných, než jaké mívali oni dávni nešťastní sirotci.*“³¹⁰

³⁰⁶ MATĚJČEK, 1994, s. 68

³⁰⁷ MATĚJČEK, 1994, s. 82

³⁰⁸ MATĚJČEK, 1992, s. 175

³⁰⁹ MATĚJČEK, DYTRYCH, 2002, s. 63

³¹⁰ MATĚJČEK, DYTRYCH, 2002, s. 64

Těhotenství matky v nevlastní rodině může být provázeno určitými těžkostmi. Často až v tomto případě, kdy bývalý partner pocítí, že naděje na jeho návrat jsou víceméně ztraceny, vystupuje z pozadí a své děti využije jako prostředníky, kteří mu poslouží k tomu, aby nové rodině vyjádřil své stanovisko. V případě, kdy zaujme negativní postoj vůči nově vznikající rodině, může těžce poznamenat vztah dítěte k dalšímu (napůl vlastnímu a napůl nevlastnímu) sourozenci i oběma rodičům. Z. Matějček a Z. Dytrych ale upozorňují, že mnohdy se samy starší děti podvědomě stydí za těhotenství své matky s jiným mužem, než je jejich otec. Stejně tak mohou mít představu, že se to k věku jejich matky již nehodí apod.³¹¹

Zřejmou výhodou je, že dětské role jsou v doplněné rodině poměrně jasně definovány. U starších dětí vyvstává otázka dospívání a sexuální přitažlivosti. Z. Matějček a Z. Dytrych však uvádějí, že sourozenecké tabu se v doplněných rodinách vytváří velmi rychle a efektivně. Oproti tomu častěji se objeví nepatřičný sexuální vztah nevlastního otce k nevlastní dceři.³¹²

7.5 Podpora doplněných rodin

Doplněná rodina nevzniká náhle ze dne na den, ale jedná se o dlouhodobý proces. Ideální je situace, kdy partneři hledají poučení a rady týkající se jejich současné i budoucí situace s předstihem, tedy preventivně. I. Sobotková uvádí, že se dá předpokládat, že v poradenské i terapeutické praxi budou členové nevlastních rodin čím dál tím častějšími klienty. To však za předpokladu, že připustíme, že je u nich vyšší riziko problémů. Znovu nezbývá, než konstatovat, že pokud jsou si rodiče vědomi možných potíží, zpravidla se s nimi dokáží lépe vypořádat. Mezi nejčastější problémy doplněných rodin patří *kvalita manželského vztahu, rodičovství a utváření rodinné identity v nevlastních rodinách*.³¹³ O příčinách, které k podobným problémům vedou, jsem se zmínila již výše. Určující však může být skutečnost, že v nevlastních rodinách je častá tendence vidět rodinné problémy bez kontextu rodinného uspořádání či je dokonce zcela zatajovat.

Při práci s nevlastní rodinou je doporučován psycho-edukační přístup, který spočívá v konzultacích, které jsou zaměřeny na poskytování informací a posilování zdrojů opory. Jako zásadní se také jeví vyjasnění vztahů k širší rodině nevlastního rodiče, k členům rodiny nepřítomného biologického rodiče, objasnění vazeb z původní rodiny. I. Sobotková mluví o

³¹¹ MATĚJČEK, DYTRYCH, 2002, s. 68

³¹² MATĚJČEK, DYTRYCH, 1999, s. 119-122

³¹³ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 179

rodinném kontextu, který v sobě nese interakční vzorce a styly členů rodiny, individuální očekávání, atribuce a chápání rodinných vztahů.³¹⁴

V současné době existuje dostatek literatury, která se tématem nevlastního rodičovství zabývá. Podobně i články, týkající se této problematiky, je možné nalézt v mnoha běžně dostupných periodikách, která jsou určena široké veřejnosti, především pak ženám, i na internetových serverech. Z převážné části jsou zaměřeny na praktické rady, jak se jako nevlastní rodič chovat k nevlastním dětem, popř. jak jako biologický rodič sblížit nového partnera a své děti. Vzhledem k značné variabilitě nevlastních rodin je ale stejně tak důležité, aby partneři pečlivě vážili, jaké rady jsou pro ně vhodné a přínosné. To plně vystihují Z. Matějček a Z. Dytrych, když uvádějí: „*Výchova dítěte – vlastního jako nevlastního – je vždy originální dílo a ne řemeslná výroba dokonalých produktů podle osvědčené technologie.*“³¹⁵

V souvislosti s problematikou doplněných rodin nemohu nezmínit některé televizní reality show, které jsou vysílány v hlavním vysílacím čase a jejichž cílem je pomoci najít osamělé matce či osamělému otci partnera a jejich dětem nevlastního rodiče. I tak tedy může vypadat snaha o doplnění rodiny.

Pro psychologickou práci s nevlastními rodinami je velmi nosný tzv. vývojově-systémový přístup. Jeho specifíkem je, že zohledňuje specifické úkoly i problémy v nevlastních rodinách v rámci jejich životního cyklu a vnímá je jako vyvíjející se interakční systémy. Pro porozumění fungování nevlastních rodin bychom neměli opomíjet vývojové trajektorie všech členů rodiny, stejně tak bychom měli zohledňovat stádium životního cyklu nevlastní rodiny. Je zřejmé, že situace nevlastní rodiny s malými dětmi je odlišná od situace nevlastní rodiny s pubescenty či adolescenty. I. Sobotková uvádí, že životní cyklus nevlastní rodiny po jejím vzniku a individuální vývojové potřeby mohou být navzájem kongruentní i divergentní. Kongruentní mohou být v případě, kdy nevlastní rodina jako celek vyžaduje ve své počáteční fázi, obdobně jako malé děti, vztahy, které jsou podporující a soudržné. Oproti tomu zcela odlišná je situace, kdy nevlastní rodina vzniká s adolescenty. Ti přirozeně směřují k separaci, zatímco nově vznikající rodina potřebuje integraci.³¹⁶

Výše zmíněný vývojově-systémový přístup je koncipován mnohem optimističtěji než přístup, který preferují psychoanalyticky orientovaní odborníci. Ti tvrdí, že nevlastní rodiny

³¹⁴ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 183

³¹⁵ MATĚJČEK, DYTRYCH, 1999, s. 70

³¹⁶ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 182-183

jsou založeny na životní ztrátě, přičemž děti jsou chápány jako oběti, které trpí nejen nenávratnou ztrátou rodičovské jednotky, potažmo zmařenou možností identifikace se s ní, ale také se musí těžce přizpůsobovat novým vztahům. Souhlasím s I. Sobotkovou, která uvádí, že tento přístup je možné akceptovat jako jeden z možných teoretických pohledů na problematiku nevlastních rodin, avšak v jeho konceptu je pojetí nevlastních rodin demotivující a sociálně stigmatizující. Namísto snahy konstruktivně řešit nastalé problémy spíše posiluje pocity nepochopení, ublíženosti a bezvýchodnosti.³¹⁷

I. Sobotková (s odkazem na Norwood, Wingender, 1999) uvádí, že můžeme uvažovat o jistých charakteristikách, které jsou společné zdravě fungujícím nevlastním rodinám. Jedná se o *shodu v názorech, porozumění a vzájemnou podporu manželů; konsenzus ve finančním hospodaření rodiny a otevřenost rodiny*, která tkví v tom, že rodina má svůj vlastní sociální podpůrný systém.³¹⁸ Důležitá je právě také posledně zmíněná otevřenost rodiny. Rodina by neměla podlehnout tendenci uzavírat se před okolním světem ani ve snaze vyhnout se někdy až vtíravému zájmu okolí. Již výše jsem zmínila, že nevlastní rodiny jsou stále v rámci společnosti v poněkud rozporuplném postavení. Zachovat či nově budovat a rozšiřovat pozitivní vztahy se svými příbuznými, přáteli i spolupracovníky je pro nově vznikající rodinu důležité.³¹⁹

Na děti vyrůstající v nevlastních rodinách nelze nahlížet jako na jasné oběti situace, ale měli bychom vidět i určitá pozitiva. Například, že děti mají příležitost vidět své rodiče šťastnější než dříve, učí se přizpůsobovat, stejně jako se učí modelu mnohačetných rolí.³²⁰ Stejně tak v případech, kdy původní biologická rodina dítěte byla negativně poznamenána (časté konflikty, rodič s asociálním zaměřením ad.) můžeme hovořit o jistém nápravném potenciálu nevlastní rodiny.

³¹⁷ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 188

³¹⁸ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 189

³¹⁹ MATĚJČEK, DYTRYCH, 2002, s. 62

³²⁰ SOBOTKOVÁ, 2007, s. 187

Závěr

Pro svoji diplomovou práci jsem si vybrala téma značně obsáhlé, přičemž již na začátku bylo zřejmé, že postihnout jej celé je úkol daleko přesahující rozsah diplomové práce. Přesto jsem se pokusila zpracovat alespoň nejzákladnější specifika jednotlivých alternativ partnerského soužití a zanalyzovat jejich potenciál pro výchovu dítěte. Na tomto místě bych chtěla znovu zmínit skutečnost, kterou jsem uvedla již v úvodu této práce, totiž to, že v dnešní generaci teenegarů a dvacátníků se můžeme čím dál méně setkat s jedincem, který vyrostl v tradiční rodině s oběma vlastními, sezdanými, dříve nerozvedenými rodiči a s pouze vlastními sourozenci.³²¹ Vzhledem k této skutečnosti je zřejmé, že problematika proměn partnerského soužití se neodehrává odděleně, ale naopak je silně provázána s celou společností, její hodnotovou orientací a také, a to především, s výchovou dětí v těchto typech soužití. Nejen v rámci sociální pedagogiky, ale i v rámci jakékoliv pomáhající profese, která se zaměřuje na působení na dítě (ale i dospívajícího či dospělého jedince), se lze jen s obtížemi obejít bez znalosti jeho rodinného zázemí. Tedy za předpokladu, že se v rámci svých kompetencí budeme snažit o holistický pohled na tohoto jedince.

Těžko se dá rozlišit, zda postmoderní doba je důsledkem změn, které rodinu postihly, či jsou-li tyto změny v rodině jednou z příčin nástupu postmoderní doby. G. Lipovetsky užívá pojem *postmoralistní rodina*. Pro postmoralistní rodinu je charakteristické, že ji lze (jakkoli a kdykoli se nám zachce) stavět a rekonstruovat. Rodina do jisté míry ztratila na své závaznosti a změnila se v „*pružné citové zařízení*“. Mezi povinnosti rodičů již nepatří nutnost zůstat spolu celý život, ani se dětem bezmezně obětovat. Dítě je vnímáno jako prostředek vlastní seberealizace.³²² Víc než kdykoliv v minulosti je rodina založena na citech, což ji samo o sobě činí značně labilní. Fungující rodina v dnešní době představuje bezesporu úspěch, ale jen jeden z dílčích. I to je důkazem, že dnešní doba volá po *projektech*. G. Lipovetsky konstatuje, že „*Neoindividualistická dynamika neznámená odmítnutí dítěte, nýbrž touhu mít děti tehdy, kdy chceme a v žádoucím počtu.*“³²³ Z tohoto pohledu je zcela legitimní i rozhodnutí nemít děti vůbec, které v současnosti dobrovolně činí mnohé páry. Také dřívější role rodiče jako toho, kdo určoval životní cesty svých dětí (ať už profesní či osobní), má v dnešní době

³²¹ TOMÁŠEK, 2007, s. 13

³²² LIPOVETSKY, 1999, s. 182

³²³ LIPOVETSKY, 1999, s. 183

svobody a legitimizace výběru velmi omezené místo. Se sebeobětováním potomka ve prospěch rodičovského přání se dnes setkáváme snad jen při četbě realistických románů. Otázkou, která se v tomto momentě naskytá, je to, zda právě zde nejsou kořeny pro všeobecné nedocení seniorů. K čemu jsou jejich zkušenosti v době, kdy můžeme cokoli? Třeba jen dělat jednu chybu za druhou.

V rozpacích nad registrovaným partnerstvím a nad mnohdy bouřlivými emocemi doprovázenou debatou o tom, zda mají homosexuálové právo vychovávat děti, můžeme vidět jistou analogii s přijímáním rasově smíšených manželství v minulosti. V dnešním multikulturním světě jsou tato soužití poměrně častá a domnívám se, že většinová společnost nemá s jejich přijetím výrazné těžkosti. Ano, ještě i v současnosti existují krajní názory, které taková partnerství (a děti z nich) odmítají akceptovat, avšak západní společnost v nich již neshledává kriminální akt, jak tomu bylo v poměrně nedávné minulosti. Tím se dostáváme k další alternativě rodinného soužití. Problematika rasově smíšeným manželství je natolik bohatá, že by sama o sobě mohla být tématem několika samostatných prací.

V závěru bych tedy ráda zmínila to, co považuji za nejdůležitější ve své práci. Proměny partnerského soužití se promítají do alternativních rodinných soužití (neúplné rodiny, homoparentální rodiny a doplněné rodiny). Tato alternativní soužití jsou stále častější formou rodinného uspořádání. Bez ohledu na to, jak je budeme nazývat (alternativní rodinná soužití, domácnosti), pro děti v nich vyrůstající jsou to jejich rodiny (buť více či méně obvyklé). Základním právem těchto dětí je, aby věděly o své rodině pravdu. Samozřejmostí je přiměřenost takového sdělení, mělo by být úměrné chápání dítěte i jeho osobnostní výbavě. Velký potenciál, který by mohl v mnohém ulehčit postavení těmto dětem, spatřuji nejen v rodině samotné a její prezentaci na veřejnosti i v soukromí, ale také ve škole. Tyto dvě instituce by v ideálním případě měly úzce spolupracovat. Podmínkami jsou jak otevřenost rodičů a jejich důvěra v pedagogy, tak i facilitující přístup pedagogů a jejich orientace v problematice alternativních rodinných soužití. Vzhledem k současné realitě by mnohému mohlo napomoci, kdyby se školská zařízení ve svých osnovách nezaměřovala pouze na tradiční model rodiny. Alternativní rodinná uspořádání by měla být brána jako daný fakt s přihlédnutím k ostatním okolnostem (tedy např. menší četnost těchto uspořádání). Jako zásadní se jeví, aby dítě vyrůstající v takovéto rodině mělo možnost legitimizovat svoji vlastní rodinu. Tím se formálně potvrdí i právo tohoto dítěte na existenci v této společnosti a zároveň

omezí prostor pro vyčleňování z kolektivu ostatních dětí. Stěžejní se zdá být taková výuka žáků, kdy součástí osnov bude i alternativní uspořádání rodiny.

V současné době můžeme vnímat určité tendence, které jsou zaměřeny na záchranu či udržení tradiční rodiny. Tato snaha je často podepřena argumenty, které brojí proti samotné podstatě alternativních rodinných soužití a a priori je označují jako nepřijatelná. Pokusy o uchování a rehabilitaci tradiční rodiny by však neměly být založeny na archaickém lpění na starých pořádcích, ale měly by respektovat současnou realitu.

Vyvstává otázka, jak se s touto situací vypořádají nastupující generace. Stanou se díky tomu, že v alternativních rodinných soužitích buď přímo vyrůstají nebo mají možnost se s nimi blíže setkávat, otevřenějšími a odvážnějšími při zakládání svých rodin? Stanou se tolerantnějšími? Nebo zkušenosti, které nabudou ve svém dětství a dospívání, nedokáží zpracovat, a ty pak negativně ovlivní celý jejich život? Anebo se pokusí vytvořit to, čeho se jim nedostávalo? Třeba tradiční rodinný řád?

Seznam použité literatury a odborných pramenů

Tištěné publikace

1. ANTIER, E. *Dítě toho druhého*. Praha : Portál, 2005. ISBN 80-7178-946-1.
2. ANZENBACHER, A. *Úvod do filosofie*. Praha : Portál, 2004. ISBN 80-7178-804-X.
3. BAŠTECKÁ, B. ed. *Psychologická encyklopedie: Aplikovaná psychologie*. Praha : Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-470-0.
4. BAUMAN, Z. *Úvahy o postmoderní době*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1995. ISBN 80-85850-12-5.
5. ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-463-X.
6. DUDOVÁ, R., HASTRMANOVÁ, Š. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-124-8.
7. DUNOVSKÝ, J. a kol. *Sociální pediatrie*. Praha : Grada, 1999. ISBN 80-7169-254-9.
8. HAMPLOVÁ, D. ed. et al., *Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-128-6.
9. HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7.
10. HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha : Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1168-3.
11. HOLUB, M., NOVÁ, H., SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině: komentář a předpisy souvisící*. Praha : Linde, 2007. ISBN 978-80-7201-668-6.
12. CHALOUPKOVÁ, J., ŠALAMOUNOVÁ, P. *Postoje k manželství, rodičovství a k rolím v rodině v České republice a v Evropě*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2004. ISBN 80-7330-062-1.
13. JANOŠOVÁ, P. *Homosexualita v názorech současné společnosti*. Praha : Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-954-5.
14. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha : Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
15. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. et al. *Člověk – prostředí – výchova*. Brno : Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.

16. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha : Grada, 2006. ISBN 80-247-1284-9.
17. LIPOVETSKY, G. *Soumrak povinnosti*. Praha : Prostor, 1999. ISBN 80-7260-008-7.
18. MÁROVÁ, Z., MATĚJČEK, Z., RADVANOVÁ, S. *Výchova dětí v neúplné rodině*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1975. ISBN neuvedeno.
19. MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1992. ISBN 80-04-25236-2.
20. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Děti, rodina a stres*. Praha : Galén, 1994. ISBN 80-85824-06-X.
21. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha : Grada, 2002. ISBN 80-247-0332-7.
22. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. Praha : Grada, 1999. ISBN 80-7169-897-0.
23. MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha : Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6.
24. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha : Portál, 2003. ISBN 80-7178-853-8.
25. MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. Praha : Avicenum, 1989. ISBN neuvedeno.
26. MATĚJČEK, Z. *Škola rodičů*. Praha : Maxdorf, 2000. ISBN 80-85912-29-5.
27. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-24-9.
28. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha : Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0.
29. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-58-X.
30. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha : Sociologické nakladatelství, 2001. ISBN 80-86429-01-6.
31. SEDLÁČEK, L., PLESKOVÁ, K. ed. *Aktivní otcovství*. Brno : Nesehnutí, 2008. ISBN 978-80-903228-9-1.
32. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha : Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8.
33. SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČR. *Nemanželská plodnost: její rizika a sociální podmínky*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2006. ISBN 80-7330-105-9.

34. STŘELEČ, S., MARÁDOVÁ, E., MARHOUNOVÁ, J., ŘEHULKA, E. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha : Fortuna, 1992. ISBN 80-85298-84-8.
35. SULLEROTOVÁ, E. *Krize rodiny*. Praha : Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-647-3.
36. ŠTĚPÁNKOVÁ, M., ČIŽINSKÝ, P. *Registrované partnerství pro začínající*. Praha : Gay a lesbická liga, 2006. ISBN 80-239-7821-7.
37. TAYLOR, CH. *Etika authenticity*. Praha : Filosofia, 2001. ISBN 80-7007-150-8.
38. TESAŘOVÁ, J., LIŠKOVÁ, K. ed., *Ženská práva jsou lidská práva*. Brno : Nesehnutí, 2002. ISBN 80-903228-0-8.
39. VACEK, P. *Rozvoj morálního vědomí žáků*. Praha : Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-386-4.

Články ve sborníku

40. LORENZOVÁ, J. O relativismu postmoderny a autoritě etiky. In *Relativizace autority a její dopady na současnou mládež*. Sborník. Praha : ISV, 2005. ISBN 80-86642-43-7, s. 48–64.
41. SEDLÁČKOVÁ, A. Specifika dětí z homoparentálních rodin. In *17. Celostátní kongres k sexuální výchově v České republice*. Sborník referátů. Brno : Tribun, 2009. ISBN 978-80-7399-835-6, s. 115-122.
42. SOKOLOVÁ, V. A co děti? ...: gay a lesbické rodičovství. In *ABC feminismu*. Sborník. Brno: Nesehnutí, 2004. ISBN 80-903228-3-2, s. 81-96.

Články v tištěných periodikách

43. BOBŮRKOVÁ, E. Proč gayové nevymřeli po přeslici? *MF Dnes* (příloha Víkend), 2010, roč. 21, č. 73, s. 44-45. ISSN 1210-1168.
44. HRDLIČKOVÁ, L. Je homosexualita pouze vrozenou záležitostí? *Psychologie dnes*, 2009, roč. 15, č. 5, s. 30-31. ISSN 1212-9607.
45. HUČÍN, J. Výchova dětí v homosexuální rodině – ano, či ne? *Psychologie dnes*, 2004, roč. 10, č. 5, s. 24-25. ISSN 1212-9607.
46. LABUSOVÁ, E., JEDELSKÁ, E. Mají mít homosexuální právo adoptovat děti? *Psychologie dnes*, 2010, roč. 16, č. 5, s. 40-41. ISSN 1212-9607.
47. LORENZOVÁ, J. Sociální pedagogika jako pomáhající disciplína. *Pedagogika*, 2001, roč. 51, č. 3, s. 292-298. ISSN 0031-3815.

48. LUŽNÁ, R. Právní vztahy mezi mužem ženou, kteří nejsou manžely. *Právo a rodina*, 2007, roč. 9, č. 2, s. 1-6. ISSN 1212-866X.
49. SOKOLOVÁ, V. Otec, otec a dítě: Gay muži a rodičovství. *Sociologický časopis*, 2009, roč. 45, č. 1, s. 115–145. ISSN 0038-0288.
50. TOMÁŠEK, M. Já se ještě nechci vázat. *Psychologie dnes*, 2006, roč. 12, č. 5, s. 22-24. ISSN 1212-9607.
51. TOMÁŠEK, M. Singles a jejich vztahy; kvalitativní pohled na nesezdané a nekohabituující jednotlivce v České republice. *Sociologický časopis*, 2006b, roč. 42, č. 1, s. 81-105. ISSN 0038-0288.
52. TYL, J. Střídavá péče je prokazatelně pro děti lepší. *Právo a rodina*, 2006, roč. 8, č. 11, s. 18-21. ISSN 1212-866X.
53. WEISS, P. O homosexualitě. *Prevence*, 2008, roč. 5, č. 11, s. 6-8. ISSN 1214-8717
54. ZEMAN, J. Rodina je labilní, protože víc stojí na citech. *Rodina a škola*, 2006, roč. 53, č. 10, s. 4-7. ISSN 0035-7766.

Články v internetových periodikách

55. RADIMSKÁ, R. Mateřství, otcovství a moc. *Gender, rovné příležitosti a výzkum*, 2002, roč. 3, č. 4, s. 1-3. ISSN 1213-0028. Dostupný z WWW: < http://www.genderonline.cz/download/Rocnik03_4_2002.pdf>
56. TOMÁŠEK, M. Singles v České republice – o aktuálně probíhajícím výzkumu. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 2003, roč. 4, č. 3-4, s. 5-7. ISSN 1213-0028. Dostupný z WWW: < http://www.genderonline.cz/download/Rocnik04_3-4_2003.pdf>
57. TOMÁŠEK, M. Konec tradiční rodiny? Od tradiční rodiny k singles a zpět k jiným vztahům. *Socioweb*, 2007, roč. 5, č. 11, s. 13-14. ISSN 1214-1720. Dostupné z WWW: <http://www.socioweb.cz/upl/editorial/download/146_socioweb%2011-07%20cely%204.pdf>.

Elektronické dokumenty (formát PDF)

58. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2008*. [www dokument], Praha, 2009. 65 s. Dostupný z WWW: <www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/4007-09>.
59. KOLOUCHOVÁ, J., SOBOTKOVÁ, I. *Význam uspokojování psychických potřeb dětí v pěstounské péči*. [www dokument], Praha, 2004. 3 s. Dostupný z WWW: <<http://www.solen.cz/pdfs/ped/2004/01/04.pdf>>.
60. SEZEMSKÝ, J. *K aktivitám sdružení K 213*. [www dokument], Praha, 2008, 1 s. Dostupný z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/5047/tz_240108a.pdf>.

61. TABERY, P. *Postoje české veřejnosti k právům homosexuálních párů*. [www dokument], Praha, 2009. 3 s. Dostupný z WWW: <<http://www.cvvm.cas.cz/index.php?lang=0&disp=zpravy&r=1&shw=100933>>.
62. WINT, J. *Analýza české právní úpravy osvojení dítěte gayi, lesbami a bisexuálními lidmi ve světle práva Evropské unie a Evropské úmluvy o lidských právech a základních svobodách*. [www dokument], Praha, 2009, 6 s. Dostupný z WWW: <<http://www.osf.cz/attachments/analiza-osvojeni-ditete-gayi.pdf>>.
63. *Zápis ze zasedání Rady vlády ČR pro lidská práva*. [www dokument], Praha, 2010. 9 s. Dostupný z WWW: <<http://www.vlada.cz/assets/ppov/rp/cinnost-rady/zasedani-rady/zapis-2010-02-26.pdf>>.

Internetové stránky (www)

64. *Cestovani.ihned.cz* [online]. 2008 [cit. 2010-04-21]. Kolín nad Rýnem vsadil na homosexuální turisty. Dostupné z WWW: <<http://cestovani.ihned.cz/c1-26776310-kolin-nad-rynem-vsadil-na-homosexualni-turisty>>.
65. *Cpr.apha.cz* [online]. 2004 [cit. 2010-04-26]. Homosexuální rodičovství: Je čas na změnu?. Dostupné z WWW: <<http://cpr.apha.cz/homosexualni-rodicovstvi-je-cas-na-zmenu/>>.
66. *Doma.nova.cz* [online]. 2010 [cit. 2010-05-30]. Průlom: Holčička má v rodném listě dvě „mámy“ a žádného otce. Dostupné z WWW: <<http://doma.nova.cz/clanek/rodina/prulom-holcicka-ma-v-rodnem-liste-dve-mamy-a-zadneho-otce.html>>.
67. *Drbna.cz* [online]. 2010 [cit. 2010-04-23]. Lesbická a gay rodičovská seznamka. Dostupné z WWW: <http://www.drbna.cz/index.php?item=rodicovska_seznamka&kat=hledame_tatinka&cid_inzerat=136>.
68. *Financninoviny.cz* [online]. 2010 [cit. 2010-04-21]. CK ESO chce novým katalogem oslovit nejméně 1000 homosexuálů. Dostupné z WWW: <<http://www.financninoviny.cz/zajimavosti/zpravy/ck-eso-chce-novym-katalogem-oslovit-nejmene-1000-homosexualu/449430>>.
69. *Lgbt.poradna-prava.cz* [online]. c2009 [cit. 2010-12-16]. Gay a lesbické rodičovství. Dostupné z WWW: <<http://lgbt.poradna-prava.cz/gay-a-lesbicke-rodicovstvi.html>>.
70. *Liga lidských práv* [online]. c2009 [cit. 2010-03-21]. Prohlášení nevládních organizací k iniciativám sdružení hájících práva otců. Dostupné z WWW: <<http://www.llp.cz/cz/tiskove-zpravy/prohlaseni-nevladnich-organizaci-k-iniciativam-sdruzeni-hajicich-prava-otcu-z29>>.
71. *Obcinst.cz* [online]. 2007 [cit. 2010-04-26]. Jsou adopce homosexuálními páry v zájmu dětí? Dostupné z WWW: <<http://www.obcinst.cz/cs/Jsou-adopce-homosexualnimi-pary-v-zajmu-deti-c1066>>.

72. *Portal.justice.cz* [online]. 2010 [cit. 2010-04-12]. Ročenky Ministerstva spravedlnosti. Dostupné z WWW: <<http://portal.justice.cz/justice2/MS/ms.aspx?j=33&o=23&k=3397&d=47145>>.
73. *Revue.idnes.cz* [online]. 2010 [cit. 2010-04-24]. Transsexuál Thomas Beatie je potřetí těhotný. Dostupné z WWW: <http://revue.idnes.cz/transsexual-thomas-beatie-je-potreti-tehotny-foe-/zajimavosti.asp?c=A100212_145019_zajimavosti_nh>.

PŘÍLOHY

Příloha č. I: Alternativní vztahy mladých lidí na počátku 21. století

Níže uvedené kategorie alternativních a zástupných vztahů byly formulovány na základě výzkumu nesezdaných mladých lidí (MŠMT ČR: výzkumný záměr Reprodukce a integrace společnosti MSM0021622408).

Ženatí milenci, vdané milenky

Vzhledem k zacílení výzkumu se překvapivě častou kategorií ukázal být vztah s ženatým milencem. Na jedné straně se setkáváme s relativně nestabilními vztahy, ale zároveň tato alternativa nevylučuje dlouhodobost. Často jde o principiální vyhýbání se dlouhodobějším vztahům a upřednostňování seberealizace v profesní oblasti, což může sloužit i jako určitý pretext pro skrytí neschopnosti etablovat a udržet vztah dlouhodobého charakteru. Přesto obdobně často narážíme na schopnost a potřebu udržovat dlouhodobý vztah, ale jeho naplňování přizpůsobovat potřebám jisté autonomie.

Víkendové manželství

Základním znakem této alternativní formy je idea prostoru pro sebe, tj. „odděleně, ale spolu“. Z indikovaných kategorií vztahů se víkendové manželství zřejmě nejvíce přibližuje obvyklým představám dlouhodobého vztahu.

Vztahy na dálku a „nárázovky“

V angličtině bychom použili ustálených termínů „long-distance relationships“ a „one night stands“. Přestože se jedná o dvě výrazně odlišné kategorie vztahů, z rozhovorů vyznělo, že tyto formy jsou často kombinovány. Přestože se tato kategorie může jevit jako do jisté míry zaměnitelná s víkendovým manželstvím, klíčovým rozlišujícím znakem v případě vztahu na dálku je možnost udržování a prodloužování romantické fáze, která s sebou může nést i jistou otevřenost vztahu. I v bezprostřední souvislosti s touto kategorií se v rozhovorech objevilo zřetelně téma jednorázových vztahů a otázka jejich akceptace a oprávněnosti.

Otevřené vztahy

Otevřené vztahy jsou takové, které nevylučují další vztahy zpravidla sexuálního charakteru. Zde je nutné rozlišit ty, které získávají charakter otevřených vztahů během vývoje klasického dlouhodobého vztahu, a ty, které jsou oboustranně deklarativně otevřené od počátku.

Přítel/kyně do nepohody

Mnohdy je samotné ujasnění si své role v alternativním vztahu nejednoznačným procesem, který získává jasné kontury teprve ve zpětném pohledu („...byli jsme vlastně takoví přátelé, který spojovalo jen o něco víc, než je pojí třeba s jinejma známejma“ 23, novinářka). U mužů se tento typ alternativního vztahu zdá být pojímán pragmatičtěji, často bezprostředně v sexuálním smyslu. Přesto dlouhodobý vztah výrazně soustředěný na sexuální sféru a charakterizovaný jako „nevztahový“ nalézáme i u komunikačních partnerek.

Hra na dokazování si

V jednom z rozhovorů se objevila kategorie, již je možné charakterizovat jako hru na dokazování si: „*prostě to rozpoutám na mnoha frontách a čekám, jestli se chytanou, a to mi v tu chvíli úplně stačí...*“ (24, pracovnice v nakladatelství).

Převzato z: TOMÁŠEK, M. Já se ještě nechci vázat. *Psychologie dnes*, 2006, roč. 12, č. 5, s. 22-24. ISSN 1212-9607.

Příloha č. II: Dotazník k registrovanému partnerství

DOTAZNÍK K REGISTROVANÉMU PARTNERSTVÍ

Příslušný matriční úřad

	OSOBY, KTERÉ CHTĚJÍ VSTOUPIT DO REGISTROVANÉHO PARTNERSTVÍ	
Jméno, popř. jména a příjmení		
Rodné příjmení		
Datum, místo a okres (stát) narození		
Rodné číslo		
Osobní stav		
Státní občanství		
Bydliště (trvalý pobyt)		
<u>Otec:</u> Jméno, příjmení, popř. rodné příjmení Datum narození Místo, okres (stát) narození		
<u>Matka:</u> Jméno, příjmení, popř. rodné příjmení Datum narození Místo, okres (stát) narození		

V _____

dne _____

podpis osoby, která chce vstoupit do registrovaného partnerství

podpis osoby, která chce vstoupit do registrovaného partnerství

PŘEDLOŽENÉ DOKLADY (VYPLNÍ MATRIKÁŘ)

<p><u>Předloženy byly tyto doklady:</u></p> <p>1. Občanský průkaz*) č. _____ vystavený dne _____ v _____</p> <p>2. Rodný list vydaný v _____ dne _____ roč. _____ č. _____</p>	<p><u>Předloženy byly tyto doklady:</u></p> <p>1. Občanský průkaz*) č. _____ vystavený dne _____ v _____</p> <p>2. Rodný list vydaný v _____ dne _____ roč. _____ č. _____</p>
--	--

*) případně povolení k trvalému pobytu nebo cizozemský cestovní pas

razítko a podpis matrikáře

Příloha č. III: Srovnání práv a povinností manželů a registrovaných párů

Tabulka obsahuje 87 práv a povinností manželů. Zákon o registrovaném partnerství jich párům stejného pohlaví umožňuje či ukládá 37.

Zpracovala [Gay a lesbická liga](#) 13. března 2006 dle platných zákonů ČR a návrhu [Zákona o registrovaném partnerství](#) ve znění schváleném Senátem PČR.

	PRÁVNÍ ZAKOTVENÍ PRO MANŽELE	GL páry podle návrhu zákona	komentář
Práva			
Dědictví v první dědické skupině	Zák. 40/1964 Sb. občanský zákoník, § 473 a násl.	ANO	upraveno v zákoně o RP § 45, odst. 3 - 6
Hrazení péče poskytnuté lékařem partnerce / partnerovi ze svého zdravotního pojištění	Zák. 48/1997 Sb. o veřejném zdravotním pojištění, § 17	NE	
Informace o zdravotním stavu partnerky / partnera	Zák. 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu, § 23, odst. 1	ANO	upraveno v zákoně o RP § 56
Možnost pokračovat v živnosti po úmrtí podnikatele	Zák. 455/1991 Sb. živnostenský zákon, § 13, písm. b	ANO	upraveno v zákoně o RP § 57, odst. 2
Možnost stát se odpovědným partnerem partnerky / partnera (podnikatele)	Zák. 455/1991 Sb. živnostenský zákon, § 11	ANO	upraveno v zákoně o RP § 57, odst. 1
Možnost zvolit partnerce/partnerovi obhájce podle trestního řádu	Zák. 141/1961 Sb. trestní řád § 37	ANO	upraveno v zákoně o RP § 42, odst. 1
Nabývání vlastnického práva cizinců - partnerů k nemovitostem	Zák. 219/1995 devizový zákon, § 17	NE	
Napadnutí rozsudku ve prospěch obžalovaného podle trestního řádu	Zák. 141/1961 Sb. trestní řád, § 247, odst. 2	ANO	upraveno v zákoně o RP § 42, odst. 5
Nárok na jednorázové odškodnění a jednorázové mimořádné odškodnění při	Zák. 220/1999 Sb. o průběhu základní nebo náhradní služby a	NE	

úmrtí partnerky / partnera ve vojenské službě	vojenských cvičení a o některých právních poměrech vojáků v záloze, § 68 a 69		
Nárok na jednorázové odškodnění a úmrtné při úmrtí partnerky / partnera podle zákona o Bezpečnostní informační službě	Zák. 154/1994 Sb. o Bezpečnostní informační službě, § 109 a 124	NE	
Nárok na jednorázové odškodnění a úmrtné při úmrtí partnerky / partnera podle zákona o služebním poměru příslušníků Policie ČR	Zák. 186/1992 Sb. o služebním poměru příslušníků Policie ČR, § 94, 95 a 120	NE	
Nárok na jednorázové odškodnění při úmrtí partnerky / partnera podle zákoníku práce	Zák. 65/1965 Sb. zákoník práce, § 200	NE	
Nárok na jednorázové odškodnění, jednorázové mimořádné odškodnění a úmrtného při úmrtí partnerky / partnera - vojáka z povolání	Zák. 221/1999 Sb. o vojácích z povolání, § 124, 125, 141 a 142	NE	
Nárok na peněžité dávky nemocenského pojištění podle zákona o nemocenské péči v ozbrojených silách	Zák. 32/1957 Sb. o nemocenské péči v ozbrojených silách, § 3	NE	
Nárok na peněžité dávky nemocenského pojištění podle zákona o nemocenském pojištění zaměstnanců	Zák. 54/1956 Sb. o nemocenském pojištění zaměstnanců, § 41	NE	
Nárok na vdovský / vdovecký důchod	Zák. 155/1995 o důchodovém pojištění, § 49-51	NE	
Nárok vojáka na dovolenou v případě úmrtí partnerky / partnera	Zák. 220/1999 Sb. o průběhu základní nebo náhradní služby a vojenských cvičení a o některých právních poměrech vojáků v záloze, § 18	NE	
Nárok vojáků z povolání na náhradu zvýšených životních	Zák. 221/1999 Sb. o vojácích z povolání,	NE	

nákladů, na náhradu při dojíždění, na náhradu při služební cestě a na bezplatnou přepravu partnerky / partnera na řádnou dovolenou	§ 77 odst. 2, 5, 7 a § 92		
Odepření výpovědi vyšetřovací komisi Poslanecké sněmovny	Zák. 90/1995 Sb. o jednacím řádu Poslanecké sněmovny, čl. 15 jednacího řádu vyšetřovací komise	NE	
Odepření vysvětlení podle celního zákona	Zák. 13/1993 Sb. celní zákon, § 30, odst. 3	NE	
Odepření vysvětlení podle zákona o Policii ČR	Zák. 283/1991 Sb. o Policii ČR, § 12, odst. 3	NE	
Odmítnutí místa uchazečem o zaměstnání z důvodu místa výkonu a povahy zaměstnání partnerky / partnera	Zák. 1/1991 Sb. o zaměstnanosti, § 15, odst. 3, písm. c	ANO	upraveno v zákoně o RP § 58
Ošetření svazku z hlediska zákona o daních z příjmu	Zák. 586/1992 Sb. o daních z příjmů, § 3, 4, 7, 11, 13, 15, 24, 30, 34, 38h, 38k a 38l	NE	
Partner jako účastník exekučního řízení	Zák. 120/2001 Sb. o soudních exekutorech a exekuční činnosti, § 36, 42, 44	NE	
Partner je závislou osobou podle zákona o pobytu ozbrojených sil jiných států na území ČR	Zák. 310/1999 Sb. o pobytu ozbrojených sil jiných států na území ČR, § 2, písm. g	NE	
Partnerka / partner je členem rodiny vojáka z povolání	Zák. 221/1999 Sb. o vojácích z povolání, § 71	NE	
Partnerka / partner je osobou blízkou podle občanského zákoníku	Zák. 40/1964 Sb. občanský zákoník, § 116	ANO	upraveno v zákoně o RP § 45, odst. 2
Partnerka / partner je osobou blízkou podle trestního zákona	Zák. 140/1961 Sb. trestní zákon, § 89	ANO	upraveno v zákoně o RP § 41
Partnerka / partner je osobou blízkou podle zákona	Zák. 155/1995 o důchodovém pojištění,	NE	

o důchodovém pojištění	§ 24		
Partnerka / partner je osobou blízkou podle zákona o přestupcích	Zák. 200/1990 Sb. o přestupcích, § 68, odst. 4	ANO	upraveno v zákoně o RP § 48
Peněžitá pomoc při péči o dítě	Zák. 88/1968 Sb. o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění, § 12a, odst. 1	ANO	upraveno v zákoně o RP § 47, odst. 2
Platové nároky ze služebního poměru zemřelého vojáka z povolání	Zák. 221/1999 Sb. o vojácích z povolání, § 159, odst. 7	NE	
Podání žádosti o pokračování nebo obnovení řízení před Ústavním soudem v případě úmrtí partnerky / partnera, jíž /jehož se řízení týkalo	Zák. 182/1993 Sb. o Ústavním soudu, § 90, 94, 98 a 105	NE	
Pojistné plnění ze životního pojištění při neurčení oprávněné osoby	Zák. 40/1964 Sb. občanský zákoník, § 817, odst. 2	NE	
Poskytnutí peněžité pomoci v mateřství osamělým matkám	Zák. 88/1968 Sb. o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění, § 10, odst. 2	ANO	upraveno v zákoně o RP § 47, odst. 1
Poukazování důchodu na účet partnerky / partnera	Zák. 155/1995 o důchodovém pojištění, § 64, odst. 2	NE	
Právo na odpověď a dodatečné sdělení	Zák. 231/2001 Sb. o provozování rozhlasového a televizního vysílání, § 35, odst. 4, a § 36 odst. 2; Zák. 46/2000 Sb. tiskový zákon, § 10, odst. 4, a § 11, odst. 2	NE	
Právo na ochranu osobnosti partnerky / partnera po její / jeho smrti	Zák. 40/1964 Sb. občanský zákoník, § 15	ANO	upraveno v zákoně o RP § 45, odst. 1

Právo odepřít výpověď podle trestního řádu	Zák. 141/1961 Sb. trestní řád § 100	ANO	upraveno v zákoně o RP § 42, odst. 2 a 3
Právo odepřít výpověď podle zákona o správě daní a poplatků	Zák. 337/1992 Sb. o správě daní a poplatků, § 8, odst. 2	ANO	upraveno v zákoně o RP § 51
Přechod nájmu bytu po smrti partnerky / partnera	Zák. 40/1964 Sb. občanský zákoník, § 706, odst. 1	ANO	upraveno v zákoně o RP § 45, odst. 8
Přechod nároku na peněžité dávky nemocenského pojištění	Zák. 54/1956 Sb. o nemocenském pojištění zaměstnanců, § 45, odst. 1	NE	
Přechod peněžitých nároků při smrti zaměstnance	Zák. 65/1965 Sb. zákoník práce, § 260 odst. 2	NE	
Přechod práv ze stavebního spoření	Zák. 96/1993 Sb. o stavebním spoření, § 8, odst. 1	NE	
Převod služebního bytu vojáka z povolání na pozůstalého partnera	Zák. 221/1999 Sb. o vojácích z povolání, § 61, odst. 3	NE	
Společné jmění	Zák. 40/1964 Sb. občanský zákoník, § 136 a 143-151	NE	
Společné či zdvojené příjmení	Zák. 94/1963 Sb. o rodině, § 8	NE	
Společný nájem bytu	Zák. 40/1964 Sb. občanský zákoník, § 703	NE	zákona o RP pouze v § 45, odst. 7 deklaruje právo na užívání bytu partnera / partnerky po dobu trvání partnerství; po zániku partnerství toto právo zaniká
Výjimka z pětileté délky pobytu na území ČR při žádosti o občanství	Zák. 40/1993 o nabývání a pozbývání státního občanství ČR, § 7 a 11	NE	
Zajišťování běžných záležitostí podnikání partnerky / partnera	Zák. 1/1991 o zaměstnanosti, § 1	NE	
Zařazení do skupin pro účely výpočtu daně dědické, daně	Zák. 357/1992 Sb. o dani dědické, dani	NE	partnerky / partneři tedy nelogicky spadají do III.

darovací a daně z převodu nemovitostí	darovací a převodu nemovitostí, § 11		skupiny - ostatní fyzické osoby a právnické osoby
Zastupování v běžných záležitostech	Zák. 94/1963 Sb. o rodině, § 21, odst. 1-3	ANO	použito v zákoně o RP analogicky (§ 8)
Zohlednění svazku při udělování povolení k pobytu cizincům	Zák. 326/1999 Sb. o pobytu cizinců na území ČR, § 65, 66 a 69	NE	
Povinnosti			
Hlášení změn ohledně svazku vojákem	Zák. 220/1999 Sb. o průběhu základní nebo náhradní služby a vojenských cvičení a o některých právních poměrech vojáků v záloze, § 24	NE	
Prokázání zániku dřívějšího svazku při uzavírání nového	Zák. 94/1963 Sb. o rodině, § 6, odst. 2	ANO	upraveno v zákoně o RP § 43, odst. 1
Přechod povinností ze stavebního spoření	Zák. 96/1993 Sb. o stavebním spoření, § 8, odst. 1	NE	
Souhlas s použitím společného jmění podle obchodního zákoníku	Zák. 513/1991 Sb. obchodní zákoník, § 27a	NE	
Vyživovací povinnost	Zák. 94/1963 Sb. o rodině, § 91, odst. 1-3	ANO	použito v zákoně o RP analogicky (§ 10)
Vyživovací povinnost po zrušení svazku	Zák. 94/1963 Sb. o rodině, § 92, odst. 1-2	ANO	použito v zákoně o RP analogicky (§ 11)
Zákaz pracovně - právního vztahu	Zák. 65/1965 Sb. zákoník práce, § 269	ANO	upraveno v zákoně o RP § 46, odst. 1
Ostatní			
Zákaz uzavření dvojího svazku	Zák. 94/1963 Sb. o rodině, § 11, odst. 1	ANO	upraveno v zákoně o RP § 43, odst. 2
Náklady na řízení o zrušení svazku	Zák. 99/1963 Sb. občanský soudní řád, § 144	ANO	upraveno v zákoně o RP § 44, odst. 5
Nemožnost prominutí zmeškané lhůty u rozsudku o zrušení svazku	Zák. 99/1963 Sb. občanský soudní řád, § 204, odst. 3	ANO	upraveno v zákoně o RP § 44, odst. 6
Nepřípustnost žaloby proti	Zák. 99/1963 Sb.	ANO	upraveno v zákoně o RP

rozsudku o zrušení svazku	občanský soudní řád, § 230, odst. 1		§ 44, odst. 9
Osamělé jsou ty osoby, které nežijí ve svazku	Zák. 65/1965 Sb. zákoník práce, § 274, odst. 1	ANO	upraveno v zákoně o RP § 46, odst. 2
Osvojení (adopce) dítěte	Zák. 94/1963 Sb. o rodině, § 63- 77	NE	zákon o RP adopce výslovně zakazuje (§ 13 odst. 2); osvojením vznikají plná rodičovská práva a povinnosti
Platnost svazku při zániku dřívějšího	Zák. 94/1963 Sb. o rodině, § 11, odst. 2	ANO	upraveno v zákoně o RP § 43, odst. 3
Poplatky při soudním řízení o svazku	Zák. 549/1991 Sb. o soudních poplatcích, § 2, odst. 3; § 10, odst. 6; příloha položka 2, bod 6	ANO	upraveno v zákoně o RP § 50, odst. 1-3
Promítnutí existence svazku do mezinárodního práva	Zák. 97/1963 Sb.	NE	
Rozhodnutí soudu o osobním stavu podle občanského soudního řádu	Zák. 99/1963 Sb. občanský soudní řád, § 80, písm. a	ANO	upraveno v zákoně o RP § 44, odst. 1
Stanovení partnerky / partnera jako společně posuzované osoby pro potřeby zákona o živ. Minimu	Zák. 463/1991 Sb. o životním minimu, § 4, odst. 1, písm. b a c	ANO	upraveno v zákoně o RP § 49, odst. 1 a 2
Svěření dítěte do pěstounské péče	Zák. 94/1963 Sb. o rodině, § 45 a násl.; Zák. 359/1999 o sociálně-právní ochraně dětí	ANO	v zákoně o RP nepoužit zákaz; při svěřením do výchovy přispívá na výchovu stát, pěstoun nemá plná rodičovská práva
Svěření dítěte do výchovy	Zák. 94/1963 Sb. o rodině, § 45 a násl.; Zák. 359/1999 o sociálně-právní ochraně dětí	ANO	v zákoně o RP nepoužit zákaz; při svěřením do výchovy nepřispívá na výchovu stát, vychovatel nemá plná rodičovská práva
Trestní postih současného uzavření dvou svazků	Zák. 140/1961 Sb. trestní zákon, § 210	NE	
Trestní stíhání pouze se souhlasem poškozeného podle trestního řádu	Zák. 141/1961 Sb. trestní řád § 163	ANO	upraveno v zákoně o RP § 42, odst. 4

Uzavření církevního sňatku	Zák. 94/1963 Sb. o rodině, § 4a a 5	NE	
Uzavření občanského svazku	Zák. 94/1963 Sb. o rodině, § 4	ANO	uzavření je možné pouze před některými matričními úřady, stanovenými vyhláškou MV ČR
Vyloučení dlužníkovy partnerky / partnera z účasti na nedobrovolné dražbě	Zák. 26/2000 Sb. o veřejných dražbách, § 36 a 39	NE	
Výplata mzdy partnerce / partnerovi jen na základě zmocnění podle služebního zákona	Zák. 218/2002 Sb. služební zákon, § 150, odst. 4	NE	
Výplata mzdy partnerce / partnerovi jen na základě zmocnění podle zákona o mzdě	Zák. 1/1992 o mzdě, odměně za pracovní pohotovost a průměrném výdělku, § 11, odst. 5	NE	
Výplata mzdy partnerce / partnerovi jen na základě zmocnění podle zákona o platu	Zák. 143/1992 Sb. o platu a odměně za pracovní pohotovost v rozpočtových a některých dalších organizacích a orgánech, § 17, odst. 4	NE	
Výplata mzdy partnerce / partnerovi jen na základě zmocnění podle zákoníku práce	Zák. 65/1965 Sb. zákoník práce, § 120, odst. 5	NE	
Zánik společného jmění úpadce a manžela	Zák. 328/1991 Sb. o konkursu a vyrovnání, § 14, 26, 26a, 26b, 36, 47-48	NE	
Zařazení partnerky / partnera mezi společně posuzované osoby pro účely zákona o státní sociální podpoře	Zák. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře, § 7	ANO	upraveno v zákoně o RP § 52
Zastavení řízení o zrušení svazku při smrti partnera	Zák. 99/1963 Sb. občanský soudní řád, § 107, odst. 5	ANO	upraveno v zákoně o RP § 44, odst. 3
Zpětvzetí návrhu na zrušení svazku podle občanského	Zák. 99/1963 Sb. občanský soudní řád,	ANO	upraveno v zákoně o RP § 44, odst. 2

soudního řádu	§ 96, odst. 4		
Zproštění pojistitele od hrazení škody na vozidle, způsobené pojištěncem partnerce / partnerovi	Zák. 168/1999 Sb. o pojištění odpovědnosti za škodu způsobenou provozem vozidla, § 7	NE	

Převzato z <<http://www.glpartnerstvi.cz/strucne/srovnani-prav-a-povinnosti-manzela-a-registrovanych-partneru.html>> [cit. 2010-06-04]

SOUHLAS S PŮJČOVÁNÍM DIPLOMOVÉ PRÁCE

Souhlasím s tím, aby moje diplomová práce byla půjčována ke studijním účelům. Žádám, aby citace byly uváděny způsobem užívaným ve vědeckých pracích a aby se vypůjčovatelé řádně zapsali do přiloženého seznamu.

Praha 29. června 2010

.....

[illegible]